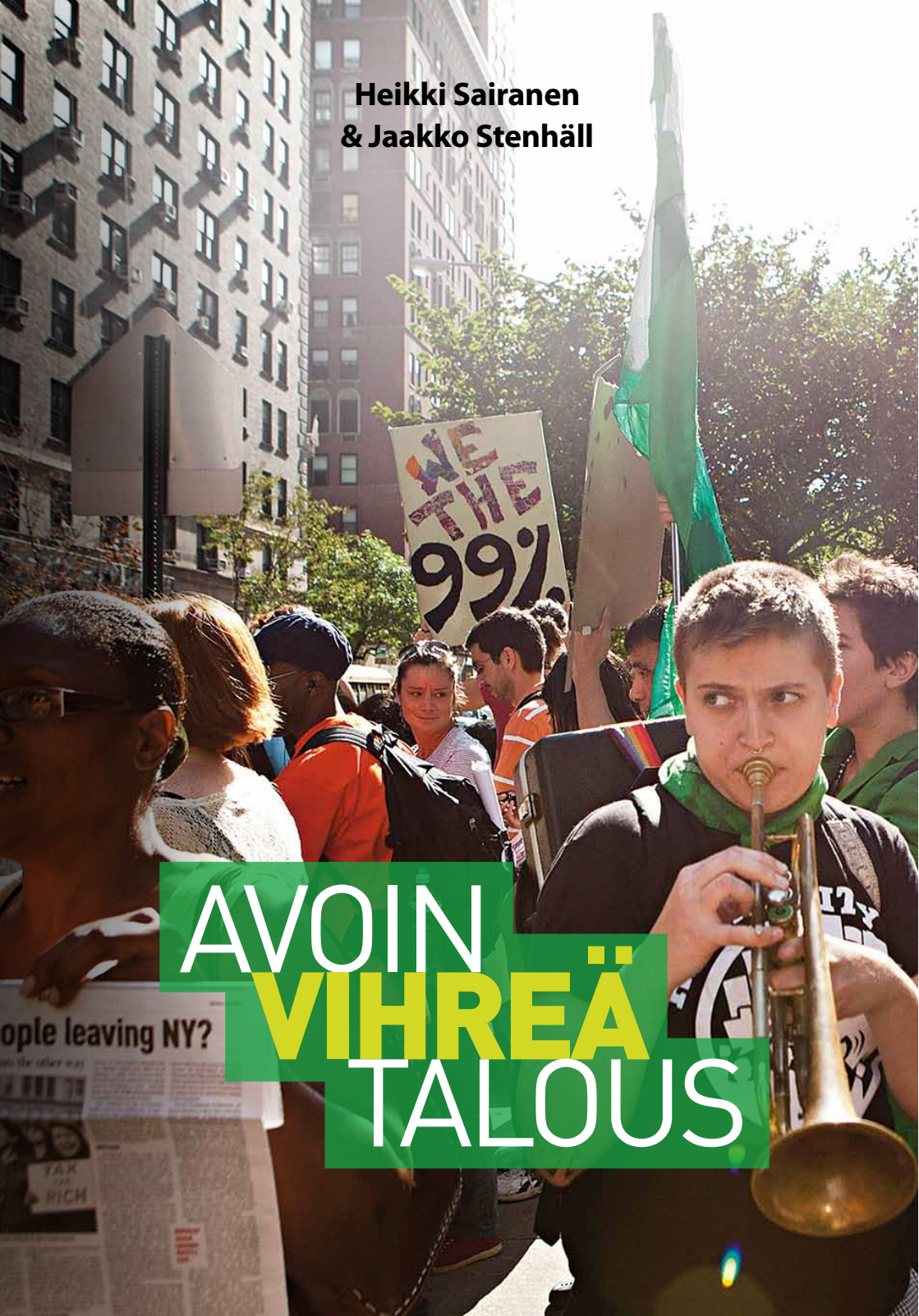

Heikki Sairanen
& Jaakko Stenhäll

AVOIN VIHREÄ TALOUS

Heikki Sairanen & Jaakko Stenhäll

AVOIN **VIHREÄ** TALOUS

opintokeskus | sivistysliitto | ajatuspaja

HELSINKI 2012

Julkaisija:
Vihreä Sivistysliitto ry
Fredrikinkatu 33 A
00120 Helsinki
visio@visili.fi
www.visili.fi

PULTTI – Ajankohtaiset yhteiskunnalliset keskustelunaiheet

© 2012 Vihreä Sivistysliitto ry ja kirjoittajat.

Kannen kuva: Occupy Wall Street -liikkeen mielenosoittajia New Yorkin Park Avenuella lokakuussa 2011. Protestimarssi suuntautui miljardöörien ja pankkien omistajien asuttamalle Upper East Siden alueelle (Lehtikuva / AP Photo / Andrew Burton).
Kansi ja taitto: Heikki Sallinen

ISBN 978-952-5078-41-1
Hämeen Kirjapaino Oy, Tampere 2012

Painettu 100 % Cyclus-kierrätyspaperille.

441 209
Painotuote

KAIKISTA POLITIIKAN OSA-ALUEISTA talouspolitiikka muuttaa yhteiskuntaa voimakkaimmin. Siinä missä ihmisten arvoihin politiikalla on hankalaa vaikuttaa, aiheuttavat valtion investoinnit tai säästötoimenpiteet varmasti näkyviä vaikutuksia. Samalla keskustelu näistä toimita on usein vaikeaa: asiat ovat monimutkaisia ja vaativat perehtymistä arvokeskustelua enemmän. Talouspoliittiset kannanotot pyritäänkin uisen viemään arvokeskustelun puolelle, ja talouspolitiikan epäkohdat nähdään toisaalta koko yhteiskuntaa halvaannuttavina puutteina.

Nyt käsillä oleva kirja ei ole järjestelmäanalyysi, joka pyrkii purkamaan nykykapitalismin. Se ei myöskään ole analyysi oikeistopopulismin nousun syistä eikä uusliberalismin kuristusotteesta hyvinvointiyhteiskunnasta. Kirja ei liiemmin ole taloustieteellinen oppikirja. Näiden sinällään kunniakkaiden tavoitteiden sijaan kirjamme pyrkii palauttamaan sisällöt poliittisen keskustelun keskiöön omalla sektorillaan: talouspolitiikassa. Kirjoitamme enemmän politiikan sisällöistä kuin niistä oletuksista, jotka talouspoliittista keskustelua muovaavat.

Tarve uusille talouspoliittisille avauksille on ilmeinen, sillä talouskysymykset ovat hallinneet poliittista keskustelua vuoden 2008 finanssikriisistä lähtien entistäkin enemmän. Keskustelun perussävy osoittaa, että suomalainen ja eurooppalainen talousjärjestelmä eivät pysty toimimaan uutena aikana entiseen tapansa, ja syistä kiistellessä ratkaisutkin ovat jääneet vähiin.

Esittelemme tässä kirjassa käsitteen *avoin vihreä talous*. Avoin vihreä talous tiivistää ajatuksemme siitä, kuinka asiat voisivat olla, jos politi-

koillamme olisi rohkeutta muuttaa rakenteita ja tarttua aikamme polttavimpiin kysymyksiin. Emme halua esittää saavuttamattomia utopioita, vaan kohtuullisilla muutoksilla nykytilaan saatavia parannuksia.

Avoim vihreä talous on yksi lähestymistapa talouden uudistamiseen ja siihen, miten suomalainen talous voi rakentua tulevaisuudessa. Samalla pyrimme laajentamaan vihreän talouden käsitettä pelkästä ympäristöä tukevasta elinkeinopolitiikasta, viherkaulustyöpaikkojen luomisesta ja sosiaaliturvan uudistamisesta. Avoim vihreä talous tarkoittaa montaa asiaa: avointa kulkua ihmisille, palveluille ja tavaroille. Avoimuus tarkoittaa myös sääntelyn ja kilpailun esteiden vähentämistä: avoimelle kentälle on helpompi uusien toimijoiden ja toimialojen nousta. Samalla vihreys edellyttää tinkimättömyyttä talouden reunaehtojen tunnustamisessa rajallisten resurssien maailmassa.

Kirjan ensimmäisessä osiossa jaamme oman näkemyksemme talouskeskustelusta sekä sen kehityksestä. Kirjan toisessa osiossa kerromme, miten yhteiskuntaamme tulisi kehittää avoimen vihreän talouden suuntaan. Pysyttelemme kuitenkin jatkuvasti realistisissa suunnitelmissa ja myönnämme poliittisten vaihtoehtojen vähäisyyden joissain kysymyksissä.

Kuten kaikki poliittiset teokset, tämäkin kirja perustuu kirjoittajiensa tiedostetuille ja tiedostamattomille oletuksille. Kirjamme pohjana toimii esimerkiksi oletus siitä, että ympäristönsuojelu on tärkeää ja aliarvostettua. Samalla tavalla kiistämättömiä perusoletuksia ovat ihmisten välinen tasa-arvo ja pyrkimys oikeudenmukaisuuteen, vaikka käytettävät termit vaihtelevatkin.

Kirjan tavoitteena on tuottaa lukijalle uusia ajatuksia ja avauksia sekä jäsentää nykyistä talouspoliittista keskustelua ja sen kipupisteitä. Suomalainen talouspoliittinen keskustelu tarvitsee laajempaa vihreää ääntä, tukeutumista taloustieteeseen sekä ennen kaikkea syvempää näkemystä ympäristöstä ja sukupolvien välisestä oikeudenmukaisuudesta.

Toivomme, että kirjamme vie vihreää talousajattelua osaltaan eteenpäin.

KIRJAA KIRJOITTAESSAMME OLEMME saaneet apua monilta ihmisiltä. Haluamme kiittää käsikirjoitusvaiheen kommentteista Teemu Merosta, Veli-Matti Partasta, Leena Reinsaloo ja Allan Seuria. Erityisen kiitoksen ansaitsevat kirjaa moneen otteeseen ohjannut ja kommentoinut Vision Ville Ylikahri, taittajamme Heikki Sallinen sekä suuren työn kirjan tyylin ja oikoluvun parissa tehnyt Hanna-Riikka Roine.

Kaikkien heidän panoksensa teki kirjoitusprosessista antoisamman ja lopputuloksesta varmasti laadukkaamman. Virheistä kannamme tietenkin itse täyden vastuun.

Tampereella 25.4.2012

Heikki Sairanen ja Jaakko Stenhäll

Sisällysluettelo

OSA I

TALOUSPOLIITTINEN KESKUSTELU	10
1. Vihreiden talouspolitiikka	12
2. Suomalainen keskustelu talouspolitiikasta	19
3. Vihreää talousteoriaa ei tarvita.....	30

OSA II

AVOIN VIHREÄ TALOUS.....	34
1. Markkinatalous ja tukipolitiikka.....	36
2. Aineeton talous.....	51
3. Valtionyrietykset, monopolit ja sääntely.....	59
4. Ympäristö ja talous.....	66
5. Verotus, hyvinvointiyhteiskunta ja tulojen tasaaminen.....	82
6. Terveyspalvelut ja infrastruktuuri: valtion perusta.....	99
7. Koulutus.....	107
8. Uusilla avauksilla kohti avointa vihreää taloutta.....	114
EUROKRIISI.....	126
LOPUKSI	135
KIRJALLISUUTTA	141

OSA I

TALOUSPOLIITTINEN KESKUSTELU

Occupy Wall Street -liikkeen mielen
osoittajia leiriytyneenä New Yorkin
pörssin edessä huhtikuussa 2012.
LEHTIKUVA / REUTERS / Brendan McDermid

1. Vihreiden talouspolitiikka

Mitä vihreä talouspolitiikka on?

Vihreän talouspolitiikan käsitteelle on haettu sisältöä vihreissä jo pitkään. Yhtenäistä näkemystä vihreästä talouspolitiikasta on kuitenkin vaikea löytää vihreän puolueen sisältä ja erityisesti sen ulkopuolelta. Puute on osin tiedostettu, minkä vuoksi talouteen liittyvää ohjelmatyötä on tehty vihreän puolueen sisällä muutamia vuosia erityisen kiihkaasti.

Taustaltaan vihreiden talouspolitiikka on nojautunut pitkälti Osmo Soininvaaran esittämiin ajatuksiin vihreästä markkinataloudesta, johon on lainattu aineksia globalisaatiokriittisestä liikkeestä, ympäristötaloustieteestä ja kansalaisyhteiskunnasta, jossa vihreät ovat vaikuttaneet. Tämä on tuonut vihreään talouskeskusteluun kotikutoista omaleimaisuutta, joka on näkynyt myös viime vuosien talouspoliittisissa linjauksissa.

Puolueen sisäisen keskustelun ydin on ollut vaatimus vastata seuraavaan kysymykseen: Voiko ympäristö kestää talouskasvua? Viime aikoina keskustelu on kummunnut erityisesti degrowth-liikkeen¹ rantautumisesta Suomeen. Tämä keskustelu ei kuitenkaan ole sopinut hyvin tilanteessa, jossa talouskasvun saavuttaminen on vaikeaa.

¹ Degrowth-liikkeeseen kuuluu laaja joukko ajatuksia, joiden yhdistävänä tekijänä on halu päästä irti talouskasvun määräävästä asemasta politiikassa.

Nykyisessä taloustilanteessa on joka tapauksessa helppoa todeta, että talouskeskustelu on ollut osittain väärällä tai ainakin liian kapealla pohjalla. Usein talouskasvusta puhumiseen on siirrytty käymättä kunnolla läpi sitä, millainen nykyaikainen talousjärjestelmä todella on.

Vihreät, markkinatalous ja kapitalismi

Vihreiden politiikka on käytännössä sitoutunut markkinatalouteen, jota rajoitetaan eri tavoin. Ajoittain vihreiden sisällä on myös kyseenalaistettu markkinataloutta, mutta siitä ei ole kuitenkaan juuri aiheutunut poliittisia vaatimuksia.

Yksi selittävä tekijä voi olla se, että markkinatalous yksinkertaisesti toimii, kun asiaa tarkemmin miettii. Markkinatalous on mekanismina varsin hyvä jakamaan resursseja sinne, missä niitä tarvitaan. Esimerkiksi remontoiminen on paljon helpompaa, kun tietää, että nauloja saa rautakaupasta eikä tarvitse lähettää pyyntöä nauloista kaivoksille tai naulatehtaalle asti tai jäädä odottamaan, että valtiobyrokraatit tajuaisivat akuutin naularapen.

Myös nykyaikaista tietotekniikkaa on joissain keskusteluissa esitetty ratkaisuksi tuotantoketjujen ohjailuun markkinatalouden sijaan. Tällaisia yhdistelmiä ei tietenkään ole maailmassa juuri ehditty nähdä, sillä suunnitelmataloudet pääasiassa kaatuivat ennen modernin tietotekniikan tuloa. Ehkä merkittävin poikkeus lienee Salvador Allenden aikana aloitettu Projekti Cybersyn, jossa Chilen talouselämää oli tarkoitus ohjata yhdestä keskitetystä tietokonehuoneesta, jonne myös kaikki informaatio olisi kerätty. Järjestelmä ei ehtinyt, koko maan kattavaa telex-verkkoa lukuun ottamatta, toimia ennen Pinochet'n sotilasvallankumousta.

Merkittävin argumentti moderniakin suunnitelmataloutta vastaan on se, ettei mikään estäisi huipputehokasta resurssien kohdentamisen osaavaa yhteisöä perustamasta yhteisöään nykyisen markkinataloutemme sisään. Mikäli tällainen yhteisö toimisi erittäin tehokkaasti, se ajaisi kilpailijat pois markkinoilta. Itse asiassa ei ole kovin suurta liioittelua väittää nykyisten suuryritysten tekevän juuri näin.

Aiheeseen liittyvässä keskustelussa on jonkin verran markkinatalouden ja kapitalismin käsitteiden keskinäisistä mittelyistä. Keskustelu ei ole useimmiten mennyt kovin syvälliseksi, mutta voinee sanoa,

että kapitalismi-sanaa ei vihreiden parissa ole juuri viljelty. Sanan kaiut vasemmistossa ovat ehkä rikkoneet sinällään hyvän käsitteen: keneltäkään ei liene jäänyt huomaamatta, että pääoman kasautuminen aiheuttaa haasteita myös poliittisen vallan ja markkinoiden riippumattomuudelle. Suuryrityksillä on usein liikaa valtaa vaikkapa niitä itseään koskevan lainsäädännön muotoilussa ja talouden uudistusten liittyvässä jarruttamisessa. On kenties helpompi puhua markkinamekanismeista positiiviseen sävyyn, niiden periaatteet kun ovat useimpien mielestä hyväksyttäviä. Käytettiinpä mitä termejä tahansa, on taloudellisen toiminnan määrä ja sen muutokset vihreissä aina merkittävä kysymys.

Vihreät ja talouskasvu

Vihreiden viralliset linjat on kirjoitettu moniin ohjelmiin. Ohjelmia on ollut kirjoittamassa laaja joukko ihmisiä ja yksittäisten toimijoiden vaikutusta on mahdoton arvioida. Ohjelmissa on paljon toistoa ja päällekkäisyyttä. Osittain tämä on selitettävissä tiuhaan vaihtuvilla aktiiveilla. Elävän liike käy samankaltaisia keskusteluja yhä uudelleen ja uudelleen. Toisaalta osittain pyörää on keksitty uudelleen eri ohjelmissa.

Talouskasvun osalta linjoja on vedetty moneen kertaan, usein hämmästyttävän samankaltaisesti. Varsin hyvän esimerkin löytää vertailemalla vuoden 1997 ”Vihreiden lähivuosien tavoitteet” -ohjelman linjauksia talouskasvusta tämän kirjan kirjoitushetkellä voimassa oleviin ohjelmiin. Vuoden 1997 ohjelma jakaa talouskasvun ”hyväksyttävään” ja ”ei-hyväksyttävään”: ensimmäinen tarkoittaa ympäristöteknologiaa ja uusiutuvaa energiaa ja jälkimmäinen erilaista saastuttavaa tuotantoa. Vuonna 2010 Vihreiden puoluevaltuuskunnan hyväksymä Elinkeino- ja ympäristöministeriön ohjelma sisältää melkein saman ajatuksen vain vähän eri tavoin muotoiltuna.

Näistä linjauksista huolimatta monien suusta on kuultu, että puolueen pitäisi selkeyttää linjauksia esimerkiksi kasvun suhteen selvemmin. Aika usein voi rivien välistä lukea, että kasvusta pitäisi puhua negatiivisempaan sävyyn. Nykyinen puolueen ohjelmista löytyvä linja on kuitenkin selvä: luodaan ensin rajat ja koetetaan sitten niiden puitteissa luoda kasvua.

Vihreiden muut linjaukset taloudesta

Talouden ja ympäristön yhteensovittamisen lisäksi Vihreissä on toki luotu myös muita linjoja talouspolitiikasta. Nämä linjat ovat kuitenkin usein jääneet erityisesti julkisessa keskustelussa vähemmälle huomiolle. Tämä kertoo paitsi suomalaisen talouskeskustelun haastavasta luonteesta, johon palaamme myöhemmin, mutta osittain myös siitä, ettei puolueen toimijoiden yhteistä tahtoa ole ehkä saatu kaikkien vaatimusten taakse. Monen ohjelmien virittelystä innostuneen aktiivin petty-mykseksi pelkkä kryptinen rivi jossakin nettisivun nurkasta löytyvässä ohjelmassa ei muodostukaan julkisuudessa puolueen linjaksi.

Yhteisiäkin linjoja on kuitenkin saatu aikaan. Kaksi nousee yli muiden: kaikille kansalaisille maksettava perustulo ja ympäristöhaittoihin kohdistuvat ympäristöverot. Myös nykyinen periaateohjelma nojaa näihin ajatuksiin.

Aktiivinen toiminta kansalaisjärjestöissä näkyy myös vihreiden ohjelmissa. Attac-liikkeen 1990-luvulta lähtien vaatima Tobinin vero esiintyy melkein kaikissa ohjelmissa. Euron aikakautena valuutanvaihtoa koskevaa veroa voi tietysti pitää vähäpätöisempänä asiana, mutta melko sujuvasti Tobinin vero on muuttunut transaktioveroksi, jonka toteutuminen Euroopan talouskriisin seurauksena näyttää varsin todennäköiseltä.

Vihreät ja talouden mittarit

Viime vuosien vihreää talouskeskustelua ei voi käsitellä puhumatta onnellisuuteen ja ympäristön kestävyysliittävistä mittareista sekä niistä käytyä keskustelua. Mittareita on vaadittu lähes jokaisessa mahdollisessa dokumentissa ja niitä on myös pyritty nostamaan vaalikeskusteluihin. Tämä viesti on tuskin tavoittanut, saati liikauttanut, kadunmiestä, mutta keskustelua on käyty urhoollisesti ja se on saavuttanut ainakin joitakin poliittisesti vaikutusvaltaisia piirejä. Kiviniemen hallituskautta edeltäneessä hallitusohjelman päivityksessä mittarit esimerkiksi mainitaan. Niihin viitataan myös Kataisen hallituksen ohjelmassa.

Mitä hyvinvointia kuvaavilla mittareilla sitten tarkoitetaan? Vaatimukset kumpuavat siitä, että kansantalouksia monesti kuvataan pääasiassa bruttokansantuotteeseen nojautuen – eli siihen, kuinka paljon

arvoa maassa saadaan tuotettua. Tällainen mittari ei kuitenkaan huomioi esimerkiksi ympäristön tuhoutumista tuotannon negatiivisena vaikutuksena.

Vihreiden mittarivalinnoissa on kiinnitetty huomiota erityisesti GPI:hin (Genuine Progress Indicator, eli aidon kehityksen mittari), joka on saanut kritiikkiä yhteismitattomuudesta edistysmielisiltäkin taloustieteilijöiltä². Yhden mittarin käytön puolustukseksi on verrattu GPI:tä bruttokansantuotteen kasvuun, jonka vallitsevaa roolia taloudessa on pidetty vääristävänä, kun päättäjien ajatellaan optimoivan kaikkea toimintaansa vain sokeasti korkeampaan BKT:hen tähdäten.

Pelkän talouskasvun lisäksi muuta mittaavien mittareiden tarve on noussut myös yhteiskunnassa keskusteluun laajemmin, vaikkakin talouskriisin yhteydessä nämä avaukset ovat jääneet taka-alalle. Läh-tökohdaksi on kuitenkin otettu laajempi indikaattorijoukko yhden ydinluvun sijaan. Vihreät ovat jo edenneet tästä: yhteiskunnallisen edistyksen lisäksi myös muiden hyviksi koettavien asioiden, kuten vaikkapa yleisen onnellisuuden, mittaaminen nousee tavan takaa esiin. Hankalaksi tämän tekee se, että esimerkiksi onnellisuustasoja GPI:kään ei mittaa. Onnellisuuden määritelmät aiheuttavat myös lisäsekaannusta, sillä ne ovat jopa asiantuntijoiden mielestä vaikea kysymys.

Mitä tahansa inhimillistä toimintaa on mielenkiintoista mitata sen mukaan, miten se etenee ajassa. Sopii kuitenkin kysyä, onko puhe mittareista todellakin tarpeellista siihen nähden, miten paljon ne todellisuudessa saavat huomiota poliittisilta päättäjiltä tai kansalaisilta. Euroopan talouskriisin aikana esimerkiksi on julkisuudessa puhuttu velasta, tuloeroista ja monista muista mittareista, joiden joukossa bruttokansantuote on ollut vain yksi mittari. Samalla voi toki myöntää, että ympäristön merkitys näissä mittaristoissa on ollut olematon. Mutta

² GPI:n ongelma on esimerkiksi se, että yhteen mittariin on upotettu monenlaisia asioita ja niiden keskinäiset painotukset tehdään mielivaltaisesti. Jos esimerkiksi kaupankäynnin hyväksyttävyyttä mitataan mittarilla, joka sisältää kaupan kävijät ja kaupan myymien banaanien määrän, miten nämä asiat pitää painottaa? Lisää tietoa aiheesta tarjoaa Joseph Stiglitzin työryhmän raportti:

Stiglitz et al. "Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress". http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf, viitattu 25.4.2012.

voiko yksi mittari todella valaista päättäjät oikeamieliseen toimintaan? Jos yhteiskuntaa tulisi optimoida vain yhdellä mittarilla mitattavan suureen kasvattamiseksi, luulisi, että tätä toimintaa ohjaamaan riittäisi kyvykäs virkamiehistökin. Ja jos yksi mittari voisi valaista päättäjät, haluammeko ihan varmasti laittaa valtion automaattiohjaukselle?

Soininvaara vihreiden linjojen vetäjänä

Vihreiden entinen puheenjohtaja ja veteraanikansanedustaja Osmo Soininvaara on yksi harvoista suomalaisista hahmoista, jotka ovat tuoneet suomalaiseen poliittiseen keskusteluun ja ajatteluun uusia avauksia. Samalla Soininvaaran ajattelu on vaikuttanut suureen osaan vihreän talouspolitiikan perusteita ja vihreän markkinatalouden nostamiseen vihreän liikkeen talouspoliittiseksi päälinjaksi.

Keskeisinä keinoina ja ajatuksina tässä ovat olleet kansantaloustieteessä jo pidempään keskustelussa olleet perustulo³ sekä haittaverojen korostaminen, jossa yksilön muille aiheuttamat haitalliset ulkoisvaikutukset maksavat. Valintojen tekeminen hyvin ilmeisellä tavalla rahalla mitattavaksi on antanut mahdollisuuksia puhua myös aiempaa selkeämmin valinnanvapaudesta holhoavan ympäristönormittamisen sijaan.

Tyyliltään Soininvaaran talouspoliittinen ajattelu kuuluu poliittisen talousteorian piiriin, jossa malleja yksinkertaistetaan niin voimakkaasti, että ratkaisut alkavat tuntua jopa liiankin ilmeisiltä tai rationaalisilta. Toisaalta vastapuolella ei usein ole edes ”leikkimallia” tarjottavaksi. Kriitikoiden mukaan Soininvaaran ajattelu on ”Soininvaara-sosiologiaa”⁴, jossa jälkiteollinen rakennemuutos tekee muun muassa vihreästä politiikasta väistämätöntä. Vasemmistolaisia toimijoita ainakin ärsyttäne Soininvaaran verhoutuminen analyyttisyyteen, jossa erilaisia yhteiskunnallisia valintoja tarkastellaan näennäisen objektiivisesta näkökulmasta. Soininvaara ei kuitenkaan ole sen vapaampi ennakkokäsityksistään kuin kukaan muukaan. Nykyään ei myöskään

³ Perustuloa on kehiteltyt lisäksi esimerkiksi edesmennyt taloustieteilijä Milton Friedman, tosin nimellä negatiivinen tulovero.

⁴ Teppo Eskelisen artikkeli verkkolehti Fifissä: ”Hyvät vihreät ystävät – Vaali-analyysia, eli avoin kirje vihreille”. <http://fifi.voima.fi/blogikirjoitus/2011/huhtikuu/hyvät-vihreät-ystävät>, viitattu 25.4.2012.

tarvitsisi aina keksiä omaa mallia: monesti esimerkiksi tutkijoiden piiloon jääneet mallit saattaisivat toimia paremmin.

Moni – kirjoittajat mukaan luettuina – on lähtenyt puolueeseen mukaan osittain Soininvaaran innoittamina. Rohkea oman järjen käyttö ja keveä talousteoreettinen ote ovat tiettyyn aktiiveihin kovin iskevää sanomaa. Yksi taloustieteen tulkki ei puolueelle riitä. Sillä yksi ihminen voi tarjota aina vain yhden näkökulman. Kokonaiskuvan muodostaminen vaatii useampia näkemyksiä ja niiden välistä vuorovaikutusta. Vaikka Soininvaarasta on tullut Suomen yksi parhaista bloggaajista, ei häntä aina ole kiinnostanut tarpeeksi puolueen sisäinen keskustelu. Soininvaara maalaa toisinaan Vihreiden sisäisen keskustelun tarpeettoman usein fundamentalistiseksi vaivautumatta argumentoimaan itse asioista.

Vihreiden talouskeskustelu vaatii hankausta, kipinöitä ja vähemmän muiden keskustelijoiden maalaamista väärillä väreillä. Puolueen tulevaisuus on sisäisen keskustelun tasosta kiinni.

2. Suomalainen keskustelu talouspolitiikasta

VIIME VUOSIEN TALOUSKRIISI on osaltaan tuonut esiin puutteita paitsi kotimaisten poliittisten toimijoiden valmiuksissa osallistua keskusteluun ja keskustelun tasossa ylipäänsä. Tilanne ei ole juurikaan parempi Euroopassa tai etenkin Yhdysvalloissa, jossa eriytynyt arvomaailma saa keskustelijat puhumaan toistensa ohi.

Suomalaisessa keskustelussa ovat näkyneet lähinnä kansalliset piirteet, joissa velkakriisin vakuuttava hoitaminen on keskittynyt sivuseikoihin ja sisäpoliittiseen pelaamiseen, kuten Suomen tapauksessa keksällä vaadittuihin takuisiin tai Euroopan vakaussvälineen käyttämiseen. Toisaalta tämä on ymmärrettävää, sillä paljoo liioittelematta voi sanoa, että ainoastaan sisäpolitiikalla on merkitystä vaaleissa. Toisaalta tämä on estänyt myös tehokkaampien, nopeampien ja samalla edullisempien ratkaisujen käytön, minkä talouslehdistökin varsin selvästi huomasi Euroopan kriisin ollessa syvimmillään.

Lisäksi voidaan pohtia sitä, missä määrin kyse on ylipäätään ollut siitä, että euroalueen johtavat poliitikot eivät vain ole malttaneet tehdä oikeita asioita: kyse kun voi olla aidosta epäpätevyydestä. Viime aikoina selviä virheitä ovat olleet esimerkiksi Euroopan keskuspankin koronnostot⁵ keväällä 2011 ja Suomessa hallitusohjelmaan irjoitettu kestävyysvajeen aliarviointi, jota jouduttiin korjailemaan.

⁵ Koronnostoilla EKP kiristi lainahanoja tilanteessa, jossa verraten yleisen konsensukseen mukaan kasvu olisi tarvinnut erityistä tukea.

Talouskeskustelun sitoutuneisuus

Suomalaisessa keskustelussa, kuten maailmallakin, merkittävät talous-avaukset tehdään joko virkamiesten tai poliittisen koneiston ulkopuolisten ekonomistien kautta. Tämä johtuneen ennen kaikkea siitä, että puolueiden tuottamat avaukset leimautuvat usein keskustelussa ”toisten” tuottamiksi, mikä mahdollistaa uusien ajatusten tyrmäämiseen heti alkuunsa. Riittävän ulkopuolisia toimijoita tarvitaan paitsi tuottamaan ajatuksia ja avauksia, myös kommentoimaan puolueiden vastaavia.

Suomessa esimerkkinä tästä oli viime vaalikaudella tehty verottamisen kehittämistyöryhmän raportti⁶, jossa porauduttiin suomalaiseen verojärjestelmään. Raportin jälkeisessä keskustelussa huomattiin, kuinka ehdotuksella onnistuttiin vihastuttamaan eri aikoina vallassa olleet ja verojärjestelmää rukanneet puolueet laidasta laitaan. Keskustan veroasiantuntijat olivat erityisen kärkeäitä väittäessään, että esitykset eivät olleet toteuttamiskelpoisia: olisivathan euromääriltään suurimmat muutokset osuneet keskustan hellimään ruoan arvonlisäverotukseen. Keskustelussa yllättävän pienelle painoarvolle jäi raportin tukeutuminen kansainväliseen tutkimukseen, joka monilta johtopäätöksiltään vei yleisten suositusten mukaisiin tuloksiin.

Millaisia talouspoliittisia avauksia keskusteluun voi politiikoilta sitten odottaa? Yhdistyneessä kuningaskunnassa⁷ on havaittu, että puolueet haluavat houkutella liikkuvia äänestäjiä teemoilla, jotka eivät nakerra niiden keskeisiä tavoitteita, mutta ovat riittävän suuren äänestäjäjoukon mielestä houkuttelevia. Asian on nähty pitävän paikkansa erityisesti verotuksen, sillä sen keventäminen houkuttelee laajasti liikkuvia äänestäjiä, vaikka tulonsiirtopolitiikan kannatus ei yleisesti ole vähentynyt. Suomalaisessa keskustelussa tämä on näkynyt haluttomuutena nostaa suurimpia verokantoja.

⁶ Raporttia sanotaan useimmiten Hetemäen työryhmän raportiksi. ”Verotuksen kehittämistyöryhmän loppuraportti, Valtiovarainministeriön julkaisuja 51/2010” (2010). http://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/075_verotus/20101221Verotu/Verorapsa_loppuraportti.pdf, viitattu 25.4.2012.

⁷ Mirrlees et al. *Tax by Design: the Mirrlees Review*. <http://www.ifs.org.uk/mirrleesReview>, viitattu 25.4.2012.

Toinen ominaispiirre keskustelulle on Suomen kansallisen edun käsite, joka sisältää melko kummallisia ja ristiriitaisiakin tavoitteita. Kansallinen etu vaatii paitsi yhteisöveron alentamista Suomessa myös samaan aikaan verokilpailusta pidättäytymistä muualla Euroopassa. Lisäksi kansallista etua torjutaan vaatimalla muista euromaista poiketen tukipaketteihin vakuuksia, vaikka yhtä aikaa odotetaan muilta mailta tukea viljanviljelyyn ja maidontuotantoon Euroopan pohjoisimmilla kolkilla.

Eturyhmille tulee tosin aina välillä kiusallisiakin hetkiä, jotka rikkovat illuusion staattisesta järjestelmästä, jossa jokainen eturyhmä tarkkailee tiukasti etujaan. Esimerkiksi vuoden 2011 kesän lopulla julkisuudessa alkoi esiintyä maailman varakkaimpien kansalaisten kirjoituksia (Warren Buffet⁸ Yhdysvalloissa, ranskalaiset rahasuvut⁹ Euroopassa), joissa vaadittiin rikkaiden kovempaa verotusta. Kirjoituksissa vedottiin esimerkiksi tutkimuskirjallisuuden huomioihin siitä, että verotus ei juuri vaikuta investointipäätöksiin. Lausunnot varmasti tyrmistyttivät suomalaista elinkeinoelämää, minkä jälkeen asiasta ei tietenkään Suomessa juuri kuultu.

Näistä pienistä poikkeamista huolimatta on ilmeistä, että keskimääräiselle äänestäjälle talouspolitiikka näyttäytyy etenkin median kautta yksittäisinä peleinä, joissa puolustettavana on aina yhden puolueen yksittäinen saavutus – riippumatta siitä, mitkä sen vaikutukset kokonaisuuteen ovat. Myös medialle tällaiseen draamaan tarttuminen on helpompaa. Tällaisella poliittisella keskustelutyyllillä on myös omat vaikutuksensa, joiden vakavuus vaihtelee verojärjestelmän kehityksen hitaudesta aina vakuusvaatimusten kaltaisiin Eurooppaa heilutteleviin kriiseihin.

Uusliberalismin olkinukke

Moderniin taloustieteeseen kytkeytyminen aiheuttaa myös eräitä keskusteluun liittyviä ilmeisiä ongelmia: se kun käsittelee eri tavoin säännellyn markkinatalouden käyttäytymistä. Suomalaisessa politiikassa

⁸ Warren Buffettin mielipidekirjoitus New York Timesissa 14.8.2011: ”Stop Coddling the Super-Rich”. http://www.nytimes.com/2011/08/15/opinion/stop-coddling-the-super-rich.html?_r=2&hp, viitattu 25.4.2012.

⁹ Robert Frankin artikkeli Wall Street Journalissa 23.8.2011: ”France’s Rich Say ‘Tax Us More’”. <http://blogs.wsj.com/wealth/2011/08/23/frances-rich-say-tax-us-more/?mod=WSJBlog>, viitattu 25.4.2012.

keskustelija on helppo leimata uusliberalismin kannattajaksi, joka on häpeä itsessään. Uusliberalismi on kuin nurkan takaa kurkkiva mörkö, jonka voittokulkua vastaan hyvinvointivaltion puolustajien on uupumatta taisteltava jokaisessa asiayhteydessä.

Taloustiede itsessään ei kuitenkaan ole uusliberalistista, vaikka etenkin vasemmistolaiset keskustelijat ne yhteen linkittävät. Tämän ajatuskulun johtopäätöksenä on usein se, että talouspuheeseen ei kannata lähteä mukaan: vasemmistolainen käsitys todellisuudesta on sen verran erilainen, että taloustieteen termein ei siitä kannata edes lähteä puhumaan. Vaihtoehtoista keskustelumalliakaan ei usein tarjota ehkä naftaliinista kaivettua Marxia lukuun ottamatta. Toisaalta keskustelua ei edistä sen paremmin oikeiston ja elinkeinoelämän¹⁰ uhuriutuminen kaikissa yhteyksissä, joihin liittyy yrittämisen vapaus.

Uusliberalismia itsessään ei siis kannata pelätä. Erityisesti sen puhdasoppisin päähaara eli niin sanottu poliittinen monetarismi¹¹ koki poliittisen haaksirikon viimeistään 2000-luvulla, kun edes republikaanit eivät noudattaneet sen oppeja. Toisaalta taas uusliberalismiin kytketty yksityistäminen ja vapaiden markkinoiden ylistäminen on jäänyt monilta osiltaan vajaaksi, ja on vaikea nähdä politiikkoja, jotka ajaisivat puhdasta uusliberalistista politiikkaa kompromissittoman vapausaatteen pohjalta.¹² Toisaalta osa nykyajan vaikutusvaltaisimmista taloustieteilijöistä näkee reformit lähinnä liberalismiin mukaisena kehityskulkuna, jossa valtion rooli vähenee. Tämä on kuitenkin pääosin poliittisen valinnan tulos – ei niinkään tieteen väistämätön seuraus.

Suomessa uusliberalismia puhtaimmillaan haikailevat lähinnä klassiset liberalistit, joita poliittinen vaikuttaminen ei kiinnosta tai korkeintaan turhauttaa. Onkin erikoista, että keskustelussa taloudellisen vapauden kaipuu yhdistetään melko suoraviivaisesti muutamiin uusliberalistisiin kokeiluihin, joissa taloudellisen vapautensa paremmin hyödyntävät yksilöt asettivat toisia alistettuun asemaan. Näistä esimerkkejä ovat vaikkapa 1970-luvun Chile tai Islannin talouden

¹⁰ Erityisellä innolla tässä on kunnostautunut EVA:n johtaja Matti Apunen, jolle suosittelemme esimerkiksi hallitusohjelmaan tutustumista ennen seuraavaa purkautumista yrittäjien sivuuttamisesta suomalaisessa keskustelussa.

¹¹ Katso esimerkiksi J. Bradford De Long: ”The Triumph of Monetarism?”, *Journal of Economic Perspectives* – Volume 14, Number 1, 2000.

¹² Kuten tämäkin kirja osoittaa.

vapauttaminen vailla kunnollista talousosaamista 1990-luvulta alkaen. Vetoapua kritiikkiin on myös löytynyt erilaisten isojen talousinstanssien, kuten Kansainvälisen valuuttarahaston, aika ajoin osoittamista poliittisista suosituksista valtioille.

Uusliberalismin olkinuken kaataminen jatkunee tulevaisuudessakin, vaikka monelta osin talousajattelijoiden ja instituutioiden ajattelu on kääntynyt sääntelyyn huomattavasti positiivisemmin suhtautuvaksi. Islanninkin ongelmia tuli korjaamaan jatkuvasti uusliberalistiseksi parjattu Kansainvälinen valuuttarahasto toimilla, jotka lisäsivät talouden säätelyä.

Taloustieteen teorian ja käytännön toimet kehittyvät ammattikunnan sisällä olevien toimijoiden kokemusten kautta, ja antavat myös uutta sisältöä taloustieteeseen. Näiden uusien suuntien, joita esimerkiksi Nobelin sopivasti talouskriisin aikaan napannut Paul Krugman¹³ tai Suomessa Suomen Pankin Seppo Honkapohja¹⁴ kuvailevat, niputtamista uusliberalismiksi pelkän termistön kautta tuskin kannattaa tehdä.

Blogit ja talouskeskustelu

Talouspoliittinen keskustelu Suomessa on jakautunut mielenkiinnosta kahtia: toisaalla eliitti keskustelee keskenään heijastellen omien taustatutkimuslaitostensa näkemyksiä, toisaalla blogosfäärissä vallalle voivat päästä hyvinkin poikkeavat mielipiteet. Poliittisiin valtasuhteisiin kumpikaan keskustelu ei yleensä vaikuta. Yleistä taloudellista tunnelmaa syvemmälle menevä talouspoliittinen keskustelu kun ei juuri tavallisia ihmisiä hetkauta.

Blogien keskusteluilla on kuitenkin merkityksensä siinä, että ne voivat potentiaalisesti vaikuttaa puolueiden politiikkaan, ja yleensä kaikki uudet ideat tarvitsevat taakseen pienen innostuneen porukan, jolla on aikaa asiaa kehittää. Ongelmana näissä kehittyissä on usein se, että

¹³ Paul Krugmanin havaintoja muun muassa talouskriisin vaikutuksista taloustieteeseen voi lukea hänen aktiivisesti ylläpitämästään blogistaan. Aloittaa voi vaikka kirjoituksesta: <http://krugman.blogs.nytimes.com/2011/09/27/does-economics-still-progress/>, viitattu 25.4.2012.

¹⁴ Seppo Honkapohjan puhe VATT:n 20-vuotisjuhlaseminaarissa 1.1.2010: ”Miten taloustiede muuttuu finanssikriisin jälkeen?” http://www.suomenpankki.fi/en/suomen_pankki/ajankohtaista/puheet/Pages/sh_puhe_101001.aspx, viitattu 25.4.2012.

pieni innostunut porukka eristäytyy omaan kuplaansa, josta sen on vaikea lähteä villitsemään kansanjoukkoja, tai ainakaan vakuuttamaan laajempaa yleisöä.

Kansainvälisessä talouskeskustelussa blogeilla on ollut varsin suuri merkitys. Erityistä painoarvoa on ollut uusilla akateemisilla talousblogeilla, joissa vanhoja artikkelikommentteja nopeammin voidaan käsitellä myös talouspolitiikkaa. Tämä on tuonut myös tieteenalan sisäiseen keskusteluun uudenlaista ajankohtaisuutta ja notkeutta.¹⁵

Vihreä talouskeskustelu muissa puolueissa

Vihreää talouspolitiikkaa tehdään muissakin puolueissa kautta linjan, etenkin kun ilmastonmuutos tultua keskeisemmäksi poliittiseksi ongelmaksi. Muiden puolueiden keskustelulla on vaikutusta myös vihreiden sisäiseen keskusteluun. Käsittelemme tässä yhteydessä lähinnä Vasemmistoliittoa ja Kokoomusta, joihin Vihreiden linjauksia useimmiten verrataan.

Vasemmistoliitto

Vasemmistoliiton punavihreän sukupolven talouspolitiikan vihertymistä määrittävät monilta osin hyvin samanlaiset asiat kuin vihreillä: energiankulutuksen vähentäminen, päästövähennykset ja ydinvoimasta luopuminen. Merkittävimmät erot liittyvät kansainvälisen kaupan ja markkinatalouden rakenteisiin: vasemmistoliitto painottaa esimerkiksi tavoiteohjelmassaan hiilitulleja ja vastustaa päästökauppaa. Päästökaupan pelätään johtavan päästövelvoitteiden kiertämiseen ja uuteen talouskuplaan – kertomatta tarkemmin miksi¹⁶. Ajatus lienee peräisin etenkin entisen europarlamentaarikon Esko Seppäsen kirjallisesta tuotannosta.

¹⁵ ”A less dismal debate” Economist, vol 406, nro 8765.

¹⁶ Ajatus vihreästä talouskuplasta on itseasiassa mielenkiintoinen. Bill Gatesin kerrotaan sanoneen, että IT-kuplassa oli yksi hyvä puoli: silloin luotiin kaiken hypen ohessa infrastruktuuri nykyiselle tietoyhteiskunnalle. Maahan kaivetut valokaapelit eivät katoa mihinkään, vaikka taloussuhdanne kääntyisikin. Ei ole ollenkaan mahdoton ajatus, että vihreä talousmuutos vaatisi oman kuplansa. Jos maailma pelastuisi, olisi pieni talousnotkahdus kuitenkin ihan kestettävä hinta.

Vasemmistoliittoa uudistavan punavihreän sukupolven ajatuksiin kuuluu myös prekariaatin aseman korostaminen, jota esimerkiksi Vasemmistofoorumin julkaisuissa¹⁷ on kuvattu. Globalisaation myötä talouselämän nähdään pirstaloituvan, ja vihreästäkin ajattelusta tuttu keino luoda uudenlaista työelämää on perustulo, joka turvaisi jokaiselle tietyn minimitulon.

Vihreiden ja vasemmistoliiton toimijoiden usein vaikea sietää toisiaan. Vihreiden on kuitenkin syytä tunnustaa vasemmistoliiton suuri muutos kohti parempaa viime vuosina. Vasemmiston iskut sattuvat vihreisiin enemmän kuin monen muun. Tuntuukin, että julkisesta vaihtelusta huolimatta, vihreiden tuntosarvet vasemmistoliittoa ja puolueen tavoitteita kohtaan ovat varsin tarkat. Ehkä joskus vasemmiston tovereiden ääni kuuluu puolueessa liikaakin. Toisaalta Vihreillä on takuulla ollut suuri vaikutus myös vasemmistoliiton politiikkaan.

Kokoomus

Vihertävää talouspolitiikkaa tehdään myös Kokoomuksessa, jonka monet kansanedustajat asemoivat itsensä järkivihreiksi tai sinivihreiksi. Kokoomuksen sinivihreys eroaa usein vihreistä markkinalähtöisyyden korostamisessa, sekä tietyissä väistämättömissä välivaiheen ratkaisuisissa. Näistä ehkä keskeisin on kritiikitön tai jopa ihaileva suhtautuminen ydinvoimaan. Kokoomuksessa on nähtävissä varsin tiukka jako ilmastomuutokseen ja vastaaviin ongelmiin vakavasti suhtautuvaan sekä ongelmien suuruutta vähätteleviin faktioihin.¹⁸

Varsinaisen talouspoliittisen ohjauksen, kuten verotuksen, kannalta olennaisia kysymyksiä Kokoomus ei yleensä nosta esiin. Näkökulmissa korostuvat suomalaisen elinkeinoelämän, nimellisesti EK:n, painotukset

¹⁷ General Intellect: *Vasemmisto etsii työtä*. Vasemmistofoorumi 2008.

¹⁸ Hallituksessa kokoomus on myöntynyt muiden vaatimuksiin ympäristöverojen korotuksista julkisesti mukisematta. Toisaalta esimerkiksi Kokoomusnuorten tulevaisuusohjelmassa linjataan: ”Epäonnistuneena kokeiluna voidaan pitää esimerkiksi nykyistä Euroopan unionin päästökauppajärjestelmää, joka ei ole tuottanut toivottuja tuloksia. Kokoomusnuoret katsoo, että ympäristöpolitiikassa on vältettävä tarpeettomia sanktioita, jotka heikentävät eurooppalaisten yritysten kilpailukykyä ja kiihdyttävät hiilivuotoa länsimaista kehitysmäihin. Rajoitteiden sijaan tehokkaampia tuloksia saadaan aikaan luomalla kannustimia tutkia ja kehittää entistä ympäristöystävällisempiä tuotantotapoja.”

siitä, kuinka turmiollisia ympäristöverot ovat suomalaiselle teollisuudelle. Kokoomus ajaakin tarmokkaasti hiilivuodon¹⁹ estämistä. Käytännössä tämä tarkoittaa usein helpotuksia teollisuuden energiaverotukseen ja kohtuullisen maltillista ilmastopolitiikkaa. Muualla Euroopassa, etenkin Iso-Britanniassa ja Saksassa, konservatiivipuolueet ovat näiden asioiden suhteen edistyksellisemmällä linjalla.

Vihreän politiikan näkökulmasta Kokoomuksessa on toisinaan otettu irtiottoja perustulon suuntaan, lähinnä pamfletteja tai blogitekstejä julkaisemalla. Näitä ulostuloja ovat jatkaneet myös Kokoomuksen nykypoliitikot, kuten Lasse Männistö. Kokoomuksen viralliseen linjaan näillä ei ole toistaiseksi ollut vaikutusta. Tämä on nähtävissä esimerkiksi 2000-luvun hallitusohjelmissa tai sosiaaliturvaa uudistaneen Satakomitean työssä, joissa askeleita kohti perustuloa ei ole otettu.²⁰

Kokoomuksen poliittinen ideologia, jos sellaista on, ei juuri vaikuta vihreisiin. Käytännön politiikka vaikuttaa sen sijaan sitäkin enemmän, aina ideologista keskustelua myöten. Vihreissä toimii kovin harvoja, jotka pitävät siitä, että heitä kutsuttaisiin oikeisto- tai sinivihreiksi. Selän takana nimitystä kuitenkin joskus kuulee käytettävän. Usein näissäkin tapauksissa kyse ei varsinaisesti ole kokoomuksen peesailusta, vaan pikemmin taloustieteellisen puhetavan hyväksymisestä, joka on käytännössä kokoomuksen omaisuutta suomalaisessa poliittisessä keskustelukulttuurissa.

Esimerkkejä talouskeskustelusta

Degrowth

Viime vuosien vihreää talouspoliittista keskustelua ei voi ohittaa käsittelemättä degrowthin käsitettä ja sen ympärille muodostunutta

¹⁹ Hiilivuodolla tarkoitetaan paljon hiilidioksidipäästöjä tai energiaa kuluttavien teollisuudenalojen siirtymistä lievempää ympäristöpolitiikkaa harjoittaviin maihin.

²⁰ Vanhan suomalaisen valtionhoitajapuolueen SDP:n talouspolitiikan voimme sivuuttaa alaviitteen turvin. Viime aikoina SDP:n talouspoliittista ideologiaa on säilyttänyt lähinnä tasaverojen ja eurooppalaisen integraation vastustaminen sekä satunnaiset avaukset rikkaiden raippaveroiksi. Näistä solidaarisuusvero saatiinkin läpi. Talouden uudistamiseen puolue ei vaikuta kuitenkaan osoittavan kiinnostusta.

keskustelukulttuuria. Käsitteen kiteytykseen kuuluu yhteiskunnan sopeuttaminen tilanteeseen, jossa luonnonvarojen loppuminen ja ympäristöhaitat estävät tai rajaavat talouskasvun, ja yhteiskunnan tulisi tähän sopeutua. Erilaisia malleja ovat hahmotelleet muun muassa professorit Peter Victor ja Richard Jackson.²¹

Rajallisten luonnonvarojen maailmassa erilaisten talouden osa-alueiden rajojen osoittaminen onkin mielekästä. Fossiilisiin polttoaineisiin perustuva talouskasvu on ainakin länsimaissa tiensä päässä – niin öljyn hinnan kuin luontoa kuluttavan kasvun puolesta. Äärimmäisen perusteltua on myös kritisoida talouspolitiikkaa, jossa etsitään pelkäänsä kasvua sen muista vaikutuksista välittämättä. Erilaisten kansainvälisten talousjärjestöjen pelkkää bruttokansantuotteen kasvua etsivä toiminta, ilman välttämätöntä ekologista, sosiaalista tai edes taloudellista kestävyyttä, on helppo nähdä tuhoisaksi.

Kasvua rummuttavan vastapuolen lyhytnäköisestä maailmankuvasta johtuen nykyjärjestelmää peruskorjaavia ja poliittisesti uskottavia malleja tarvitaankin. Degrowth-liike ei kuitenkaan ole pystynyt näitä tuottamaan. Keskeisinä keinoina järjestelmämuutokseen esitetään vihreiden jo kauan ajamaa työajan lyhentämistä, paikallisen talouden vahvistamista ja sosiaalisten normien muuttamista pois kulutushysteriasta.²² Laajemmassa mittakaavassa odotetaan maailman talousjärjestelmän muutosta pois kasvukeskeisyydestä.

Samalla degrowth-keskustelu kritisoi jokseenkin surutta kaikkea nykytalousjärjestelmän sisällä tapahtuvaa toimintaa. Niinpä keskustelussa osansa saavat myös vihreät energiatekniikan investoinnit, joita käytetään niin elvytykseen kuin uuden energiatekniikan luomiseen. Tätä kritiikkiä on vaikea ymmärtää, sillä ennen kaikkea kehittyvät maat tarvitsevat halpoja ja helppoja tapoja energiantuotantoon, kun fossiilisten polttoaineiden hinnat nousevat. Energiatehokkaat puupolttimet tai aurinkopaneelit esimerkiksi edellyttävät kaupankäyntiä ja taloudellisen toiminnan kasvua kaikkein alikehittyneimmillä seuduilla.

²¹ Katso esimerkiksi Tim Jackson: *Prosperity without Growth: Economics for a Finite Planet* (2009) tai Peter Victor: *Managing without growth: slower by design, not disaster* (2008).

²² Tietenkin tämä tarkoittaisi samalla esimerkiksi terveydenhuoltojärjestelmän ylläpidosta luopumista, jota eri kirjoituksissa ei niin paljoa mainosteta.

Degrowth-keskustelussa tällaista toimintaa kritisoidaan niin sanottujen todellisten irtikykentöjen puutteesta, kun energiatehokkuuden säästämistä saadut taloudelliset hyödyt laitetaan joka tapauksessa ympäristöä kuormittavaan toimintaan. Tätä voidaan kuitenkin esittää tehokkailla päästörajoituksilla, mikäli järjestelmissä vain pidetään huolta siitä, ettei mikään toiminta karkaa niiden ulkopuolelle.

Kritiikin lisäksi degrowth-keskustelussa tulevaisuuden päämäärät ovat jääneet jäsentymättä, mikä johtuu osin myös keskustelijoiden omista moninaisista taustoista. Usein epäselväksi jää se, onko tavoitteena nykyisenkaltaisen elämäntavan kohtuullistaminen vai vähähiilisen tulevaisuuden rakentaminen. Paikalliseen vaihdantaan keskittyvä pienen piirin talous on järkevää, jos kyse on kohtuudesta limunjuonnissa tai statusesineiden hankinnassa, mutta monilla koko ihmiskunnan tulevaisuutta rakentavilla aloilla näin ei ole.

Rajoitetun paikallistalouden oloissa on hyvin vaikea kuvitella esimerkiksi lääketieteen, tietotekniikan tai monen muun tulevaisuuden alan kehittymistä. Asiaa ei myöskään edistä joidenkin degrowth-keskustelijoiden peräänkuuluttama ”uuden yhteistyön henki”, jolla pyritään lähinnä rajoittamaan vapaata kilpailua resurssien paremman kohdentamisen toivossa. Tällaiset kokeilut ovat yleensä johtaneet tehottomuuteen riittävien kannustimien puutteessa samalla, kun tällaisten yhteistyötalouksien ulkopuolella olevat kilpailevat taloudet ovat saavuttaneet jättimäisiä edistysaskeleita ja luoneet samalla kasvua.

”Raha on velkaa”

Toisenlainen esimerkki viime vuosina blogosfäärissä esiintyneestä ilmiöstä ovat erilaiset velkaraha-analyysit, jotka ovat taustalla erityisesti yhdysvaltalaisessa Modern Monetary Theory -koulukunnassa. Tätä velkaraha-analyysiä toistavat omalta osaltaan myös Suomeen rantautuneet Zeitgeist- ja talousdemokratia-liikkeet.

Näissä liikkeissä on taustalla hyvin erilaisia lähtökohtia, mutta asiaan vihkiytynyttä yleisöä innostaa etenkin rahajärjestelmään ehdotetut uudistukset. Keskeisenä osana tätä olisi rahan luomisen saaminen nykyistä demokraattisempaan kontrollin alle. Nykyisessä järjestelmässä pankit kun voivat luoda rahaa *luottoekspansiolla*, siis lainaamalla yrityksille ja kotitalouksille rahaa, joka syntyy vasta heidän maksaessaan

rahat takaisin. Tästä pankit keräävät myös voittonsa (ja osaltaan myös talouskasvua), mikä tietenkin aiheuttaa kauhistelua velkarahapiireissä: *yksityiset yritykset laittavat toiset velallisiksi ja rikastuvat sillä.*

Talousdemokratiaa kaipaavissa piireissä ratkaisuksi haetaan valtion rahoitusta erityisellä keskuspankkirahalla, jolla voidaan sitten rahoittaa yhteiskunnan toimintaa. Oletus on kuitenkin väärä tai ainakin useimmissa tilanteissa yksioikoinen: taloudessa ei ole senkaltaista tyhjäkäyntiä, että valtiot voisivat vain painaa setelipainoillaan rahoitustaan loputtomasti ilman pelkoa inflaatiosta.

On oikeastaan kummallista, kuinka asia voidaan sivuuttaa, mutta ilmeisesti ajatus ilman voitontavoittelua liikkeellä olevasta rahanjakajasta ja maksujenvälittäjästä on liian hyvä hylättäväksi. Aihepiiriä ilmeisen haluttomasti sivunneet taloustieteilijät Paul Krugmanista lähtien ovat kuitenkin joutuneet havaitsemaan keskustelun mahdottomuuden: vasta-argumentteja ei hyväksytty, vaan erimielisyys tavataan katsoa vain ymmärtämättömyydeksi. Talouskasvunkin syitä pitää kaivaa syvempää kuin pelkästä lainojen korosta, mistä monet netissä toimivat yhteisöt tuntuvat olevan erityisen innoissaan²³.

Valtavirran poliittiseen keskusteluun velkaraha-analyysillä ei tois-taiseksi ole ollut suurta vaikutusta. Vasemmistonuorten poliittinen ohjelma²⁴ on ottanut nykyisen rahoitusjärjestelmän kritisoinnin talouspoliittiseksi keihäänkärjekseen. Vasemmistonuoret ovatkin analyysillaan siirtyneet tähän erikoiseen seurakuntaan, josta on ollut kaikuja myös Paavo Arhinmäen puheissa kansanpankista, jonka myöntämässä lainoituksessa ei voitontavoittelu olisi missään roolissa. Muualla maailmassa, esimerkiksi Yhdysvalloissa, samantapaiset analyysit ovat viehättäneet erityisesti valtion roolin minimoimiseen keskittyviä libertaristisia ja kulkantaa kaipailevia ryhmiä.

²³ Esimerkiksi amerikkalaisen Money as Debt -videon innokas linkittäminen on hyvä keino löytää asian juuri innostunut rahajärjestelmäkriitikko. Ohjelmassa väitetään, että koska raha on velkaa, pitää rahasta maksaa myös korkoa. Tätä korkoa ei löydy järjestelmän sisältä, jolloin järjestelmän on pakko kasvaa. Tee-si on helppo kumota toteamalla, että myös korkoja keräävät henkilöt ovat osa talousjärjestelmää, joten mitään pakottavaa tarvetta talouskasvulle ei synny.

²⁴ Vasemmistonuoret: ”Poliittinen ohjelma” (2011). http://www.vasemmistonuoret.fi/?/asiakirjat/poliittinen_ohjelma/, viitattu 25.4.2012.

3. Vihreää talousteoriaa ei tarvita

Vihreän talouden perusteet

Vihreät toimijat ovat usein kantaneet huolta vihreän talousymmärryksen puutteesta, ja toisinaan myös nojautumisesta joko vasemmistolaiseen tai oikeistolaiseen talouspoliittiseen ajatteluun. Vihreäthän kulkevat puolueena edellä, jolloin on tuntunut luontevalta, että vihreiden talouspolitiikkakin pystyisi kulkemaan jaotteluiden ulko- tai yläpuolella. Yhtenäisen talouspolitiikan muotoilusta tämä ei ole tehnyt helppoa, vaan taloudellisesti yhä monimutkaisemmassa maailmassa oikeastaan vaikeampaa, kun mitään ajattelutapaa ei ole voinut ottaa annettuna.

Joistakin sekä vasemmiston kuin oikeiston unohtamista taloudellisista näkemyksistä on vihreissä päästy sopuun. Aina vihreän talouskeskustelun ytimessä ollutta ympäristöhaittojen parempaa huomiointia on vahvistettu työtä ja muuta elämää paremmin yhteen sovittavilla malleilla, kuten perustulolla. Puolueen eri elimissä keskustelut ovat lähinnä keskittyneet arvioimaan puolueen viestinnän painotuksia köyhyiden torjunnan ja ympäristön pelastamisen välillä.

Koherentti talouspoliittinen vihreys ei ole juuri ollut esillä julkisuudessa tai laajemmassa keskustelussa. Vuoden 2009 eurovaalien alla jonkin verran näkyvyyttä sai Green New Deal, joka on ollut Euroopan vihreiden yhteinen ajatus tehdä elvyttävää keynesiläistä talouspolitiikkaa, jossa tiehankkeiden sijaan tehdään suuria vihreitä investointeja.²⁵

²⁵ Vaikka Suomessa tämä ei enää näykään, on keskustelu Green New Dealista jäänyt Euroopan vihreiden keskuudessa yhä elämään.

Tällainen keskustelu ei kuitenkaan tavoittanut suurta joukkoa suomalaisista, eivätkä muut hallituspuolueet asiasta innostuneet, vaikka Kokoomus samaan aikaan ympäristöystävällisyyttään markkinoikin ja hallitus runnoi läpi kohtuullisen elvytyspaketin, joka veti silloisen vasemmisto-opposition melko aseettomaksi.

Miksi vihreät talousavaukset eivät käy kaupaksi?

Keskustelun puute esimerkiksi vihreästä elvytyksestä on osittain ymmärrettävää. Aiemmin mainittujen viherkaulustyöpaikkojen luominen on ainakin toistaiseksi ollut kohtuullisen tehotonta, eikä niiden luominen innosta oikein muita kuin jo valmiiksi vihreitä tai korkeintaan uusia vihreitä työpaikkoja saavia, jos he ylipäättään pitävät työpaikkaansa viherkaulustyöpaikkana. Samalla kyseisten työpaikkojen tunnistaminen ja valtiojohtoinen tukeminen onkin hankalaa, mistä kerromme lisää myöhemmin.

Ongelmallinen piirre vihreässä talouspolitiikassa on myös ollut halu tarttua nouseviin, vallitsevan taloustieteen osin armeliaasti unohtaviin talousteorioihin kuten aiemmin mainittuun degrowthiin tai erilaisten kansalaisjärjestöjen ajamiin malleihin. Näillä liikkeillä on paljon kerrottavaa siitä, mikä taloustieteessä mättää, ja siitä, kuinka tieteen tulisi nähdä todellisuus, kun tiede – vähän yksinkertaistaen – pyrkii vain kuvaamaan todellisuutta. Tosin tiedeyhteisö jättää tällaisen poliittisen maalailun yleensä omaan arvoonsa.

Oman talousteorian vaatiminen olisi verrattavissa siihen, että hyvän vihreän energiapolitiikan sijaan vihreät alkaisivat ensin luoda omaa energiateoriaansa. Järjestettäisiin seminaareja Vihreästä energiatieteestä ja kutsuttaisiin fyziikan valtavirran ulkopuolella kulkevia tutkijoita kertomaan näkemyksensä esimerkiksi vihreästä termodynamiikasta. Kuulluilta tutkijoilta puuttuisi täysin käsitys siitä, miten energia fyysisenä käyttäytyy, joten he joutuisivat perustamaan ajattelunsa pääasiassa tavallisen termodynamiikan perusopeissa havaitsemiensa puutteiden haukkumiseen. Lopulta tehtäisiin täsmälleen muiden puolueiden mukaista energiapolitiikkaa, koska oma malli odottaisi vielä valmistumistaan.

Yhteistä vihreää talousteorialla vaativille tahoille on hatara käsitys taloustieteestä ja usein vakaa usko siihen, että talousteoria perustuu

kokonaisuudessaan erilaisiin uskomuksiin tutkitun tiedon sijaan. Sen sijaan, että alan tutkijoita kuunneltaisiin, suljetaan korvat ja viitataan vaikkapa taloustieteen avuttomuuteen esimerkiksi osakekurssien ennakoinnissa. Melkein kokonaan on jäänyt huomaamatta, että tällaiset ongelmat ovat varsin hyvin taloustieteilijöiden tiedossa. Tällaista ajattelua esiintyy myös vihreissä. Asiaa on tuskastuttavaa verrata vaikkapa ilmastotieteeseen: samaa asennetta on turha vihreistä hakea vaikkapa ilmastotutkijoiden työtä kohtaan. Jos taloustieteessä kunnostautuneita tutkijoita suvaitaan kuunnella, pitäydytään yleensä niissä nimissä, jotka sopivat mahdollisimman hyvin omiin ennakkokäsityksiin – eikä tällöin mahdollisia Nobel-palkintojakaan piilotella.

Vihreiden talouspolitiikan on perustuttava tieteeseen

Kun unohdetaan oma erillinen vihreä talusteoria, voidaan taloustieteen lainalaisuuksia soveltaa sellaiseen arvojen mukaiseen politiikkaan, jota perustellaan vahvoin taloustieteellisin argumentein. Taloustiede ei tarjoa eikä sen pidäkään antaa tarjota politiikan pohjimmaisista tavoitteista, mutta taloustiede on yksi parhaista työkaluista arvioida myös omien poliittisten keinojemme todellisia vaikutuksia. Pelkkä hyvä tavoite ei tee politiikasta toimivinta tai ainakaan vaikuttavinta.

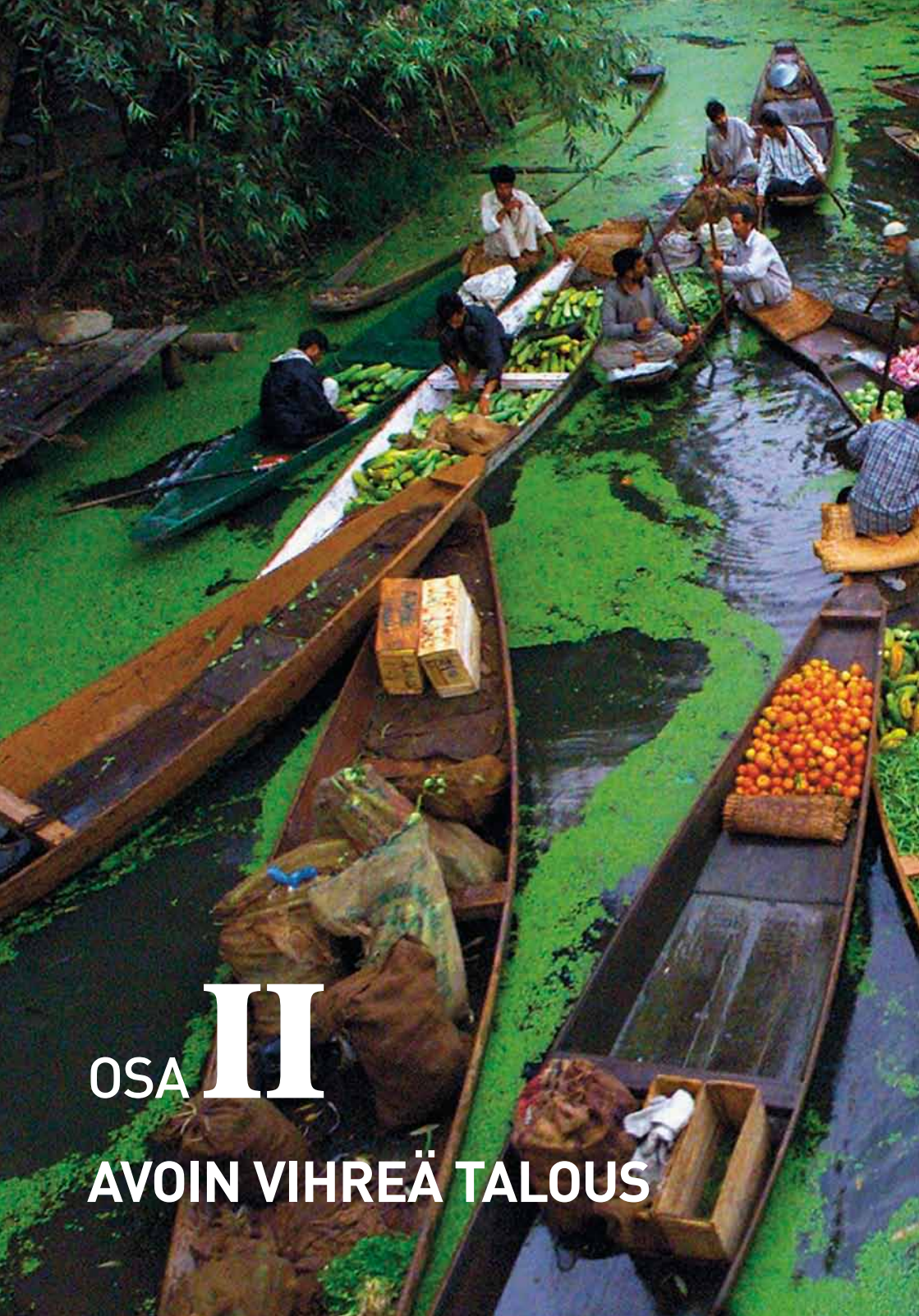
Tärkein taloustieteen tarjoama tulos on se, miten hyvin markkinat pääosin toimivat verrattuna erilaisiin suunnitelmataloudellisiin viritelmiin. Myös vihreiden pitäisi karistaa harteiltaan tiukkaan juurtunut usko siihen, että virkamiehet ja poliittiset päättäjät osaavat tehdä päätöksiä vaikkapa resurssien kohdentamisesta paljon paremmin kuin vallankäytön ulkopuolella olevat markkinat.²⁶ Huomio pitäisi viedä tilanteisiin, joissa markkinat syystä tai toisesta eivät toimi. Käytännössä tämä tarkoittaisi poliittisen taloudellisen suuntaamisen sijaan keskittymistä haittojen vähentämiseen, jossa vihreä aate pääsee oikeuksiinsa. Samalla tämä parantaisi monessa kohdassa mainitsemaamme markkinoiden tehokkuutta, joka on olennainen tekijä myös monien ongelmien, kuten rajallisten resurssien kohdentamisen, ratkaisemisessa.

²⁶ Koominen esimerkki tästä on Kataisen hallituksen ohjelmassa mainittu tavoite, jossa hallitus sitoutui tavoittelemaan ennusteita nopeampaa talouskasvua – ai-
van kuin ennusteet eivät muuttuisi talouspoliittisten toimenpiteiden pohjalta.

Vihreiltä tämä edellyttää aiempaa linjakkaampaa suhtautumista markkinatalouteen, sekä siihen, mihin suuntaan talous on menossa ja miten näihin muutoksiin voidaan politiikalla reagoida. Talouden pelisääntöjen muuttaminen lähtökohtaisesti vastaamaan eri lainalaisuuksia ei ole tässä keskustelussa niinkään olennaista. Lainaaminen ei ole häpeä ja tietyn tieteenalan vakiintunutta käsitteistöä ei tarvitse suotta muuttaa.

Talouspolitiikan kunnianhimoa tai tavoitteita nimellisesti vihreän talouden lopullinen hautaaminen ei vähennä vaan lähinnä luo paremmat lähtökohdat asioiden arvioimiseen ilman brändätyä vihreää kehystä. Samalla talouspolitiikan nousevien teemojen sympatisoimisen sijaan energiaa voidaan käyttää aiempaa tarkempaan ja eri sukupolvien välillä oikeudenmukaisempaan linjanvetoon. Tämä edellyttää kuitenkin luottamusta siihen, että taloustieteilijät ammattilaisina pystyvät muodostamaan sellaisen valtavirran, jossa epätarkemmat käsitykset maailman toiminnasta häviävät parempien säilyessä – ja tämänhän tulisi olla parhaan argumentin voimaan luottaville vihreille helppoa!

Talouspolitiikan tason nosto ja kytkeminen valtavirran talousteoriaan antaakin parhaat mahdollisuudet palauttaa keskusteluun vihreiden keskeiset periaatteet – kuten parhaan argumentin periaatteen. Samalla taloustiede saisi ansaitsemaansa jalansijaa poliittisessa päätöksenteossa, ja kansalaiset hyötyisivät paremmin perustellusta politiikasta.

OSA II

AVOIN VIHREÄ TALOUS

Kelluvat markkinat. Vihanneskauppiat kokoontuvat Dal-järvelle veneineen Intian Jammun ja Kashmirin alueella.
LEHTIKUVA / REUTERS / Kamal Kishore / IMAP

1. Markkinatalous ja tukipolitiikka

ALOITAMME KÄSITTELYMME markkinataloudesta ja vapaasta kaupasta. Näihin käsitteisiin liittyvät periaatteelliset (ja toisinaan aivan päivänpo liittiset) ratkaisut muodostavat sen perustan jolla talousjärjestelmämme muuten toimii. Käsittelemme myös sitä, kuinka tukipolitiikalla vaikutetaan Suomen talouden ja yhteiskunnan toimintaan. Erityisen huomion saavat maatalouden ja teollisuuden tuet, jotka ovat osaltaan jarruttaneet yhteiskunnan kehitystä viime vuosikymmeninä.

Miten markkinatalous ja vapaa kauppa toimivat?

Helsingissä toimiva Stadin aikapankki toimii periaatteella, jossa jokainen toimija voi tienata toveja vaihtamalla niitä omaan työhönsä: pankin käyttäjä voi käydä siivoamassa, hoitamassa lapsia tai vaikka opettamassa kitaransoittoa. Joku muu sitten maksaa itse tienäämistään toveista tovin tälle työntekijälle. Kaikki työ on yhtä arvokasta: tunnilla toveja tienaa tunnin työtä muilta. Samalla saadaan kivaa tekemistä, tutustutaan uusiin ihmisiin ja vaihdetaan ikävämpiä kotitöitä niihin, jotka itselle paremmin sopivat. Järjestelmä toimii käsittääksemme oikein hyvin, ja monet ihmiset ovat saaneet sen parissa toimimisesta paljon hyvää elämäänsä.

Maailmassa toimii myös toisenlainen aikapankki, jossa niin ikään voi ansaita aikaosuuksia. Järjestelmä kuitenkin toimii paremmin kuin tovit: jokainen järjestelmässä mukana oleva voi ostaa aivan pieniäkin yksinkertaisia tekoja muilta järjestelmän jäseniltä. Jos sinulla on minuutin verran aikaa vievä tehtävä, voit maksaa vain minuutin työstä.

Järjestelmässä on muitakin etuja Stadin aikapankkiin verrattuna: osa järjestelmässä kiertävistä aikaosuuksista otetaan yhteiseen pottiin. Näistä sitten kustannetaan kaikenlaisia palveluita järjestelmän jäsenille – myös niille, joilla ei oikein ole taitoja kerätä aikaosuuksia itselleen. Samalla aikapankkia hallinnoivat ihmiset pitävät huolen siitä, että kierrossa on sopiva määrä aikaosuuksia. Kierrossa olevien osuuksien määrällä on paljon merkitystä, sillä onhan hyvä, että mahdollisimman moni aikaosuuksia vaihtaa omistajaansa ja kaikilla riittää tarpeeksi touhuttavaa.

Eikä tässä vielä kaikki! Tällä aikapankilla on haarakonttoreita melkein kaikkialla maailmassa ja omat aikaosuutensa voi helposti siirtää toisaalle ja käyttää vaikka matkalla. Onpahan järjestelmässä mukana joitakin ihmisiä, jotka yhdistelevät eri haarakonttoreissa olevien osaamista yhteen: kun joku tarvitsee apua vaikka tietokoneensa kanssa isommassa haarakonttorissa, voi se hyvinkin löytyä jostain toisesta haarakonttorista.

Järjestelmän edut eivät pääty edes tähän: erilaiset ihmisryhmät voivat muodostaa yhteenliittymiä, jotta myös vähän isommat ponnistukset saadaan hoidettua. Järjestelmä onkin syntynyt aikojen saatossa erilaisten toimijoiden yhteistyönä, aina kamppaillen vallanpitäjien oikeuksia ja kontrollointia vastaan.

Järjestelmän nimi on tietenkin markkinatalous. Aikaosuudet ovat rahaa, yhteenliittymät yrityksiä ja yhteiseen pottiin kerättävät aikaosuudet veroja, joiden käytöstä huolehtii valtio. Rahan määrästä ja liikkeestä huolehtii lähinnä keskuspankki.

Usein arkielämässä on helppoa pitää monimutkaisiakin asioita itseltään selvinä. Kun menemme kauppaan, saamme sieltä jauhoja, sokeria ja vaikkapa puhelimen latureita. Emme aina tule miettineeksi sitä, että näin ei ole aina ollut. Milton Friedman²⁷ esitteli mielenkiintoisen huomion *Free to Choose* -ohjelmassaan. Hän näytti tavallista lyijykynää, jollainen jokaisella katsojalla voi hyvinkin olla työpöydällään. Friedmanin terävä havainto oli, että kukaan ihminen maailmassa ei oikeasti osaisi tehdä tuollaista kynää. Yksi ihminen ei osaisi kaivaa grafiittia kaivoksesta, kaataa puita metsistä ja yhdistellä erilaisia materiaaleja pintojen

²⁷ Yhdysvaltalaisista taloustieteilijästä Milton Friedmania kavahdetaan keskusteluissa, mikä johtuu hänen vaikutuksestaan esimerkiksi Chilen, Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian taloutta vapauttaneeseen politiikkaan. Samalla kannattaa kuitenkin muistaa, että häneen liitettyjen poliittisten uudistusten ohella Friedman oli 1900-luvun johtavia ajattelijoita.

käsittelyyn. Silti lyijykynän saa lähestulkoon ilmaiseksi kaupasta. Yksi lyijykynä sisältääkin satojen ihmisten työpanoksen: aikaa jokainen heistä on uhrannut joitakin millisekunteja juuri sinun lyijykynäsi kohti.

Markkinat ovat yksi ihmiskuntaa yhdistävä verkosto. Ne syntyvät hämmästyttävän spontaanisti erilaisissa tilanteissa. Jopa historian suurimpien suunnitelmatalouksien alla on aina toiminut jonkinlainen vaihtoon perustuva musta pörssi. Samalla edes tiettyjen aineiden kiellot eivät estä markkinoita syntymästä. Kieltolain aikaan viina virtasi niin Suomeen kuin Yhdysvaltoihinkin ja nykyään erilaiset huumausaineet matkaavat mitä mielikuvituksellisimmilla tavoilla rajojen yli kaikkialla maailmassa. Kun on kysyntää, markkinat löytävät kyllä tarjonnankin.

Mikä markkinoista sitten tekee niin elinvoimaisia? Pääasiallinen syy taitaa on tapa korjata itseään. Jos yrittää myydä surkeaa tuotetta, yritys menee nurin. Jos taas myy jotain tarpeellista ja ihmisten haluamaa, yritys menestyy. Tällainen orgaaninen toiminta muistuttaa biologista evoluutiota, missä sopeutuvimmat menestyvät. Voisi myös väittää, että moni yritys toimii hyvin hoidetun suunnitelmatalouden tapaan: resurssit suunnataan keskusjohtoisesti sinne, missä yrityksen johto katsoo niitä tarvittavan. Näin markkinatalous voi pitää sisällään keskenään kilpailevia suunnitelmatalouksia.

Usein markkinoita tarkastellaan maiden sisäisinä. Kuten edellä mainitun huumekaupan kohdalla, merkittävä osa kaupasta kuitenkin tapahtuu tavallisessa tilanteessa rajojen yli. Yleensä tässä vaiheessa muodostuu erilaisia pieniä esteitä. Monissa maissa valtion rajojen yli käytävää kauppaa rajoitetaan: perusteena voi olla esimerkiksi se, että jokin osa oman valtion teollisuudesta halutaan pitää kilpailukykyisempänä. Useimmissa tapauksissa vapaan kaupan vastustaminen on kuitenkin tuhoisaa, kun näin säilyvä teollisuus ei joudukaan kilpailemaan reilusti muiden kanssa. Niitä varten tarvitaan esimerkiksi tukia, joita käsittelemme myöhemmin.

Vaikka markkinat usein toimivat ja vapaa kauppa kannattaa, emme tietenkään näe kaikkia markkinoiden ominaisuuksia pelkästään hyvinä tai nykytilaa niin ruusuisena kuin mitä teoreettiset ajatukset voisivat olla. Lyijykynien materiaalit eivät esimerkiksi synny tyhjistä eivätkä ilman haittoja. Niidenkin tekeminen aiheuttaa esimerkiksi ilmastomuutosta vauhdittavia päästöjä, joita ei ole kyetty ottamaan tarpeeksi huomioon. Kiinalaiset grafiittikaivosten työntekijöiden oikeuksista-

kaan ei voi mennä takuuseen – ja eipä grafiitin suurin valmistaja Kiina muutenkaan ole vapaan talouden tai ihmisoikeuksien mallivaltio.

Vapaata kauppaa markkinoidaan lisäksi usein väärin perustein: ajatellaan, että kehitysmaiden markkinoiden avaaminen välittömästi parantaisi niin asukkaiden elinolosuhteita. Tällöin usein unohdetaan se, että useissa kehitysmaissa valtiokoneisto on niin alkeellisella tasolla, että tullit ovat ainoita mahdollisia tapoja verottaa ja näin ylläpitää ja kehittää valtion toimintoja. Samalla keskustelusta usein unohtuu, että kehitysmaiden merkittävimpien vientituotteiden markkinat ovat erittäin kaukana vapaista: esimerkiksi Yhdysvaltain ja EU:n maataloustuet ja suojatullit aiheuttavat suuria kaupan esteitä eikä niiden lakkauttamiseen ole syntynyt samanlaisia paineita kuin kehitysmaiden markkinoiden avaamiseen länsimaisille yrityksille.

Monista puutteistaan huolimatta markkinatalous on tavattoman hienostunut järjestelmä. Palaamme myöhemmissä luvuissa siihen, miten todellisuus saataisiin vastaamaan ideaalia aiempaa enemmän.

Markkinatalous ja tukipolitiikka Suomessa

Suomen kaltaiselle pienelle ja maantieteeltään syrjäiselle maalle toimiminen avoimessa markkinataloudessa on luontevaa. Maamme kaipaa arkipäiväisen toimintansa pyörittämiseen paljon erilaisia raaka-aineita ja tuotteita ulkomailta, ruoasta lähtien. Samalla maamme on kehittyvä joillakin aloilla niin hyväksi, että juuri meidän tuotteitamme ja palveluitamme halutaan muualle maailmaan ostaa. Tällaisille aloille panostamista vääristää monen muun asian ohella taloutta ohjaava tukipolitiikka, jota on syytä taustoittaa.

Kansallinen tukipolitiikkamme on syntynyt Suomen sodanjälkeisen aluekehitysprojektin suorana jälkeläisenä. Maan eri osien voimien hyödyntäminen oli helppoa alueilla, joilla tuottavuus oli matalaa. Syrjäisimmillä seuduilla väestö eli vielä sotiemme jälkeen alkeellisesti, vailla sähköä tai teitä. Työn tuottavuutta olikin mahdollista nostaa ensin rakentamalla rautateitä ja sähkölinjoja, ja pystyttämällä sen jälkeen uusien yhteyksien varrelle vientiteollisuuteen suuntautuneita tehtaita.²⁸

²⁸ Kuten jo lopetettu Kemijärven sellutehdas tai Rautaruukin terästehdas Torniossa

Samalla tuottavuuden kautta kasvanut vauraus haluttiin poliittisilla päätöksillä jakaa kaikkien kansalaisten kesken. Pääosin tästä vaurastumisesta seurasi paljon hyvää, kuten pohjoismainen hyvinvointivaltio ja ennennäkemättömällä nopeudella kohonnut elintaso. Haittapuolena paikalliset ympäristöongelmat kärjistyivät nopeasti, kun tehtaas kasvativat tuotantoaan ympäristöstä piittaamatta.

Maatalous

Maataloustuet

Osana aluepolitiikkaa maanviljelyä pönkitettiin keinotekoisilla tulonsiirroilla ja se eriytyi muussa yhteiskunnassa pääosin vallalla olleesta markkinataloudesta. Maatalouden tukeminen vakiintui, jolloin tuontia rajoittavien tullien oheen alettiin myöntää suuria tukia. Suomalaiset talonpojat rauhoitettiin pientiloilleen, joita kaiken lisäksi oli sotien jälkeen syntynyt lisää raivaustukien avulla.

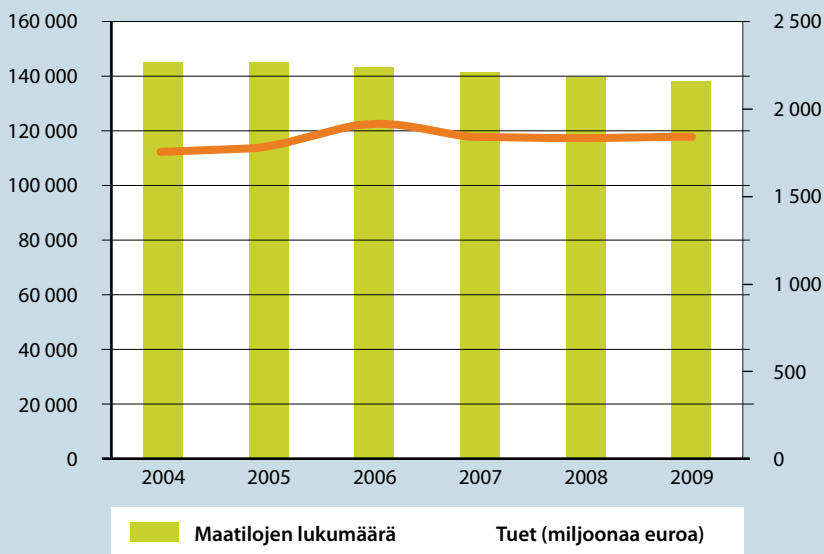
Rahallisesti maataloustuet maksavat useamman miljardin²⁹ verran, mutta eivät silti summana ole mikään Suomen tulevaisuuden kohtalonkysymys. Tätä tukee erityisesti se, että maatalouspolitiikan painoarvo on pienentynyt, kun maaseutu tyhjenee ja maatilat lopettavat. Kuten kuvasta 1 nähdään, tukien kokonaismäärä ei silti juuri ole pienentynyt, vaikka maatiloja onkin yhä vähemmän. Perhetiloille hajautettu tehotuotanto on kasvattanut hiljakseen tilakokoja, samalla kun kannattavuus on pysynyt matalana ja tulot vain vaivoin muun väestön tasolla. Tuilla ei näin ollen pystytty säilyttämään maaseudun idealisoitua ja perinteistä elämäntyyliä. Kotimainen tuotanto ei myöskään pysty yksinään varmistamaan huoltovarmuutta – maatilat tarvitsevat joka tapauksessa öljynsä ja lannoitteensa ulkomailta.

Tällä hetkellä poliittista keskustelua maataloudesta hallitsee eturyhmäpolitiikka, jossa kansainvälisellä tasolla Suomen eduilla tarkoitetaan yhä vähenevän maanviljelijäväestön etuja. Omaan ministeriöön koottu

²⁹ Vajaan kahden miljardin suoran tuen lisäksi luopumis- ja eläketuet nostavat koko summan kolmeen miljardiin euroon. Ks. myös Taloussanomien professori: Maataloudelle miljardi euroa piilotukea, 3.8.2010, saatavissa osoitteesta: <http://www.taloussanomien.fi/kotimaa/2010/08/03/professori-maataloudelle-miljardi-euroa-piilotukea/201010628/12>

asiantuntemus auttaa reviirin puolustamisessa ja kansallisten ja ylikansallisten tukien yhdistelmät tekevät kokonaisuudesta yleispolitiikoille vaikeasti hallittavia.

Onko nykyaikainen maatalous siis tiensä päässä? Pitäisikö markkinoiden, ja tätä kautta yksittäisten ihmisten, päättää millaiseksi suomalainen maatalous muodostuu poliitikkojen sijaan? Kansantalouden tehokkuuden kannalta asia on selvä, mutta poliittisen käsittelyn ei tule olla niin suoraviivaista.

Kuva 1. Maatilojen lukumäärä ja maataloustukien kokonaismäärä vuosina 2004–2009. Lähde: Tilastokeskus

Maatalouden tulevaisuus

Modernin yhteiskunnan tulisi sitoa maatalous paremmin markkinoiden toimintaan, kuten Ruotsissa on jo tehty luopumalla kansallisista tuista – osin tietenkin omavaraisuuden kustannuksella. Suomessa tämä tarkoittaisi luopumista kansallisista tuista, kuten 141- ja 142-tuista.³⁰

³⁰ 141- ja 142-tuet tarkoittavat aikoinaan Suomen EU:n jäsenyyssopimukseen neuvoteltuja oikeuksia maksaa erityisiä kansallisia tukia alueille, joilla on erityisen epäsuotuisat olosuhteet viljelyyn.

Nämä tuet on kohdennettu seuduille, joilla maataloutta ei olisi vanhas-
taan kannattanut harjoittaa: lehmätkään eivät tuottaneet maitoa kuin
kesäisin. Rahan säästämisen ohella muutostilanne mahdollistaisi luo-
vat ratkaisut: vaikeaa siirtymäaika voisi tukea kunnollisilla tuilla, kun
tulevien vuosien tukisummaa voitaisiin luovuttaa etupainotteisesti.
Uusia tukielementtejä ei tarvittaisi – riittäisi kun nykyisten tukien pai-
nopiste siirrettäisiin kohti luopumistukia.

Tämän lisäksi maanviljelyksen haitalliset ulkoisvaikutukset tuli-
si kiinnittää tukisummaan, jota maanviljelijät saavat. Tällä hetkellä
maanviljelyssä saastuttaja ei maksa, vaan esimerkiksi ympäristötuet on
sidottu toimiin tulosten sijaan. Rahaa ei tällä hetkellä saa esimerkiksi
siitä, miten paljon vesien kuormitusta saa vähennettyä vaan erilaisista
toimista siihen suuntaan. Ympäristötukien suuntaaminen alueille,
jotka kuormittavat vesistöjä ennemmin rohkaisee viljelijöitä siellä toi-
mimaan kuten ennenkin, kun taas tukien leikkaaminen saastuttajilta
kannustaisi lopettamaan saastuttavan toiminnan.

Tulevaisuuden suomalainen maaseutu olisikin ennemmin paluuta
vanhojen aikojen mielikuviin, joita MTK ja elintarviketeollisuus mie-
lellään pitävät yllä. Laadun ja omaleimaisuuden korostaminen sopii
olosuhteisiin, joissa suuria satoja on mahdotonta saavuttaa. Tällaisista
tuotteista kuluttajat ovat selvästi valmiita maksamaan. Pääosa ruo-
asta kannattaisi joka tapauksessa tuoda niistä maista, joissa sen kasvat-
taminen olisi ekologisempaa pidemmän kasvukauden ja suotuisampien
olosuhteiden vuoksi. Monissa muissa maissa myös palkkataso ja maa-
talouden käytössä olevien koneiden ja laitteiden käyttö ympäri vuoden
olisi joka tapauksessa kustannustehokkaampaa. Näin mahdolltomaksi
käyneeseen kilpailuun nykyisin sidotut panostukset voitaisiin suunnata
maaseudun kehittämiseen Suomessa muuten. Mallia tulevasta tällaisesta
tulevaisuudesta on ollut luomassa muun muassa Sitra.³¹

Maatalouspolitiikan kansallisena velvollisuutena ei tulekaan olla
jokaisen suomalaisen ruokapöydän pitäminen mahdollisimman ko-
timaisena, vaan samanlainen sopeutuminen kansainväliseen kehityk-
seen kuin muillakin aloilla. Samalla Suomen etu EU:n päätöksenteossa
saisi terveen päivityksen: unionia tulisi kannustaminen eettisempään ja

³¹ Tuomas Mäkipeska ja Mikko Sihvonen: ”Lähiuoka, nyt! Trendistä mark-
kinoille” (2010). [http://www.sitra.fi/julkaisut/Selvityksi%C3%A4-sarja/
Selvityksi%C3%A4%2029.pdf](http://www.sitra.fi/julkaisut/Selvityksi%C3%A4-sarja/Selvityksi%C3%A4%2029.pdf), viitattu 25.4.2012.

markkinalähtöisempään tuotantoon nykyisen epäterveen ylituotannon markkinasuojelun sijaan.

Teollisuus

Teollisuuden hidas lasku

Viime vuosikymmeninä tukipolitiikan painopiste on siirtynyt teollisuuteen. Kuvaava esimerkki tästä on telakkateollisuus, jonka menestyminen maailmanmarkkinoilla on haasteellista: omien telakoiden tukeminen on lopulta lähes kaikille telakoitaan tukeville maille kallista ja kyseenalaista. Vastikkeeton telakkatuki kohdistuu suunnilleen kaikkien telakoilla tapahtuvaan toimintaan, joka pitää osaa työvoimasta kiinni tehottomassa työssä. Kaiken lisäksi telakkateollisuutta ei edes voi ajaa hiljakseen alas, vaan tukien avulla on pidettävä yllä massiivista tuotantoverkostoa loppuun asti: kansainväliset varustamot kun eivät todennäköisesti ole hyväntekijöitä, jotka ostaisivat yhä pienempiä aluksia hiipuvalta telakalta.

Toinen esimerkki perinteisestä tukipolitiikasta on osin valtion tukemana aikoinaan alulle laitettu energiantensiivinen teollisuus. Teollisuudenalan osalta tilanne on ongelmallinen monella tavalla: yritysten toimintaedellytykset heikkenevät, koska toimintaympäristö Suomessa on kaikissa vertailussa kallis. Rajalliset raaka-aineet ja etenkin energia kallistuvat joka tapauksessa, ja koventavat kilpailua entisestään niiden alueiden hyväksi, jotka ovat lähempänä markkinoita tai pystyvät esimerkiksi toimittamaan teollisuuden tarvitseman puun edullisemmin. Suomen pitää yrittää kilpailla muilla keinoin, kuten epäsuorilla tuilla. Myös globalisaatio vähentää Suomen mahdollisuuksia houkutella suoria investointeja tai säilyttää vanhoja tuotantolaitoksia: vielä kehittyvistä maista saa hieman epävakaaammissakin yhteiskunnallisissa oloissa paremman tuoton työväestön tuottavuuden parantuessa.

Ydinvoima: epäsuora tuki?

Kuten aiemmin mainitsimme, nykyaikaisessa taloudessa yritysten suora tukeminen on aiempaa hankalampaa. Tämän lisäksi yhteinen eurooppalainen rahapolitiikka kaventaa Suomen keinovalikoimaa oman

viennin tukemiseen: paperiteollisuuden hintoja ei ole mahdollista painaa devalvoinnein alas samalla tavalla kuin ennen. Tämä pakottaa valtion tukitoimia kohti epäsuorempia tapoja.

Esimerkkejä epäsuorasta tuesta ovat viime aikojen ydinvoimapäätökset. Ydinvoimapäätösten tuomalla halvalla sähköllä on tuettu erityisesti niitä perinteisiä toimialoja, jotka nykyään kasvavat Suomen kansantaloutta hitaammin. Ydinvoimapäätökset tukevat taantuvia aloja niiden yhä yrittäessä tukeutua vanhaan toimintalogiikkaansa. Samalla ydinvoimalla tuotettava halvempi sähkö menee kokonaisuudessaan lisäkapasiteetin paljon energiaa kuluttavalle teollisuudelle. Ydinvoimalahankkeissa mukana olevat yhtiöt ovat myös voineet ulkoistaa osan riskeistään yhteiskunnalle rajaamalla pahimpien onnettomuusskenaarioiden osalta. Energiaintensiivisen teollisuuden etuja on ajamassa myös suuri lobbauskoneisto, kun taas yksittäisen kansalaisen kulutuksesta sähkö ei kovin suurta osaa lohkaise.³²

Nykyhetken tarkastelussa on tosin todettava, ettei ole selvää, että ydinsähkö olisi oleellisesti vaihtoehtojaan halvempaa. Aiemmin rakennettujen voimaloiden hinta on voinut olla jonkin verran nykyistä alhaisempi väljempien turvanormien vuoksi. Esimerkiksi Fukushima ydinvoimaonnettomuus saattoi nostaa investointien hintaa tuntuvastikin. Ydinvoiman hinta on kuitenkin kohonnut samaan aikaan, kun muiden vaihtoehtojen hinta on laskenut. Toisaalta ydinvoimateollisuus on selvästi menettänyt osaamistaan ja tuotantoketjujen hallintaa. Olkiluoto-3:a käytetään maailmalla yhtenä esimerkkinä siitä, ettei paljon puhuttua ydinvoimarenessanssia ole tulossa. Silti suomalainen teollisuus uskoo ydinvoimaansa.

Fossiilisten polttoaineiden tuet

Ydinvoiman ohella Suomessa tuetaan myös fossiilisten polttoaineiden käyttöä kestävämpien energiamuotojen kustannuksella – sadoilla miljoonilla euroilla, kuten alla olevasta taulukosta näkyy. Fossiilisten polttoaineiden tukeminen Suomessa kytkee omalta osaltaan myös markkinoiden asettamaa luonnollista tasoa tehottomampaan energiankäyttöön. Samalla investoinnit kestävämpiin energiaratkaisuihin

³² Artikkelit Taloussanomissa: ”Suomi ei menesty ilman selluteollisuutta”, 1.8.2011.

tai esimerkiksi energiansäästöön eivät ole niin kannattavia kuin mitä markkinat edellyttäisivät. Tämä leikkaa osaltaan pois Suomen mahdollisuuksia toimia uuden energiatekniikan koekenttänä ja edelläkävijänä.

Merkittävimmät verotuet (milj. euroa)	2010	2011	2012
Dieselpolttoaineen alempi verokanta ¹⁾	870	959	757
Työkoneissa käytetyn kevyen polttoöljyn alempi verokanta	461	409	429
Turpeen alempi verokanta	109	139	136
Maakaasun alempi verokanta	126	88	87
Teollisuuden ja kasvihuoneiden sähkön alempi verokanta	241	398	405
CHP-laitosten puolitettu CO ₂ -vero	–	76	75
Muut	45	24	24

Suurimmista tuista dieselpolttoaineen alempaa verokantaa vähentää toisaalta käyttövoimaverot (240 miljoonaa euroa).

On kuitenkin huomattava, että Suomen linja ei juurikaan eroa muusta maailmasta. Globaalisti fossiilisia polttoaineita tuetaan noin 400 miljardilla³³ eurolla joka vuosi. Öljyn hinnan noustessa näiden tukien teho kuitenkin jatkuvasti heikkenee, ellei yhä suurempaa osuutta kansantalouden panoksista laiteta tukemaan keinoitekoisen edullista öljynpolttoa. Laajemmassa tarkastelussa on vaikea nähdä, että tuista hyötyisivät muut kuin öljyn tuottajat.

Elinkeinoelämä teollisuuden tukena

Kuten edellä mainituista esimerkeistä voi päätellä, taantuvilla teollisuudenaloilla on voimakkaat puolustajansa. Esimerkiksi Elinkeinoelämän keskusliitto (EK) haluaa pysytellä mukana sellaisen teollisuuden ylläpidossa, joka sille on tuttua. Vaikka EK ja erityisesti sen ajatuspaja Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA) mielellään kannattavatkin markkinataloutta, EK:n kannanotot eivät useinkaan puolusta avointa taloutta. Elinkeinoelämä markkinoi toimivansa kaikkien suomalaisten yritysten

³³ International Energy Agency: "Global fossil fuel subsidies and impacts of their removal" (2008). http://www.iea.org/files/energy_subsidies_slides.pdf, viitattu 25.4.2012.

ja koko suomalaisen yrityselämän puolesta, mutta mukana eivät ole uudet eivätkä syntymättömät yritykset, jotka eivät voi EK:n jäsenmaksuaan maksaa. Tämä näkyy järjestön kannanotoissa, joissa esimerkiksi ympäristöön liittyvät uudistukset nähdään joko kiusantekona tai nau-lolina hyvinvointivaltion arkkuun.

Elinkeinoelämän kannanotot kertovat siitä, että yritysten vaikutusvallan nousu on Suomessa muodostunut vapaiden markkinoiden esteeksi. Ilmiöhän on esiintynyt suunnilleen kaikissa markkinatalo-usmaissa jossain vaiheessa niiden historiaa. Huolestuttavaksi asian tekevät edellä mainitun markkinoiden hidastumisen lisäksi myös elinkeinoelämän läheiset yhteydet poliittikkoihin, mikä asettaa kansalaiset lähtökohtaisesti eriarvoiseen asemaan. Vaikka Suomessa rahaliikenne onkin suhteellisen pientä, ovat pienet piirit omiaan voimistamaan elinkeinoelämän suhteellista asemaa. ”Elinkeinoelämän ääni” voi käytännössä syntyä muutaman vuorineuvosveteraanin lounaskeskusteluista tai yksittäisen selvitysmiehen raportista.³⁴ On selvää, että nykyisen teollisuuden tarvitsemassa tukipolitiikassa olennaisinta ovat onnistuneet rekrytoinnit yritysjohtajan piiristä etujärjestöjen leipiin. Suomalaisessa talouskeskustelussa nämä pitkän uran tehneet yritysjohtajat voivat myös vaivatta edustaa kapitalismia puhtaimmillaan, koska eritelyä vakiintuneiden yritysten ja toimivien markkinoiden edun välillä ei juuri tehdä.³⁵

Pahimmillaan elinkeinoelämä voi myös ostaa valtaa. Viime vuosien vaalirahoituskohusta huolimatta Suomen nykytilaa huolestuttavampia esimerkkejä voi tällä hetkellä hakea esimerkiksi Washingtonista tai Brysselistä. Kummassakin työskentelee hämmäntävän suuri joukko lobbareita, jotka yrittävät ajaa edustamiensa yritysten etuja. Kun

³⁴ Josta esimerkiksi käy jo eläköityneen vuorineuvos Jorma Elorannan investointiraportti. Jorma Eloranta: ”Investointeja Suomeen: Ehdotus strategiaksi ja toimintaohjelmaksi Suomen houkuttelevuuden lisäämiseksi yritysten investointikohteena” (2012). http://www.tem.fi/files/32058/9_2012_netti.pdf, viitattu 25.4.2012.

³⁵ Historiallinen esimerkki tällaisesta etujen sekoittumisesta on Ahti Karjalaisen presidenttiyttä tukeneiden suomalaisten yritysjohtajien vetoamus Mauno Koiviston valintaa vastaan vuonna 1982. Markkinatalouden toimivuutta enemmän vaakakupissa painoi ilmeisesti hyväveliverkoston säätämisen idän-kaupan säilyminen entisellään.

elinkeinoelämä alkaa vaikuttaa talouden pelisääntöihin, pitää olla aina erittäin kriittinen. Vaalirahoitukseen perehtynyt Lawrence Lessig väittää, että tyypillisen kongressiedustajan työajasta kuluu 30–70 prosenttia rahankeruuseen.³⁶ Vahva julkinen vaalirahoitus ja tiukat yksittäisten lahjoitusten katot ovat välttämättömiä – mutta eivät riittäviä – ehtoja poliittiselle toiminnalle, joka voi olla tarpeeksi riippumatonta elinkeinoelämästä.

Teollisuuden tulevaisuus

Tulevaisuuden korkean jalostusasteen teollisuuslaitosten sijainnin ratkaisevat usein kehittynein teknologia ja osaavin työvoima. Tämän vuoksi kyseisten alojen tuottavuuskin kasvaa harppauksittain, jolloin myös niillä saatavat palkat ovat parempia. Jos tässä onnistutaan pysymään mukana, voidaan pitää yllä myös suomalaista palkkatasoa.

Toisinaan palveluyhteiskuntaan tähtäävässä vihreässä politiikassa teollisuutta ei oikein haluta edes muistaa, vaikka energiatehokas yhteiskunta ei synny ilman investointeja, jotka ovat pääasiassa teollisia tuotteita. Samalla useimmat leimallisesti vihreät työpaikat syntyisivät nimenomaan teollisuuden, tai vähintäänkin teollisten palveluiden, alalle. Näiden syntymistä helpottaisi jo yksin sekin, että samat säännöt toimisivat kaikille.

Pelikentän tasoittaminen, esimerkiksi luopumalla teollisuuden alemmista energiaverokannoista, antaisikin paremmat mahdollisuudet menestykseen korkeamman teknologian yrityksille sekä ylipäättään niille yrityksille jotka pystyvät sopeutumaan paremmin kalliin energian yhteiskuntaan. Tämä ei juuri muuttaisi nykyisen kehityksen suuntaa: esimerkiksi paperiteollisuuden perustuotanto on katomassa Suomesta lähemmäksi kasvavia markkinoita ja halvempia raaka-aineita joka tapauksessa, tapahtui Suomessa energian hinnalle mitä tahansa.

Mielekkäämpää olisikin luottaa korkean osaamisen aloihin ja irtautua raaka-aineisiin ja edulliseen energiaan nojaavista toimialoista, kuten alkutuotannosta ja raskaasta teollisuudesta. Suomessa on tähän hyvät edellytykset korkeaa jalostusastetta ja palveluita yhdistävässä

³⁶ Lawrence Lessig: *Republic, Lost: How Money Corrupts Congress – and a Plan to Stop It* (2011).

konepajateollisuudessa. Tämä on myös turvallisempaa Suomelle tilanteessa, jossa raaka-aineiden hinnannousu on todennäköistä. Samalla öljyn hinnan rajut heilahtelut eivät vaikuttaisi talouteemme niin paljon.

Markkinahäiriöiden korjaaminen väliaikaisilla tuilla

Tukipolitiikan tulee keskittyä väliaikaisiin ratkaisuihin, joilla estetään häiriötilanteessa suurta työttömyyttä ja tuetaan muutosta. Yhdysvalloissa kriisin keskellä kansallistettiin maan suurin autotehdas, General Motors, joka saatiin lopulta pidettyä pystyssä ja vieläpä samalla säilytettiin autoteollisuutta lähellä olevat tuotantolaitokset. Kansallistamisessa tuki kohdistui osakkeenomistajien sijaan työntekijöihin ja kansalaisiin. Valtion väliintulolla suojeltiin ainoastaan nykyisiä ja tulevia työpaikkoja – ei osakkeenomistajan menetyksiä.³⁷

Myös yleisemmässä suhdannepolitiikassa väliaikaiset tuet voivat olla paikallaan. John Maynard Keynesin ääriesimerkin tapaan rahaa voidaan vaikka piilottaa maahan, ja palkata työttömiä kaivamaan se ylös. Näin ansaittu raha palautuu kiertoon ja voimistaa samalla kokonaiskysyntää. Normaalisissa tilanteissa tällainen toiminta, jossa keskuspankin keinot on jo käytetty, aiheuttaisi inflaation kiihtymistä, mutta toimii kansantalouden eduksi tilanteessa, jossa työvoimareservit olisivat muuten joutilaina.

Velkaantuneissa yhteiskunnissa elvytykseen lainarahalla suhtaututaan kuitenkin epäluuloisesti, ja usein syystäkin. Pitkällä aikavälillä onkin totta, että velkataakka ei saa kasvaa verotuloja enempää, mutta esimerkiksi rakenteelliset uudistukset kannattaa tehdä vaikka lainarahallakin.³⁸ Talouskasvun hiipuminen tekee lamasta toipumisesta joka tapauksessa kivuliaampaa.

³⁷ Toisinaan valtion väliintulon tarve on vaikea havaita etukäteen: esimerkiksi 2000-luvun alun Yhdysvalloissa olisi ollut syytä kysyä, miksi sukupolven lahjakkaimmat yksilöt suuntasivat suunnittelemaan uusia rahoitustuotteita perinteisten tiedeurien sijaan. Olisiko pankkisektorin paisuminen pitänyt laittaa kuriin jo yksin työvoimapolitiisillakin syillä?

³⁸ Suomessa tästä ovat viimeksi puhuneet Etlan entinen toimitusjohtaja Sixten Korkman ja kansantaloustieteen tutkimusohjaaja Niku Määttänen, ks. esim. Talouselämä 1/2012.

Joissakin tilanteissa kysyntää voidaan saada aikaan myös muilla keinoin. Kokonaiskysynnän todennäköisesti hiipuesssa yritykset vähentävät investointejaan, mikä on Suomen kaltaiselle, viennistä joka tapauksessa riippuvaiselle maalle haitallista. Kasvun hiipuesssa ja epävarmuuden lisääntyessä yritykset tuleekin laittaa investoimaan energiatehokkuuteen ja hiilidioksidipäästöjen vähentämiseen. Tämä säteilisi koko talouteen lisääntyvinä ja pysyvinä työpaikkoina.

Edellä mainitun toiminnan käytännön esimerkkeinä voidaan käyttää niin keppiä kuin porkkanaakin: joko kiristyviä päästörajoja tai kannustimia energiatehokkuutta parantaviin investointeihin. Ilmastopäästöjen hillitsemisen ohella myös muiden tehostustoimien ajaminen kannustaisi yrityksiä lisäämään ympäristöä suojelevia investointeja. Epävarmoina aikoina investoinnit voisi myös tehdä halvemmalla, ja pääomaa vapautettaisiin yrityksen taseista jälleen kiertoön. Samalla yritykset olisivat paremmassa kunnossa esimerkiksi energiatehokkuutensa puolesta silloin, kun laman jälkeen polttoaineiden hinnat lähtisivät taas nousuun.

Avoim vihreä talous: Markkinatalous ja tukipolitiikka

Avoim vihreä talous pohjautuu markkinatalouteen, jonka avulla ihmiset voivat kaikkein tehokkaimmin vaihtaa tietojaan ja taitojaan sekä saada parhaat korvaukset. Avoimessa vihreässä taloudessa suhtaudutaan positiivisesti vapaaseen kauppaan, jonka avulla erilaiset maat voivat keskittyä juuri niihin aloihin, joissa niiden yritykset ja kansalaiset ovat vahvimmillaan.

Markkinat eivät kuitenkaan ole täydellisiä. Avoimessa vihreässä taloudessa valtio myös osallistuu talouteen, mutta yksittäisten taloudellisten toimijoiden tukeminen ei ole valtion olennainen tehtävä. Avoimessa vihreässä taloudessa tunnustetaan se, että vanhojen alojen tekehengitys on yhteisten rahojen tuhlaamista.

Kun valtio tukee yrityksiä, olisi tuki tutkitusti tehokasta ja aina väliaikaista. Tuen ehtona olisi selvä markkinoiden häiriötilanne, jossa tukitoimien tuottama hyöty on suurempi kuin markkinoille aiheutuva haitta. Näiden haittojen arviointi kun nostaisi puuttumisen kynnyistä. Tuet olisivat pituudeltaan aina rajattuja: kannattamatonta toimintaa ei yritetä nostaa kannattavaksi ikuisesti, vaan erehdykset tulee voida

myöntää. Samalla elinkeinoelämän ja muiden eturyhmien vaikutukseen toteutettavassa tukipolitiikassa suhtauduttaisiin kriittisesti – näillä kun on tapana painottaa aina nykytilan säilyttämistä talouden uusiutumisen sijaan.

Tukipolitiikan tavoitteina olisivat muutosten tukeminen ja tarvittaessa vauhdittaminen. Avoimen vihreän talouden rakentaminenkaan ei estä rakenteellisia muutoksia, kun maatalouteen nojaava rakenne muuttuisi teollisuudeksi ja siitä edelleen palveluiksi. Toimialojen muutokset ovat aina suuria yksittäisen ihmisen tai paikkakunnan tasolla. Tehtaan pysähtyminen tai maatilan lopettaminen voivat aiheuttaa inhimillisiä tragedioita, vaikka onnellisuus onkin jatkuvasti parantunut ihmisten siirtyessä ensin maataloudesta teollisille aloille ja näiltä edelleen palveluihin. Tukien tavoite olisi tasoittaa näitä muutoksia matkalla kohti modernimpaa yhteiskuntaa.

2. Aineeton talous

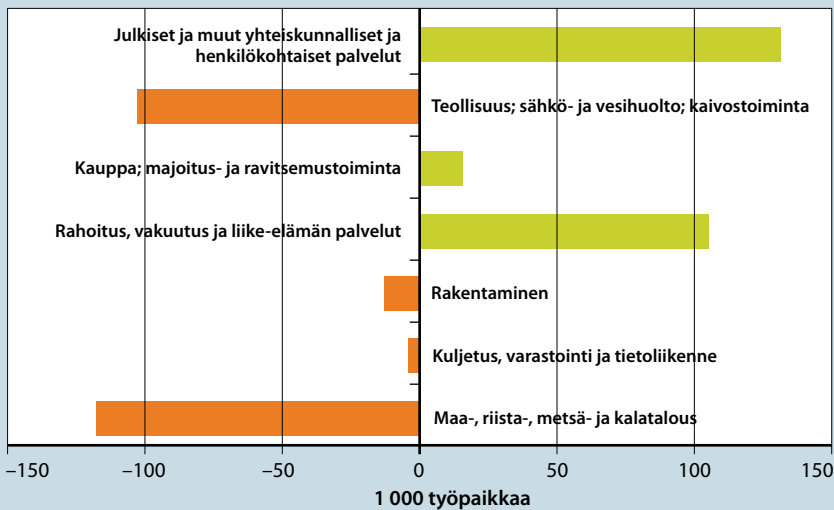
AINEETTOMAN TALOUDEN KEHITTYMINEN on modernin yhteiskunnan kannalta olennaista. Vain aineettoman talouden kasvu on mahdollista luonnonvaroista riippumatta: talouden koko kun mittaa ihmisten arvostusta erilaisten hyödykkeiden suhteen.³⁹ Ihmisten arvostuksiin perustuvaan aineettomaan talouteen panostaminen antaa ihmisille paitsi yhä halvempia ja helpommin saatavilla olevia palveluita (aina Youtubesta ja sosiaalisesta mediasta lähtien) myös tavan siirtää toimintaansa ympäristöä vähemmän kuormittavaan suuntaan.

Kuten edellisessä luvussa totesimme, Suomen talouden painopiste on muiden länsimaiden tapaan siirtynyt entistä enemmän palveluihin. Menettäjiä ovat erityisesti aiemmin käsitellyt teollisuus ja maatalous, joilta on kadonnut viimeisen 20 vuoden aikana lähes 250 000 työpaikkaa. Väestön kasvaessa palvelusektori on onnistunut enemmänkin kuin

³⁹ Hyvän kuvauksen jatkuvan kasvun mahdollisuuksista antaa Akateemisessa talousblogissa Marko Terviö: ”Meillä on pallo, joka koostuu rajallisesta määrästä atomeja, sekä vuodesta toiseen vakiona pysyvä ulkoa tuleva energiamäärä jota voimme käyttää näiden atomien uudelleenjärjestelyyn. Jos tämän vuoden tapa järjestellä atomit on kuluttajien mielestä parempi kuin viimevuotinen, niin reaalin BKT on kasvanut. Koska rajallista massaa voi järjestellä käytännössä äärettömän eri tavoin, niin mahdollisuudet talouskasvulle eivät lopu ikinä. Sitä että riittääkö ihmisen kekseliäisyys ikuisesti, emme voi varmuudella tietää, mutta mitään *loogista välttämättömyyttä* talouskasvun ehtymiselle ei ole.” Marko Terviö: Ikuinen talouskasvu, ihan looginen juttu, Akateeminen talousblogi, 19.5.2009. <http://blog.hse-econ.fi/?p=431>, viitattu 25.4.2012.

korvaamaan teollisuuden ja alkutuotannon menetykset, kuten alla olevasta kuvasta 2 huomataan. Kulttuuri ja it-ala ovat tärkeä osa aineetonta taloutta. Ne tulevat luomaan yhä enemmän työpaikkoja aikana, jolloin ihmiset antavat yhä enemmän arvoa aineettomille tuotteille ja palveluille.

Vauraan yhteiskunnan kannalta olennaista onkin saada palvelualat tuottamaan reilusti verotuloja ja luomaan työpaikkoja kaikille yhteiskunnan jäsenille. Pelkillä korkean tuottavuuden ja kovien palkkojen työpaikoilla ei pystytä työllistämään kaikkia niitä käsipareja, jotka teollisesta työstä vapautuvat. Samalla palveluiden tuottavuus olisi syytä saada jatkuvasti tehostumaan, vaikka tämän eteen politiikalla ei oikein mitään voidakaan tehdä – pitää vain luottaa ihmisten omaan luomisvoimaan.

Kuva 2. Työpaikkojen muutos eri aloilla vuosien 1989 ja 2008 välillä.

Lähde: Tilastokeskus

Takaisin tietoyhteiskunnan kärkeen

Aineettoman talouden Suomi oli takavuosina tietoyhteiskuntakehityksen kärjessä. Tänä aikana keräsimme niitä etuja ja varallisuutta, joita teknologisen kehityksen kärjessä olevat edelläkävijät voivat saada:

yri­tysten omistajat osinkoja sekä valtio ja kunnat yhteisöverotuottoja. 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana tapahtunut herpaantuminen on pudottanut Suomen tietoyhteiskuntana tavallisten kuolevaisten joukkoon. Tämä on johtunut niin yhteiskunnan kuin yritystenkin muuttuneista tilanteista. Erityinen merkitys on tietenkin ollut mobiilialan jättä­läisellä Nokialla, jonka menestys ja vaikeudet ovat leimanneet niin tietoyhteiskuntamme nousua kuin laskua.

Valtion täsmähankkeet ovat olleet merkitykseltään poikkeuksellisen vähäisiä tietoyhteiskunnan luomisessa, verrattuna aiempaan maatalouden tai teollisuuden kehittämiseen. Vakaan ja hyvän yritysympäristön sekä alan peruskoulutuksen ja -tutkimuksen lisäksi on vaikea nähdä juurikaan hyötyjä valtion puuttumisessa edes tulevaisuudessa.⁴⁰ Nokiankin nykyisessä tilanteessa on ilmeisten haittojen lisäksi hyvät puolensa: kasvuyritykset saavat työvoimaa ja on mahdollista, että yrityskenttämme uusiutuu ja pääsee taas innovoinnin makuun.

Sijoitukset tietoyhteiskuntaan voivat olla yrityksille edullisia, mutta usein suurimmat hyödyt tulevat yhteiskunnalle kokonaisuutena. Koko maan hyvin kattavat nopeat verkkoyhteydet eivät ehkä yksinään tuomillekään yritykselle valtavia voittoja, mutta verkkopalveluiden markkinoiden laajentaminen hyödyttää melko suurta yritysjoukkoa. Samalla taataan esimerkiksi reuna-alueille syntyneille nuorille side ympäröivään maailmaan – näin vanhempien päätös maaseudulla asumisesta ei rajaa nuorten elämänvalintoja.

Vaikka tulevaisuuden ennakointi on tunnetusti epävarmaa puuhaa, voisimme veikata, että uudet tietotekniset innovaatiot ponnistavat ennemmin abstraktimman tiedon käsittelyn kuin teknisten edistysaskeleiden pohjalta – vaikka jälkimmäisetkään eivät vähentyisi. Nykyisellään tiedon käsittelyn puolella on tapahtumassa taloudellisesti mielenkiintoisempia mahdollisuuksia esimerkiksi *avoimen datan* yleistyessä. Avoimesta datasta puhuttaessa tarkoitetaan sitä, että eri toimijat jakavat erilaisia keräämiään tietoja digitaalisesti sellaisissa tietomuodoissa, joita myös muut toimijat voivat käsitellä.

⁴⁰ Vuonna 2001 julkaistussa teoksessaan *Suomen tietoyhteiskuntamalli* Manuel Castells ja Pekka Himanen antavat kuitenkin arvoa suomalaiselle vapaalle koulutukselle ja muun muassa opintotuella, joka on antanut nuorille lahjakkuuksille mahdollisuuden keskittyä sellaisiin harrastuksiin, joista tietoyhteiskunnan menestys Suomessa syntyi.

Tällä saralla julkisen sektorin pitäisi näyttää tietä, mutta juuri julkiselle sektorille tämä muutos on vaikea: avoin data on haaste organisaatioille, joissa vallitsee sulkeutunut kulttuuri, jossa varotaan liian tiedon kertomista ja pelätään kohuja. Avoimen datan pitäisi kuitenkin olla yksi osa nykyaikaista avointa yhteiskuntaa, jossa oleellinen elementti on tietoverkkojen käyttö. Tietotekniikan mahdollistamasta uudesta demokratian ja yhteiskunnallisen toiminnan vaiheesta voidaan liioittele-matta käyttää termiä radikaali avoimuus.

Tekijänoikeudet ja patentit

Avoimen dataa lisäämistä, ja lisäämisen vaatimista, helpottaa usein siinä luovutettavan tiedon julkinen omistajuus. Verovaroiden kerätyt karttatiedot, valokuvat ja muu materiaali ovat julkisessa omistuksessa, ja onkin luontevaa, että sitä voivat kansalaiset ja yritykset vapaasti käyttää. Valtaosa tiedosta ja teoksista on kuitenkin yksityisessä omistuksessa, jolloin niitä säätelevät tekijänoikeudet.

Nykyinen tekijänoikeuslaki ja patentit luovuttavat tekijälle rajatun pituisen monopolin tiettyyn teokseen. Tämän palkinnon katsotaan in-nostavan tekijöitä luomaan ja kehittämään, missä se oletettavasti on-nistuukin tiettyyn pisteeseen asti. Ongelmia syntyy kuitenkin silloin, kun teos on niin tärkeä, että sitä pitäisi voida käyttää apuna uuden keksimisessä.

Palkkion arvoa on vaikea arvioida. Kun joku keksii tehdä pelin am-muttavista vihaista kanoista, ei yhteiskunta voi todeta, että palkkio on useiden miljardien arvoinen. Yksittäiset ihmiset voivat tämän palkkion joko omilla maksuillaan tai mainostensietokyvyllään kuitenkin antaa. Hyviä ja arvostettavia ominaisuuksia on usein vaikea arvioida objektiivisesti eikä tämä onneksi avoimessa yhteiskunnassa ole tarpeenkaan.

Vaikka kannattammekin tekijänoikeuksia (nykyistä lyhyempänä) ja patentteja (nykyistä heikompiina), emme pidä ollenkaan ongelmatto-mana sitä, että niiden pääasialliset mekanismit perustuvat monopolin jakamiseen. Ehkä selkeimmät esimerkit ongelmista löytyvät lääketee-ollisuuden puolelta, missä yksittäinen yritys voi tehdä valtavaa voittoa omistamalla lääkepatentteja. Tässä on hyvät ja huonot puolensa: toisaalta hyvää tehnyttä yritystä palkitaan, mutta palkkio ei välttämättä kohdistu suurimpaan mahdolliseen hyvään. Kehitysmaita vaivaavien

tautien parantamiseen liittyvien lääkkeiden kehitykseen on todella vaikea saada rahoitusta, kun taas kroonisiin länsimaalaisiin sairauksiin löytyy lukemattomia helpottavia valmisteita.

Samalla patentit ovat hidastaneet teknologista kehitystä. Kännyk-käjätit omistavat esimerkiksi valtavia määriä enemmän tai vähemmän olennaisia patenteja. Näistä monien tarkoituksena on toimia hyökkäysvälineinä alan muita toimijoita kohtaan, jos sellaiselle sattuu olemaan tarvetta. Ei liene liioiteltua sanoa, että kaikki toimijat alalla rikkovat toistensa patenttisuojia ja välillä osapuolten välillä vallitsee jonkinlainen kauhun tasapaino. Toimintaa kokonaisuudessaan eivät määritäkään teknologinen kehitys ja resurssien järkevä käyttö.

Miten kulttuuri rahoitetaan?

Kulttuuri ei tulevaisuudessa voi elää niiden tulonsiirtojen varassa, joita muilta toimialoilta ansaituilla varoilla ylläpidetään yhtenä hyvinvointivaltion osana. Perinteinen kulttuurin rahoituslähde, vero- ja veikkausvoittovaroista kerätty tukibudjetti, on kuihtumassa. Samalla kulttuurialalla potin jakavien toimijoiden määrä kokonaisuudessaan kasvaa ja tuettavat alat muuttuvat yhä monimuotoisemmiksi. Kulttuuriväen ympärille vanhastaan rakentunut julkisen rahoituksen verkko on alkanut hiljalleen rapautua.

Rahavirtojen muutoksen lisäksi myös tulojen jakautumisessa on tapahtumassa muutoksia: tuotantoyhtiöiden keskitetysti hallitsema levymyynti laskee ja korvautuu ainakin osittain live-esiintymisten lisääntymisellä.⁴¹ Vanhojen rahavirtojen ehtyminen luo paineita keksiä korvaavia järjestelmiä samalla, kun live-esiintymisistä ja elokuvanäytöksistä saatavan potin jakavat yhä pienemmät tekijät. Kehitykseen kannustaa myös se, että taiteilijana voi elää myös hyvin pienillä tuloilla. Tietoyhteiskunta on vaikuttanut tähän kehitykseen ja pienten tuotantoyhtiöiden nousuun ennennäkemättömällä tavalla.

Muutos ei ole johtanut vanhojen tekijöiden painostus- ja lobbaus-toiminnan vähenemiseen vaan pikemmin päinvastoin. Teknologisen edistyksen heikentämät vanhat valta-asemat vaikuttavat kulttuurialaan

⁴¹ Bacache et al. ”Piracy and Creation: The Case of the Music Industry” (2012). Social Science Research Network, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2000626, viitattu 25.4.2012.

samalla tavalla kuin halpa energia metsäteollisuuteen. Teosto ja muut etujärjestöt kaivautuvat syvemmälle asemiinsa uudistumisen sijaan. Hyvänä esimerkkinä tästä toiminnasta on kummikansanedustajatoiminta, jossa enemmän tai vähemmän valovoimaiset artistit lobbaavat itselleen nimettyjä kansanedustajia.

Eroon hyvitysmaksuista

Kuten aiemmin totesimme, tekijänoikeusjärjestelmän päivittäminen 2000-luvulle on äärimmäisen haasteellista. Osin asiaa vaikeuttaa sekin, että tekijänoikeustulot ovat monien luovan työn tekijöiden kohdalla hyvin pieniä, jolloin niistä pidetään hyvin hanakasti kiinni. Samalla erityisesti vasemmisto ja monet muutkin poliitikot pitävät usein periaatteellisesti taiteilijan puolta varsinaisesti perehtymättä taustalla vaikuttaviin muutoksiin.

Esimerkiksi tallennusvälineistä perittävät hyvitysmaksut jatkavat kutistumistaan ja jaettava potti pienenee, vaikka tallennusvälineen määritelmää onkin jatkuvasti laennettu. Tallentavat digiboksit olivat merkittävä hyvitysmaksujen lähde muutaman vuoden ajan. Melko satunnaisista lähteistä kertyvät tulot ovat epävarmoja ja eivät lisäksi kohdennu artisteille erityisen avoimin periaattein. Samalla enemmän tallennusvälineitä hankkivat harrastajat kuten valokuvaajat, joutuvat maksamaan hankinnoistaan perusteettomasti ylihintaa – käytettiinpä laitteita kopiointiin tai ei.

Taiteilijoiden ahdinkoon syyttömiltä harrastajilta rahastamisen sijaan tulisikin tunnustaa kulttuurin arvo laajemmin samanlaisena yhteiskuntaa hyödyttävänä toimintana kuin yliopistot. Tällöin esimerkiksi noin kymmenen miljoonaa euroa vuodessa kerryttävät hyvitysmaksut voitaisiin helposti peittää parin sadan miljoonan euron peruspääomalla,⁴² ja samalla suojattaisiin luovan työn tekijöiden nykyinen korvaussumma myös tulevaisuudessa. Mikään ei myöskään estäisi innokkaita lahjoittajia nostamasta pottia, jolloin halukkuus päästä osille kasvaisi. Tämä vauhdittaisi osaltaan kulttuurin ja luovan työn uutta nousua.

⁴² Lahjoituksia voisi vauhdittaa esimerkiksi väliaikaisella verovähennyksellä, hieman samaan tapaan kuin yliopistot ovat voineet kerätä lahjoituksia parin viime vuoden aikana omiin rahastoihinsa.

Mikä tahansa pienimuotoista kopiointia hyvittävä järjestelmä luo omat haasteensa hyvinvoinnin jakamiselle. Niin myös esittämämme malli. Summa voitaisiin jakaa suunnilleen samalla tavalla kuin nykyään: tallennusvälinettä ostettaessa ihmiset eivät tyypillisesti ilmoita, kenen artistin kappaleita aikovat siihen tallentaa. Jakaminen tapahtuu musiikintekijöiden etujärjestöjen tilastojen perusteella. On kuitenkin mahdollista, että riippumaton kulttuuripääomaa hallinnoiva säätiö voisi löytää nykyistä oikeudenmukaisempia tapoja korvausten jakamiseen.

Köyhä taiteilija on ja pysyy

Nykykulttuurin maalaama kuva taiteilijasta on pienillä tuloilla elävä vapaa sielu, jolla on polttava tarve tehdä omaa taidettaan olosuhteista huolimatta. Tämä kuva ei ole täysin väärä. Samalla taiteilijat nauttivat suurta arvostusta vähintäänkin vertaisryhmissään ja usein myös laajemmalti, kuten ainakin sanomalehtien kulttuurisivuilla. Samalla on muistettava, että merkittävä osa taiteilijoista tulee varsin hyvin toimeen.

Taiteilijan ammatin, laajasti käsitettynä, varjopuoli onkin itse asiassa suuren ihmisjoukon halu ryhtyä taiteilijaksi. Esimerkkinä voidaan ajatella pientä kaupunkia, jossa sata ihmistä elättäisi itsensä erilaisilla omilla taiteellisilla projekteillaan. Merkittävä osa taiteilijoista eläisi varmasti nälkäräjällä ja toisaalta suuri osa heistä päätyisi jättämään taidealan vähemmälle varmemman elannon toivossa. Toisaalta nälkäräjällä touhuilevat ihmiset pysyisivät alalla ei-taloudellisista syistä: osalla olisi palo tehdä vain taidetta, osa haluaisi vain päteä tai nauttisi taiteen tuomasta huomiosta.

Jos kaupunki päätyisi nostamaan kulttuurin rahoitusta kymmenellä prosentilla, voisivat taiteilijat ajatella, että nyt on mahdollisuus nostaa omaa tulotasoa. Tämä ei kuitenkaan välttämättä pitäisi paikkaansa: voi olla, että jakajien määrä vain kasvaisi ja yksittäisen taiteilijan tulot pysyisivät suurin piirtein samalla tasolla. Melko suuri osa ihmisistä varmasti haluaisi olla taiteilijoita, jos siitä vain maksettaisiin tarpeeksi. Voikin olla, että merkittävä osa kulttuuripuolen panostuksista vain lisäisi jakajien määrää.

Taiteilijoiden aseman vakaus on hyvä muistaa, kun joku ajaa kulttuuritukien parannuksia taiteilijaan aseman parantamiseen vedoten.

Parempi ja kestävämpi syy tukea kulttuuria on syntyvä kulttuuri itsessään. Esimerkiksi kuvailemassamme kaupungissa taiteilijoiden asema itsessään ei välttämättä muuttuisi, mutta kulttuuria varmasti syntyisi enemmän ja se voisi itsessään olla hyvä syy rahoituksen nostoon.

Avoin vihreä talous: Aineeton talous

Avoin vihreä talous perustuu pitkälti aineettomaan talouteen. Aineettoman talouden tuottamien palveluiden kautta ihmiset pystyvät suuntaamaan myös toimintaansa vähemmän ympäristöä kuluttavaksi.

Avoin vihreä talous ottaa tietoyhteiskunnasta kaiken irti. Tietoyhteiskunnan keskeisenä käyttövoimana on avoin tieto, jota pienemmätkin yritykset voivat hyödyntää – monta kertaa tehokkaammin kuin aina uusin tavoin brändättyjä julkisen rahoituksen instrumentteja. Samalla panostukset tietoyhteiskunnan infrastruktuuriin ruokkivat tätä kasvua ja antavat mahdollisuuden osallistua paitsi talouteen myös yhteiskuntaan maantieteellisestä sijainnista riippumatta.

Kulttuurin rahoitus tapahtuisi aiempaa enemmän jakamalla yhteisestä potista, jota on kerätty niin valtion kassasta kun yksityisiltä lahjoittajiltakin. Kun tallenteet katoavat, häviävät myös monet täydentävät rahoituskeinot, kuten hyvitysmaksut. Avoimessa vihreässä taloudessa kulttuuri nähdään tärkeänä yhteisenä omaisuutena, jonka tuottajia voidaan tukea – samalla kun teosten käyttö ja hyödynnettävyys pidetään mahdollisimman laajana.

3. Valtionyrietykset, monopolit ja sääntely

TÄSSÄ KAPPALEESSA KÄSITTELEMME sitä, kuinka valtio toimii markkinoilla omistajana, työllistäjänä ja markkinoiden sääntelijänä. Yhteiskunnan kehittämisen kannalta näkökulmat ovat olennaisia: valtio kun voi parhaimmillaan estää turhia investointeja ottamalla luonnolliset monopolit haltuunsa ja pahimmillaan aiheuttaa haittaa kansalaisille säätelemällä toimintaa turhaan.

Valtion omistukset yrityksissä on ollut perinteinen teollisuuspolitiikan väline. Pääomiltaan köyhässä ja kaukaisessa maassa valtion omistukset synnyttivät infrastruktuuria, ja loivat kysyntää, josta muukin talouselämä hyötyi. Jälkiteollisen kansainvälisen työnjaon oloissa tällaiset investoinnit toisaalta sitovat kansallisvarallisuuttamme tehottomasti ja ovat toisaalta myös yrityksille itselleen ongelmallisia, kun valtio omistajana asettaa toiminnalle hankalia ehtoja. On aika tunnustaa, että valtion rooli perusinfrastruktuurin rakentajana tulisi olla vahvempi kuin isällisenä omistajaa esiintyminen.

Mitä valtion tulee omistaa?

Valtion omistusta lähestytään usein siitä näkökulmasta, millä asioilla on moraalista tai oikein tehdä voittoa. Onko oikein, että yksityinen yhtiö tekee voittoa jokaisesta litrasta vettä, jonka juomme tai kilowattitunnista sähköä, jonka käytämme? Ongelmat syntyvät käytännön sovelluksista; etenkin silloin kun kustannuksien kertymistä ei hallitse oikein kukaan (kuten Suomen terveydenhuollossa) tai kun yksityisen

yrittäjien neuvotteluvoima on kohtuuttoman suuri (kuten kehitysmaiden vesihuollossa).

Valtion omistusta perustellaan useimmiten niin sanotuilla luonnollisilla monopoleilla. On ilmeistä, että usean toimijan ei esimerkiksi kannata rakentaa raiteita Tampereelta Jyväskylään. Tämän lisäksi etenkin vasemmisto pitää tärkeänä valtion omistusta erikseen määritellyillä tärkeillä aloilla toimivissa yhtiöissä, mistä johtuen valtio omistaakin viina-teen, enemmistön lentoyhtiöstä sekä puolustusvälinekonsernin.

Kysymyksenasettelun ei pitäisi nousta siitä, mitkä yritykset ovat riittävällä tavalla kansallisen edun mukaisia, jotta niissä kannattaisi olla mukana. Sen sijaan pitäisi kysyä, ovatko yritykset todella paras paikka, jossa kansallisvarallisuuttamme kannattaa pitää kiinni, ja saataisiinko nyt yrityksiin sidotuista rahoista enemmän hyötyä kansalaisille muissa kohteissa. Asiaa tuleekin lähestyä kansallisen investointipolitiikan näkökulmasta eikä sitä kautta, mitkä yritykset ovat riittävän strategia valtionomistuksen säilyttämiseen.

Erityisen ongelmallisen tilanteen omistaminen luo yrityksissä, joiden aloilla on luonnollista kilpailua, jolloin valtiolle syntyy omistuksen pohjalta intressi jarruttaa kehitystä. Pahimmassa tapauksessa valtiollinen toimija ajautuu tämän myötä hankalaan tilanteeseen, jossa toimiala katoaa ympäriltä, ja vie mukanaan mahdollisuudet järkeviin uudistuksiin. Tämä uhka on esimerkiksi Itellan kohdalla melko ilmeinen, kun sähköinen laskutus ja kuljetuspalvelut ovat syöneet markkinoita. Lain määrittelemältä perustoiminnalta katoaa niin tarve (paitsi maaseudun postipalvelujen suhteen) kuin elintilakin. Itellan vastauksena tähän mennessä on ollut mennä mukaan logistiikka-alalle samalla tavalla kuin muutkin kuljetusyritykset ja toimia sähköisen taloushallinnon toimittajana ohjelmistoyritysten tapaan.

Yritykselle tämä on varmasti hyvä strategia, mutta mihin ihmeeseen valtiota enää omistajana kaivataan? Postitoiminnan vielä avautuessa kilpailulle voi valtion omistajuus olla kehityksen jarru ainakin niillä alueilla, joilla postia jakelee useampi yritys. Parempi vaihtoehto voisi olla hankkia postipalvelut aina siltä toimijalta, joka kullakin alueella pystyy ne edullisemmin tuottamaan.

Valtionyhtiöitä arvioitaessa olisikin entistä tarkemmin selvitettävä ensin se, minkä markkinoilla esiintyvän puutteen korjaamiseen yhtiötä käytetään ja tämän jälkeen se, ovatko markkinahäiriön korjaamisesta

aiheutuvat haitat hyötyjä suurempia. Toinen mahdollinen perustelu valtion puuttumiseen on eräiden tuotteiden haittojen minimointi, jossa parhaaksi keinoksi on toistaiseksi nähty tarjonnan rajoittaminen, kuten esimerkiksi alkoholikaupassa.

Perinteiset perustelut ajautuvat usein umpikujiin: kansallisen lentoyhtiön Finnairin strategisena linjauksena on olla nopein reitti Aasiaan, eikä niinkään suomalaisten lentoliikennereittien turvaaminen. Missä määrin Finnairinkaan edes olisi mahdollista turvata kannattomiksi käyneitä reittejä pelkän valtionyrityksen aseman nojalla? Tällainen osaoptimointi enemmistöosakkaan tavoitteiden hyväksi on ainakin osakeyhtiölain perusteella ongelmallinen. Vielä suurempi kysymys on tietenkin se, onko lentoreittien tukeminen esimerkiksi valtion ilmasto- ja politiikan mukaista kaikissa olosuhteissa. Jakomielinen valtio-omistaja, joka toisella kädellä puolustaa lentoliikennettä ja toisella taas leikkaa sitä, olisi vähintäänkin hankala markkinatoimija.

Suuntaa pois valtion omistamista yrityksistä ei tule nähdä uusliberalistisena polkuna kohti yritysten määräämää yhteiskuntaa vaan reittinä esimerkiksi raiteiden ja muun infrastruktuurin rakentamiseen. Suomeen niitä kukaan ei tule tekemään pelkästään hyvinä taloudellisinä sijoituksina, joten yhteiskunnan tulee nähdä muut hyödyt arvokkaamina kuin suorat edut valtionyrityksistä.

Turhan sääntelyn vähentäminen parantaisi kilpailua

Aktiivisen oman toiminnan ohella valtio tukee myös toimintaa, jossa kaupallista toimintaa suljetaan vapaiden markkinoiden ulkopuolelle tai sitä säädellään muuten todella paljon. Avoimen yhteiskunnan periaatteiden kannalta pitäisi olla ilmeistä, että monopoleja ei tulisi hyväksyä tai ainakaan tukea. Valtio kuitenkin hyväksyy tälläkin hetkellä monta monopolia, joiden hyväksyttävyys perustuu usein aste-eroihin. Monopolin hallinta kun on myös usein tapa hallita jotakin ongelmaa, kuten vaikkapa raskaita päällekkäisiä investointeja.

Toisaalta valtio sääntelee esimerkiksi taksi- ja apteekkialaa takamalla pienelle joukolle ihmisiä rajoitetun pääsyn niille. Tavoite tällaisessa toiminnassa on periaatteessa hyvä: taataan laatu ja pidetään yllä palveluita pienemmilläkin paikkakunnilla. Samalla kuitenkin ihmiset pakotetaan maksamaan enemmän lääkkeitä ja taksimatkoista.

Apteekkien ja taksien valvonta on perusteltua. Valvontaa voitaisiin kuitenkin tehdä vähemmän markkinoita sääntelevällä tavalla eli niin että jokainen riittävän tutkinnon suorittanut voisi perustaa apteekin, jos vain ihmisten turvallisuudesta voidaan pitää valvonnalla huolta. Entä ovatko särkylääkkeet ja vastaavat käsikaupassa olevat tuotteet apteekin puolella yhtään paremmassa valvonnassa kuin marketeista myytävät? Kaiken kaikkiaan markkinoille pääsyä säädellään kaikenlaisilla muillakin syillä kuin ihmisten turvallisuuteen ja terveyteen liittyvillä.

Taksien kohdalla markkinoiden rajaaminen on synnyttänyt jo pimeitä markkinoita, mikä on viimeistään merkki siitä, että asioihin pitäisi puuttua. Pimeät taksimarkkinat osoittavat, että Suomessa on joukko ihmisiä, jotka voisivat ajaa taksia, jos se olisi heille sallittua keveämmän lupaprosessin avulla⁴³. Kaikki heistä eivät varmaankaan voisi ajaa täysipäiväisesti, mutta silloin tällöin kyyditseminen olisi osalle varmasti mahdollista. Tämä olisi luontevaa, sillä ihmiset eivät käytä takseja tasaisesti jokaisena vuorokauden tuntina. Markkinoiden säätely estää myös tehokkaasti uudet innovaatiot: missä viipyy taksien Ryanair, jossa autot olisivat edullisempia ja matkalla poimittaisiin tuntemattomia mukaan?

Kumpaakin edellä mainituista aloista kuvaa se, että alalle pääsy vaatii toimia, joiden sisältö on ulkopuoliselle hyvin epäselvä. Sen sijaan pääsy ohjelmistoyrittäjäksi tai jopa teollisuuslaitoksen omistajaksi on pääperiaatteissaan melko selvää ja esteetöntä. Etujärjestö, joka voi vedota yleiseen turvallisuuteen ja samalla ajaa omaa etuaan, on lähtökohtaisesti epäilyttävä. Vetoaminen yleiseen turvallisuuteen on yleensä ensimmäinen ja viimeinen argumentti, johon lähinnä omaa etuaan puolustava järjestö tarrautuu – oli sitten kyse lääkäreiden koulutuspaikoista, lääkkeiden saatavuudesta, takseista tai vaikka rautateistä.

Samalla on hyvä havaita, että tulotilastoissa esimerkiksi apteekkarit ja lääkärit ovat erityisen hyvin palkattuja. Eturyhmäajattelun yhdistäminen turvallisuuteen on ollut kyseisille ammattiryhmille hyvä strategia. Samalla aloille tai niiden liepeille on tullut epämääräisiä toimijoita, joilla pätevyyttä ei ole. Esimerkiksi käyvät vaikkapa paljon kohutut valelääkärit tai apteekkien monopolien lähellä pyörivät erilaiset

⁴³ Voidaan esimerkiksi kysyä, kuinka helppo maahanmuuttajan on saada lupaa taksiyrityksen perustamiseen nykykäytäntöjen kautta?

luontaistuotekauppiaat. Turvallisuuden valvominen onkin jo nykyään ulkoistettu viranomaisille.

Avataan monopolit

Monopoleja voidaan tietenkin hyödyntää torjumaan todennettuja haittoja. Tällä tavalla Suomessa toimivat esimerkiksi alkoholinmyynti ja vedonlyönti.

Vaikka Alko myykin nykyään vain alle puolet Suomessa kulutetusta alkoholista, sillä on monopoli väkevämpien juomien vähittäiskaupan. Alko toteuttaa tehtävänsä kieltämättä asiakkaita kuunnellen ja samalla vastuullisesti. Joka tapauksessa Alkojen monopoliasema vääristää kilpailua: Alkon myymälät sijaitsevat useimmiten samoissa tiloissa suurten ketjujen kauppojen kanssa, jolloin nämä saavat käytännössä valikoimiinsa myös alkoholin, kun taas muualla olevat kaupat jäävät ilman. Näin monopoli aiheuttaa markkinoilla vääristymiä, joita reilun pelin hengessä on käytännössä mahdotonta ratkaista. Jos Alko haluaisi painottaa reiluutta, jouduttaisiin jokaiseen kauppaan perustamaan pieniä sivupisteitä, jolloin yhtiön tavoittelema palvelutaso varmasti laskisi.

Helpompaa olisikin vapauttaa alkoholinmyynti kaikkiin kauppoihin, joiden jo nykyisellään pitäisi täyttää valvonnan suhteen samat kriteerit kuin Alkon myymälöiden. Väkevien alkoholijuomien myyntiaikoja voisi rajata samalla tavalla kuin keskioluenkin, ja miksei jopa tiukemmiksi. Niitä voitaisiin lisäksi myydä myös tarvittaessa tiskin takaa, kuten tupakkaakin. Halukkaita viinakauppiaita varmasti silti riittäisi.

Alkoholimyynnin palvelutaso voisi tietenkin laskea: kovempi kilpailu pakottaisi yhtiöt karsimaan kustannuksia. Samalla hajautettu alkoholin tukkukauppaporras ei saisi esimerkiksi viinejä yhtä halpaan hintaan kuin Alko nykyisin. Toisaalta kotimaisten tuottajien vahvempien oluiden ja väkevien juomien saatavuus voisi parantuakin toimijajoukon muuttuessa heterogeenisemmäksi. Kuluttajien käyttäytymistä ja markkinoiden innovatiivisuutta on lopulta vaikea ennustaa.

Alkon kanssa osin samalla periaatteella Suomessa toimivat esimerkiksi vedonlyöntiyhtiöt, kuten Veikkaus ja Raha-automaattiyhdistys. Näidenkin monopoliasemaa perustellaan paitsi kansanterveydellisillä

hyödyillä, myös korkealla palvelutasolla, jota monopoliasemassa ei lie-
nekään vaikeaa saavuttaa. Laskun palvelusta kun maksavat kuluttajat,
riippumatta heidän palvelutason arvostuksestaan.

Veikkaus ja Raha-automaattiyhdistys vain ostavat kassapalvelut yk-
sittäisiltä kauppiailta. Niiden monopoliasema on Alkoakin paremmin
varmistettu: poliitikkojen on vaikea viedä suomalaiselta järjestökentäl-
tä toimivaa rahoittajaa. Samalla molemmat yritykset ovat tarjonneet
hyvin paljon erilaisia paikkoja yhtiön hallituksiin, hallintoneuvostoihin
sekä toimivaan johtoon niin nykyisille kuin entisille poliitikoille. Muu-
tos vapaasta kilpailusta tulee varmasti vasta EU:n tasolta pakottamalla,
jos on ylipäättään koskaan tullakseen.

Suljettuja aloja ja monopoleja voi toisinaan syntyä myös ilman eri-
tyisiä toimenpiteitä ja sääntelyä. Osa aloista sulkeutuu itsestään, jos
mitään ei tehdä. Jos julkinen sektori ostaa tietoteknisen palvelun vain
hinnan perusteella, kannattaa suuren yrityksen myydä tuote alihintaan,
kunhan se perustuu suljettuun teknologiaan. Tämän jälkeen on mel-
kein varmaa, että seuraavakin hanke tai päivitys täytyy antaa saman
yrityksen hoidettavaksi. Hyvänä esimerkkinä tästä on Microsoftin hal-
litseva asema tietokoneiden käyttöjärjestelmien toimittajana.

Tekniikan piirissä monopoli syntyy asemasta, joka estää muita toi-
mijoita kehittämästä suljettua teknologiaa. Kyse ei ole pelkästään avoi-
mesta tai suljetusta lähdekoodista, tai edes ohjelmistoteknologioista.
Yksi keino murtaa tekniikan alan monopoleja ovat avoimet rajapinnat
ja avoimet standardit, joiden pohjalta uudet yritykset voivat ponnistaa
tuotekehittelyssään ilman suuria kustannuksia. Tällaisetkaan toimet
eivät täysin poista siirtokustannuksia toimijalta toiselle, mutta ero on
merkittävä verrattuna nykyhetkeen, jossa vain järjestelmäkokoaisuus-
den täydellinen uusiminen on vaihtoehto.

Avoim vihreä talous: Vähemmän turhaa sääntelyä

Avoimessa vihreässä taloudessa valtio pyrkii omistamaan mahdolli-
simman vähän: omistusten tulee keskittyä sellaisiin toimialoihin ja toi-
mintoihin., joiden tuottaminen kilpailuilla markkinoilla tuottaa selviä
haittoja. Samalla valtion omistamisen aiheuttamat haittojen tulisi olla
pienemmät kuin niiden haittojen, joita toiminnon tuottaminen mark-
kinoilla aiheuttaisi.

Avoimessa vihreässä taloudessa valtio edistäisi kilpailua sääntelyn sijaan. Monopoliin sijaan vapaassa yhteiskunnassa markkinoiden rajoitusten tulisi perustua enemmän luvanvaraisen toiminnan harjoittamiseen. Nyky-yhteiskunnassa tuotettuja lääkäreille ja apteekkiyrityksille ulkoistettuja monopoleja ei enää suosita. Yritysten ja ammatinharjoittajien määrää tai tarjottavaa palvelua on turha rajoittaa, kunhan perusedellytykset ja ihmisten turvallisuus varmistetaan.

Avoimeen vihreään talouteen pyrkivä valtio ei teeskentele tietävänä kansalaisia paremmin paljon tuotteiden tai palveluiden pitää maksaa tai kuinka paljon takseja kaupungissa pitää olla. Yhteiskunta valvoo kansalaisten turvallisuutta ja tukee tarvittaessa palveluiden saatavuutta, eikä sitä, kuka toimintaa saa harjoittaa.

4. Ympäristö ja talous

TÄSSÄ LUVUSSA KÄSITTELEMME nykyajan keskeisiä ympäristöongelmia talouspolitiikan näkökulmasta. Samalla esittelemme niitä mekanismeja, joilla niitä voidaan ratkaista. Useimmat esitetyistä ongelmista ovat olleet tiedossa jo vuosikymmenen ajan, ja onkin ilmeistä, että niiden ratkaiseminen on kiinni enemmän poliittisesta tahdosta kuin keinojen puutteesta. Hyvillä ja poliittisesti käyttökelpoisilla mekanismeilla ei laajoja ongelmia yksinään tietenkään ratkaista, mutta niiden avulla sopeutumista uuteen tilanteeseen voidaan tehostaa ja tehdä poliittisesti helpommin ajettavaa. Samalla toisten keinojen kriittinen tarkastelu on olennaista: tehostomiin tai poliittisesti mahdottomiin ratkaisuihin on turha kuluttaa aikaa tai energiaa.

Ympäristöuhat ja rajalliset luonnonvarat

Suurimpina ympäristöuhkina pidetään tällä hetkellä ilmastonmuutosta ja maailman lajiston kapenemista kuudennen sukupuuttoaaallon myötä.⁴⁴ Pääsääntöisesti nämä ongelmat johtuvat ihmisen toiminnasta: joko suunnattomasta levittäytymisestäämme tai sekaantumisestamme maapallon herkkiin prosesseihin, kuten kasvihuonekaasujen määrään lisäämiseen ilmakehässä.

Toinen keskeinen ympäristöä ja ihmistä koskettava uhka on rajallisten resurssien niukkeneminen, joka nostaa eri raaka-aineiden hintoja

⁴⁴ Aihepiiristä lisää esimerkiksi Hughes J. Donaldin teoksessa *Maailman ympäristöhistoria* (2008).

ja altistaa ennestään koskemattomia seutuja taloudelliselle toiminnalle. Osin, kuten elektroniikan valmistuksessa käytettävien maametallien kohdalla, ongelma on ainakin toistaiseksi väliaikainen markkinahinnan ajaessa kaivosteollisuutta uusille alueille. Suurin ongelma kuitenkin ovat fossiiliset polttoaineet, joiden halvan hyödyntämisen varaan rakennettua yhteiskuntaa ei niin vain suunnatakaan uudelleen.

Viimeaikaisten taloudellisten kriisien aikana keskustelu öljyn riittävyydestä on ollut vaimeampaa, mikä johtuu toisaalta siitä, että korkeiden öljynhintojen aikana tuotantoa on pystytty lisäämään epätavallisista lähteistä⁴⁵ ja toisaalta siitä, että öljy muodostaa taloudellisesta toiminnasta aiempaa pienemmän osan. Tämä on myös tehokkaasti vaientanut netissä muulloin aktiivisesti toimivan peak oil -väen, joka odottaa yhteiskunnan romahtavan kalliimman öljyn kulutushuipun saavuttamisen ja tästä aiheutuvan hinnannousun myötä. Vakavia ongelmia voivat toisaalta luoda 1970-luvulta lähtien esiintyneet hinnan heilahtelutkin.

Uhka öljyn määrän romahduksesta ei lienekään niin suuri kuin asialle omistautuneet aktivistit antavat ymmärtää. Maankuoreessa on helpojen maakenttien ja vielä kohtuuhintaisten meriesiintymien lisäksi paljon epätavallisia öljylähteitä, joita on mahdollista hyödyntää, mikäli hinta asettuu pysyvästi korkealle tasolle. Näihin lähteisiin kuuluvat niin öljyhiekka Kanadassa kuin Viron öljyliuskekin. Yksi merkki öljyn saatavuuteen liittyvien ongelmien vähentymisestä on Yhdysvaltain oman öljyntuotannon lisääntyminen viime vuosina. Tämän lisäksi myös kohtuullisen hyvin saatavissa olevaa kivihiiltä on mahdollista nesteyttää helpommin hyödynnettäväksi polttonesteeksi.

Kaikki nämä uudet ratkaisut kuitenkin tuottavat suunnattomia haitallisia ulkoisvaikutuksia⁴⁶, joita esimerkiksi ilmasto ei enää kestä. Ongelma tulevaisuudessa ei ehkä olekaan esimerkiksi öljyn rajallisuus vaan pikemminkin se, että tavanomaisen öljyn korvikkeena poltetaan tulevaisuudessa sitä paljon vahingollisempia tuotteita. Siirtyminen pois

⁴⁵ Samalla nämä uudet öljyn lähteet ovat ympäristön kannalta aiempaa haitallisia joko sijaintinsa, tuotantotapansa tai molempien takia.

⁴⁶ Ympäristö- ja muita vaikutuksia kuvaava Euroopan parlamentin tilaama raportti: "A study on the EU oil shale industry – viewed in the light of the Estonian experience" (2007). http://www.easac.eu/fileadmin/PDF_s/reports_statements/Study.pdf, viitattu 25.4.2012.

fossiilillisista polttoaineista ja muiden rajallisten resurssien yhä epätoivoisemmaksi käyvästä etsinnästä on välttämätöntä, mutta ennen kaikkea ympäristön vuoksi.

Ympäristöverot ja niiden vastustus

Perinteinen keino haittojen vähentämiseen ovat olleet veromuodot, jotka ohjaavat ihmisten toimintaa rajoituksia tai asetuksia tehokkaammin ja edullisemmin. Verotuksen etuna olisi usein myös sen laaja kattavuus. Moraaliltaan vahvoissa maissa, kuten Suomessa, veronkiertoa paheksutaan, etenkin jos sillä yritetään saada yritystoiminnassa laitonta kilpailuetua.⁴⁷ Ongelmana ei olekaan valvonnan oikeutuksen puute samaan tapaan kuin yksittäisten kansalaisten elämään puututtaessa, vaan ennemminkin valvonnan heikot resurssit.

Vanhastaan ympäristöveroilla on kaksi suurta vastustajaa: haitoista piittaamattomaan ja kuluttavaan elämäntapaan tottunut konservatiivinen kansanosa sekä maassa edelleen vahva energiantensiivinen teollisuus. Poliittisessa keskustelussa näiden muutosta pelkäävien ryhmien edut on ollut helppo saada yhdistettyä niin, että takana on ollut äänestäjäkunnan enemmistö. Liittouman on usein ollut helppo kaataa esimerkiksi haittaverojen korotukset.

Haittaveroilla on sinänsä pitkät perinteet, joilla ihmisten käytöstä on pyritty ohjaamaan eri motiivien pohjalta haluttuun suuntaan. Valistusajan Venäjällä esimerkiksi määrättiin partavero ylimyksille. Näin haluttiin rangaista heitä, jotka kasvattivat vanhanaikaista partaa Pietari Suuren yrittäessä eurooppalaista maataan, jonka imagoon parta ei sopinut.

Tätä taustaa vasten ei yllätä, että haittoihin perustuvilla ympäristöveroilla on huono maine veronmaksajien keskuudessa. Sitä vahvistaa monien ympäristöverojen kohdistuminen elämän välttämättömyyksiksi koettuihin ja muutenkin hintaviin hyödykkeisiin, kuten polttoaineisiin. Niinpä esimerkiksi korotukset polttoaineverotuksessa herättävät suurta ärtymystä, etenkin ostovoimansa säilyttämisen kanssa

⁴⁷ Veronkierron hyväksyttävyys perustuukin usein herkkään tasapainoon: jos valvonta on kunnossa, ja kaikki lähtökohtaisesti maksavat veroja, tasapaino aiheuttaa sen, että veronkiertäjiä paheksutaan. Jos veronkierto on puolestaan helppoa ja tätä kautta hyväksyttävää, pidetään sänkillisiä veronmaksajia lähinnä hölmöläisinä.

kamppailevassa keskiluokassa. Asiaa eivät helpota myöskään nykyisen polttoaineveron varsin heikot tulokset: itse asiassa näyttää siltä, etteivät autoilijat juuri vähennä autoiluaan vaikka sen hinta vähän nousisikin – tähän palaamme myöhemmin.

Poliittisen keskustelun hankaluus onkin saanut useimmat puolueet kavahtamaan ympäristöhaittojen vähentämistä verotuksella. Tosin puolueista esimerkiksi kokoomus aina silloin tällöin lähtee mukaan ympäristöverojen ajamiseen, mutta keskittää viestintänsä lähinnä valistukseen. Samaan aikaan SDP vaikuttaa keskittyvän ympäristöohjauksessa harmittomiin ja samalla tehottomiin veroihin. Kuvaava esimerkki oli viime hallitusneuvotteluissa mukaan otettu pakkausvero, kun samaan aikaan teollisuudelle annettiin energiaveroihin tuntuva alennus aiemmin mainittujen energiaveroleikkureiden muodossa. Toinen viime aikojen tyypillinen esimerkki ympäristöverojen kohtaamista poliittista ongelmista ovat laivojen rikkidioksidipäästörajoitukset, joiden puhdistaminen on mahdollista tehdä myös kustannustehokkaasti laivojen savukaasuja puhdistamalla.

Jotta ympäristöpolitiikassa onnistuttaisiin, sen pitäisi ottaa suojeluksensa ne alat, joita taantumukselliset etujärjestöt eivät puolusta. Puhtaan taloudellisen toiminnan yksikköinä edistyskellisten yritysten on helpompi ohjata toimintaansa tehokkaampaan suuntaan, ja siirtää samalla kustannukset asiakkaiden tuotteista maksamiin hintoihin. Ongelma on se, että uudet innovatiiviset yritykset eivät edes ehdi lobata, kun taas vanhalle teollisuudelle yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta on tullut keskeinen osaamisalue.

Päästökauppa

Miten päästökauppa toimii?

Päästökauppa on nykyisin vallitseva tapa globaalien ilmastoratkaisujen rakentamisessa. Päästökaupan idea on lopulta varsin yksinkertainen: yhdessä sovitaan, että ilmaan saa päästää vain tietyn summan päästöjä vuodessa. Tämän jälkeen jaetaan päästökiintiöt kaikille saastuttajille. Päästökiintiöitä saa myydä kuten mitä tahansa muutakin vaihdettavaa omaisuutta. Vuoden kuluttua kullakin saastuttajalla pitää olla päästöjensä verran kiintiöitä omistuksessaan.

Jos asiaa katsotaan yksittäisen saastuttajan, kuten tehtaanomistajan, näkökulmasta on järjestelmä varsin helppo hahmottaa. Jos tehtaan saastuttaa paljon, minun pitää ostaa jostakin päästökiintiöitä. Jos taas päätän pitää tehtaani kiinni, voin myydä päästökiintiöni.

Jo näin yksinkertaistettu versio päästökaupasta kuitenkin nostaa esiin muutamia kysymyksiä: Miten paljon päästökiintiöitä jaetaan? Miten kiintiöt jaetaan alussa toimijoiden kesken? Mitä toimijat oikeastaan ovat? Kaikkiin näihin kysymyksiin tulee löytää vastaus ennen kuin päästään todellisiin ratkaisuihin.

Käytännössä esimerkiksi Suomi saa päästöoikeuksia lähihistoriansa päästötason määrittämän määrän. Tämän jälkeen Suomen valtio jakaa päästöoikeuksia myös lähihistorian päästötason mukaisesti eri teollisuus- ja energiantuotantolaitoksille. Jos Suomi ei saavuta omilla päästövähennyksillä tasoa, joka on määrätty kansainvälisissä neuvotteluissa, sen pitää ostaa päästökiintiöitä muualta. Tähän nykyiset järjestelmät tarjoavat melko edullisena ratkaisuna päästövähennysten tekemisen kehityksissä, jotka eivät ole sitoutuneet päästökauppaan. Niissä voi rahoittaa projekteja, joilla vähennetään päästöjä ja nämä vähennykset sallivat Suomen saastuttaa enemmän.

Ilmastositomuksissa tehdyt järjestelmät ovat kaukana täydellisestä – ja niin on myös kuin Suomen kansallinen toteutus. Perustavanlaatuisin ongelma Kiotossa sovitussa järjestelmässä on esimerkiksi se, että järjestelmän piiristä puuttuu suuria saastuttajia: esimerkiksi Kiina ja Yhdysvallat. Edellinen on kenties perustellusti sitä mieltä, että sillä on oikeus saastuttaa vielä hieman enemmän, kun sen päästöjen keskiarvo henkeä kohti laskettuna on matalahko. Jälkimmäinen taas on sisäpolitiikkansa vanki, eikä sen yleinen mielipide tunnusta ilmastonmuutoksen vakavuutta. Ongelmaa pahentaa myös se, että Yhdysvaltain pitäisi tehdä erityisen suuria vähennyksiä suhteellisen korkean nykyisen päästötasonsa takia.

Toinen osittain rajallisesta kattavuudesta kumpuava ongelma on yksinkertaisesti vähennysten määrä. Nyt päästetään liikkeelle liikaa päästöoikeuksia ja siitä seuraa yksinkertaisesti liikaa saastutusta.

Pienempi, mutta silti merkittävä ongelma on myös sopimuksen mahdollistamat päästövähennykset kiintiöiden ulkopuolisissa maissa. Projekteissa rahoitetaan toisinaan hankkeita, joissa päästövähennyksiä on

vaikea käytännössä todistaa.⁴⁸ Usein kerrotaan esimerkiksi kiinalaisten patohankkeiden rahoitushankkeista, joissa padot olisi rakennettu joka tapauksessa eikä niillä näin ollen korvattukaan saastuttavampaa energiantuotantoa. Tällaiset ongelmat eivät kuitenkaan tosiasiaassa ole niinkään merkittäviä, koska tällaisten vähennysten määrä on sopimuksissa rajattu vain pienen osuuteen maan päästöoikeuksista. Myös toimijoiden määrittelyssä on ongelmansa. Tätä kirjoitettaessa EU:n, Kiinan ja Intian välille on syntynyt kitkaa EU:n suunnitelmista siirtää Eurooppaan suuntautuva lentoliikenne päästökauppajärjestelmään mukaan.

Vastaavia ongelmia esiintyisi tietysti myös suorassa kansainvälisessä päästöjen verojärjestelmässä – päästökaupassa ne vain ovat todellisia jo tällä hetkellä. Suomessa ongelmana on lisäksi se, että valtio jakaa merkittävän osan päästöoikeuksistaan eteenpäin ilmaiseksi aiemmin saastuttaneille yrityksille. Käytännössä tämä on toimenä rahansiirto aiemmin saastuttaneille ja raha on valtion muista menoista pois.

Tästä huolimatta päästökaupassa on niin periaatteellisella kuin käytännölliselläkin tasolla paljon hyvää. Sitä on jo sovellettu niin paljon ilmasto-ongelmien ratkaisuun, että aika ei todennäköisesti riitä muunkaan järjestelmän rakentamiseen. Päästökauppa myös mahdollistaa helpohkon taakanjaon melko erilaisten toimijoiden kesken erilaisin tasapainoituksin. Periaatteellisella tasolla päästökaupassa on hyötynä se, että siinä määritellään ensin rajat, ja sitten talous sopeutuu niihin. Päästökauppa mukautuu hyvin muuttuviin olosuhteisiin: kun talouskasvu lisää päästöjen kysyntää, päästokiintiöiden hinta nousee ja päästöt pysyvät näin hallinnassa.

Jos päästövähennyksiä haettaisiin esimerkiksi päästöverojen kautta, olisi tutkijoilla ja poliitikoilla suurehko haaste arvioida, miten paljon veroa yksittäiseltä päästöyksiköltä pitää maksaa, jotta päästöt saadaan vähennettyä esimerkiksi puoleen. Päästökaupassa ongelma on paljon yksinkertaisempi: päästöoikeuksien määrät voidaan rajata puoleen nykyisestä tasosta, minkä jälkeen markkinat määrittävät niille hinnan.

Päästökauppa onkin hyvä markkinalähtöinen tapa ympäristöongelmien ratkaisemiseen. Sen kaltaisia järjestelmiä on käytetty onnistu-

⁴⁸ Aihepiiristä voi lukea lisää WWF:n raportista. Lambert Schneider: "Is the CDM fulfilling its environmental and sustainable development objectives? An evaluation of the CDM and options for improvement" (2007). <http://www.thebigask.eu/oekodoc/622/2007-162-en.pdf>, viitattu 25.4.2012.

neesti esimerkiksi vähentämään happosateita aiheuttaneiden aineiden päästöjä Yhdysvalloissa. Päästökauppa on toimiva järjestelmä, joka on valmis käyttöön. Enää tarvittaisiin vain poliittista tahtoa.

Miten päästökauppaa tulisi parantaa?

Vaikka nykyisessä poliittisessa ilmapiirissä asiaa voikin olla vaikea uskoa, riittävällä poliittisella tahdolla ilmastonmuutoksen hillintä ei olisi erityisen vaikeaa moniin muihin ongelmiin verrattuna. Kustannuksiltaanakin torjunta asettuisi varsin maltillisiin mittasuhteisiin verrattuna esimerkiksi Euroopan velkakriisin järjestelmälle aiheuttamiin riskeihin. Asiaa voidaan helposti havainnollistaa mittaamalla haitan kokoluokkaa, eli ilmastoa kuormittavien päästöjen määrää.

Tällä hetkellä suomalaisen keskimääräinen hiilijalanjälki vastaa noin kymmentä tonnia hiilidioksidipäästöjä vuodessa. Nykyisessä hiilidioksidipäästöihin perustuvassa päästökauppajärjestelmässä⁴⁹ yhden hiilidioksiditonnin hinta on noin 15 euroa. Näin ollen yhden suomalaisen hiilidioksidipäästöjen hinta olisi vuodessa 150 euroa, jos kaikki päästöt olisivat päästökaupan piirissä. Tällä hetkellä hinta ei ole kestävällä tasolla, sillä se ei kannusta riittäviin toimiin tuhoisampien vaikutusten estämiseksi. Kestävämmällä tasolla hiilidioksiditonnin hinnaksi on arvioitu noin 100 euroa hiilidioksiditonnilta.⁵⁰ Tällöin keskimääräisen suomalaisen hiilijalanjäljen hinnaksi tulisi noin 1000 euroa vuodessa, eli suunnilleen satanen kuussa.

Korkeampi hinta olisi myös ohjausvaikutuksiltaan parempi: ilmastotalkoot voitaisiin hoitaa tuomalla haitalliset ulkoisvaikutukset hintoihin ilman yksittäisen kansalaisen tarkkailua, yksityiskohtaista säädös-kokoelmaa tai mittaamista.

⁴⁹ EU:n päästökauppajärjestelmässä lasketaan liikkeelle rajallinen määrä päästöoikeuksia, joita yritykset voivat ostaa yhteisestä huutokaupasta. Päästöille huutokaupassa asettava hinta ohjaa yritysten toimintaa vähäpäästöisempään suuntaan. Nykyisen päästökauppajärjestelmän tehokkuutta vähentää mm. maatalouden, rakentamisen ja liikenteen jääminen sen ulkopuolelle, samoin kuin päästölupien suuri määrä.

⁵⁰ IPCC:n laskelmat löytyvät osoitteesta http://www.ucsusa.org/global_warming/science_and_impacts/science/findings-of-the-ipcc-fourth-1.html, viitattu 25.4.2012.

Kaupankäynti päästöoikeuksilla tulisikin jättää puhtaasti taloudellisten toimijoiden, yritysten, kuntien ja muiden tilinpitovelvollisten yhteisöjen hoidettavaksi. Ilmastolle ja ympäristölle haitallisten toimintojen ulkoisvaikutukset siirtyisivät hintoihin joka tapauksessa. Tämä edellyttäisi kuitenkin haittoja ohjaavien verojen ja muiden talouden ohjauskeinojen reilua lisäämistä. Muutoksen yrityksille aiheuttamat kustannukset olisi lisäksi mahdollista kompensoida yrityksille esimerkiksi yritysveroa laskemalla, jolloin ekotehokkaiden yritysten kilpailuasetelma paranisi entisestään. Samantapainen kompensointi olisi mahdollista myös yksittäisille kansalaisille. Tästä kerromme lisää progressiivisten ympäristöverojen yhteydessä.

Ei henkilökohtaisia päästökiintiöitä

Henkilökohtaisia päästökiintiöitä pidetään monissa edistysmielisisssä piireissä tulevaisuuden ratkaisuna. Asiaa enempiä ajattelematta ratkaisu on houkutteleva myös yhteiskunnallisen vapauden näkökulmasta: kansalaiset voivat omien päätöstensä ja näkemystensä pohjalta minimoida päästönsä, kun ilmastoa kuormittavampaa elämäntapaa noudattavat joutuvat maksamaan.

Henkilökohtaisten päästökiintiöiden mallit vaihtelevat paljonkin. Osassa kiintiöt ovat kaupattavissa ja osassa eivät. Mikäli kiintiöt olisivat kaupan, suurelle joukolle jakautuvat päästöoikeudet mahdollistaisivat selviytymisen monista rajoitteista rahalla: varakas kansalainen voisi edelleen ajaa Ferrarilla, mikäli hän haalii itselleen riittävästi päästöoikeuksia. Jos kiintiöillä taas ei voi käydä kauppaa, tulisi kunkin yksilön noudattaa aiempaa vähäpäästöisempää elämäntapaa. Molemmissa malleissa on omat haasteensa avoimessa yhteiskunnassa.

Kaupattaviin päästökiintiöihin liittyy esimerkiksi teknisiä ongelmia, jotka aiheuttaisivat paljon valvontaan liittyviä ongelmia. On oletettavaa, että henkilökohtaisista päästöoikeuksista tulisi tehdä rahaa muistuttava vaihdon väline, jolloin esimerkiksi kauppojen kassoilla jouduttaisiin luottokortin ohella vilauttamaan päästöoikeuskorttia. Tämä ei ole ongelma normaalissa elämässä, lukuun ottamatta harvoja käteisaloja. Tästä tietenkin voitaisiin yrittää päästä eroon lopettamalla käteinen kokonaan, mutta kokonaan ongelma ei saataisi ratkaistua. Taloudellista toimintaa voisi tällöin siirtyä rahataloudeksi ulkopuolelle, jossa esimer-

kiksi maaseudulla kasvatettaisiin eläimiä ”pimeästi” jonkinlaisen vaihdantatalouden tai mustan pörssin avulla.

Toisaalta hyvin tiukka malli, jossa päästökiintiöitä ei voisi ostaa heittäen paljon kysymyksiä. Mitä tapahtuu, jos kuluttaja tuhlaa viimeiset päästöoikeutensa lentomatkaan ja lammasteriaan Intiassa? Miten sanktoidaan oman kiintiön ylityksestä? Toisaalta pimeiden markkinoiden ongelmat tuskin poistuisivat tässäkään ja näin päästökiintiöistä tulisi käytännössä hieman hankalammin käytettävää valuuttaa, jonka epävirallinen kurssi määräytyisi varmasti pian. Esimerkkinne tuhleri esimerkiksi voisi mennä kaverinsa puheille ja laittaa kaverin ostamaan loppuvuoden ruokansa: tietenkin epävirallista euromääräistä maksua vastaan.

Henkilökohtaiset päästökiintiöt eivät ratkaise ongelmia, joita muunlainen päästökauppa jättäisi ratkaisematta. Sen sijaan henkilökohtaiset päästökiintiöt monimutkaistaisivat päästökauppaa entisestään, ilman mitään ilmeisiä hyötyjä.

Ruuhkamaksut

Nykyisen Kataisen hallituksenkin ohjelmaan on kirjattu selvityksen tekeminen ruuhkamaksuista. Ruuhkamaksujen idea on verottaa autoilua kaupungissa nykytasoa enemmän. Alun perin nimi syntyi siitä, että järjestelmällä oli tarkoitus vähentää nimenomaan ruuhkia, joiden takia menetetään työtunteja ja käytetään kaupunkitilaa tehottomasti. Myöhemmin ruuhkamaksujen hyödyllisyyttä on perusteltu erityisesti ympäristösyillä.

Ruuhkamaksujen puolesta puhuu etenkin niiden helppous ajatustasolla. Polttoaineveron nostamisesta seuraa itkua ja hampaiden kiristelyä jokseenkin loputtomiin, mutta ajatus siitä, että kaupunkilaisia rokotettaisi ”turhasta” autoilusta on helpommin myytävissä.

Ruuhkamaksujen tuomat hinnankorotukset kohdistuvat alueille, joissa on joukkoliikennettä. Vaihtoehdot riippuvat kuitenkin ainakin osin julkisen sektorin toimista: julkinen liikenne kun tapahtuu sen tukemana ja sääntelemänä. Tällöin julkisen liikenteen reittien ulottumattomissa olevan maaseudun asukkaan rankaiseminen ei ole perusteltua. Ruuhkamaksujen ei tulisi siis korottaa autoilun kustannuksia maalla, vaan pikemmin päinvastoin. Toisaalta on hyvä panna merkille se, että

ruuhkamaksut rokottavat nimenomaan kaupunkilaisia ja saattavat näin ohjata asutusta ympäristön kannalta muuten vähemmän tehokkaille alueille.

Ruuhkamaksut toteuttaisivat tietenkin myös nimensä lupaaman tehtävän eli vähentäisivät ruuhkia. Ruuhkamaksut tekisivät ajamises- ta kaupungeissa helpompaa niille, joiden ajaminen olisi yhteiskunnan kannalta tehokasta kun vähemmän tehokas autoilu jäisi tekemättä. Tämän voi katsoa olevan vain autoilun ulkoishaitan verottamista: autoi- lijat aiheuttavat toisilleen ajanhukkaa eli haittaa silloin kun autoilijoita on yhdessä paikassa paljon. On itse asiassa mielenkiintoista, kuinka paljon tällainen autoilijan elämän helpottaminen innostaa vihreitä ja kuinka paljon raivoa se vastavuoroisesti herättää autoilijoissa.

Ilmaston kannalta kaupungissa poltettu bensiini on aivan yhtä haital- lista kuin maaseudulla, mutta esimerkiksi typpi- ja häkäpäästöt aiheutta- vat ainoastaan paikallisia terveyshaittoja. Maaseudun väljyydessä tätä ei esiinny. Samoin autoilun aiheuttama melu on leimallisesti kaupunkien ongelma, suurien valtateiden reuna-asutusta lukuun ottamatta.

Autoilulla on lisäksi muita merkittäviä vaikutuksia, jotka liittyvät esimerkiksi talouden toimintaan ja kaavoitukseen. Autot kuluttavat paikallaan ollessaan tilaa kaupungissa. Tähän ruuhkamaksuja parempi ratkaisu olisi korottaa parkkimaksuja, jolloin parkkipaikkoja käyttävät olisivat joko todella varakkaita (paikallisten yrittäjien iloksi) tai teke- mässä tavallista suurempia hankintoja.

Teknisesti ruuhkamaksut on ajateltu Suomessa kerätä satelliittipai- kannuksen avulla. Tällaista järjestelmää ei suoraan ole käytössä muu- alla maailmassa, ja jo tästäkin syystä johtuen monet tietoyhteiskunnan kehitystä seuranneet ovat olleet huolissaan järjestelmän vaikutuksesta kansalaisten yksityisyyteen. Kaikki ruuhkamaksumallit eivät kuiten- kaan olisi erityisen ongelmallisia tältä kannalta. Entä onko autoilun kaikissa olosuhteissa oltava yksityisyyden suojan piirissä? Autoihin on nytkin ripustettu yksityisyyden kannalta varsin arveluttavat, rekisteri- kilviksi kutsutut tunnistet – eikä niistäkään ole juurikaan valitettu.

Viherkaulustyöpaikat

Kun poliittisen keskustelun kohteina ympäristö ja talous, sen keski- össä ovat usein työpaikat: etenkin savupiipputeollisuus pelkää niiden

katoavan kun taas taloudelle ympäristön mukaisia rajoja ajavat ryhmät, usein myös vihreät, puolestaan maalaavat ruusuisia kuvia uusien ympäristöalojen työllistäväyydestä. On kuitenkin äärimmäisen vaikeaa arvioida, millä aloilla ihmiset tulevaisuudessa toimivat: todennäköisesti valtaosa työpaikoista on vaikkapa viidenkymmenen vuoden päästä sellaisia, joita tänään emme osaa kuvitella. Näin ollen on hyödyntöntä jumiutua täsmätyöpaikkoihin, joiden luominen tuntuu nyt poliittisesti sympaattiselta. Vhreidenkin toivelistan kärjessä ovat usein olleet erilaiset ympäristöalan työpaikat, joista on käytetty myös nimitystä viherkaulustyöpaikat.

Viherkaulustyöpaikka on väännös englannissa käytetyistä *blue collar*- ja *white collar* -termeistä, joista edellisellä tarkoitetaan lähinnä duunareita ja jälkimmäisellä erilaisia toimistotyöntekijöitä. Viherkaulustyöntekijät työllistyisivät luonnollisesti ympäristöaloille, joiden toiminta ei haittaa ympäristön tilaa vaan parantaa sitä.

Vihreän tulevaisuuden kannalta ei liene välttämätöntä, että työpaikkoja, jotka keskittyvät energiatekniikkaan tai ympäristönsuojeluun, olisi paljon enemmän kuin nykyään. Näiden lisäämisen ei tulisikaan olla yhteiskunnassa tavoite itsessään: yritysten tulisi luoda työpaikat pääsääntöisesti itse ilman poliittisia intressejä, jotka järjestävät ja tukevat niitä. Kuinka tehokasta Suomeen on luoda vaikkapa uusiutuvan energian työpaikkoja, kun olot suotuisaan energiantuotantoon ovat joka tapauksessa paremmat muualla, jo rakennettua vesivoimaa lukuun ottamatta? Tukirahoituksen luomia työpaikkoja vihreällä sektorilla on epäillyt muun muassa valtiontalouden tarkastusvirasto.⁵¹

Viherkaulustyöpaikka on lisäksi käsitteenä häilyvä. Onko vähän vähemmän saastuttavan hiilivoimalan generaattorin rakentaja viherkauluksinen? Entä turkistarhaaja, joka muuntaa kettujen ruhot dieseliksi ja nostaa samalla ympäristötukia? Kiistämättä alat, joilla on ymmärrystä ympäristöhaitoista ja niiden minimoimisesta, tuntuvat luontevilta kasvun paikoilta globaalien ympäristöongelmien yhä kärjistyessä. Toisaalta ne eivät suinkaan ole sellaisia, jos toiminnalle ei saada politiikassa aikaiseksi kannustimia.

⁵¹ Valtiontalouden tarkastusvirasto: ”Energia- ja ilmastoteknologian tukeminen, Tuloksellisuustarkastuskertomus 227/2011” (2011). http://www.vtv.fi/files/2608/TK_227_2011_nettti_korjattu.PDF, viitattu 25.4.2012.

Vihreiden työpaikkojen sijaan katse kannattaakin suunnata ylipää-tään hyviin työpaikkoihin, joita ei vielä ole olemassakaan ja luottaa siihen, että markkinat tulevat työllistämään tarjolla olevan, mahdollisimman korkeasti koulutetun ja kannattavasti työllistettävän työvoiman. Työvoimapolitiittisena haasteena tämä on kunnianhimoinen, mutta ei täysin toivoton. Työpaikkojen luominen poliittisella ohjauksella on useimmiten sen sijaan hukkaan heitettyä rahaa. Valtio voi osallistua kehitykseen lähinnä hankkeiden käynnistäjänä ja rahan kylväjänä, teollisuus- ja aluepolitiikkaa yhdistellen. Vihreät työpaikat eivät kuitenkaan ole poikkeuksellisen heikko ala tuottamaan työpaikkoja vastineeksi julkiselle rahalle, vaan enemmänkin vain yksi oire yritystukien heikosta vaikuttavuudesta.

Tukitoimien sijaan rahaa voisikin käyttää yksityisten investointien houkuttelemiseen, esimerkiksi investointien tuottoa parantavilla väliaikaisilla verovähennyksillä. On hyvä kysyä, kummat sijoitukset ovat punnitumpia ja asettavat paineita menestykseen: virkamiehen päättämät veroista kerätyt tukieurot vai toisista sijoituskohteista kilpailevat yksityiset varat? On kuitenkin oletettavaa, että toisten rahoja sijoittava virkamies on haluton myöntämään epäonnistumistaan, kun taas omien rahojensa sijoittaja seuraa investointiaan virkatyötä tarkemmin.⁵²

Kaikki ei voi olla kaupan: Luonto talouden ulkopuolella

Enemmän tulosten seuranta, vähemmän ohjausta

Poliittisessa keskustelussa määräykset ja rajoitukset nähdään hyvinä keinoina puuttua nopeasti asioihin, jotka eivät aiheuta valtiolle suoria kustannuksia. Usein normiohjauksessa kustannukset kuitenkin ulkoistetaan yksityisille ihmisille ja yrityksille.

Esimerkkinä tästä käy viime hallituskauden jätevesiasetus, jossa kulut investoinneista laitettiin maaseudun asukkaiden maksettavaksi. Periaatteellisella tasolla tämä on aivan oikein: saastuttaja maksaa, ja samalla haja-asutusalueilla asuvat joutuvat hoitamaan edes osan niistä kustannuksista, joita heidän asumisensa aiheuttaa.

⁵² Mirrlees et al. *Tax by Design: the Mirrlees Review* (2011). <http://www.ifs.org.uk/mirrleesReview>, viitattu 25.4.2012.

Ympäristön kannalta jätevesiasetuksesta saatava hyöty on aika marginaalinen verrattuna esimerkiksi maatalouden päästöjen laittamiseen kuriin vaikka tekemällä maatalouden ympäristötuista nimensä mukaisia. Lisäksi yksityisillä kansalaisilla ei ole useinkaan edes ole mahdollisuuksia hinnoitella investointiaan järkevästi pitkällä aikavälillä tai hoitaa asioitaan muuten kustannustehokkaasti – varsinkin kun ohjeistus riittävästä puhdistustasosta on vaihdellut. Parempi tapa olisikin kohdistaa myös normiohjaus sinne, missä kustannustehokkuus on parempi, kuten yrityksiin. Jätevesiasetuksen yhteydessä ohjauksen painopisteeksi olisi ollut parempi valita kustannustietoiset yritykset eikä suinkaan maailman syrjässä asuvat mökineläjät.

Puhtaasti taloudelliselta kannalta tehokkaampi tapa vähentää vesien kuormitusta olisikin kohdentaa ohjaus sinne, missä eturyhmät puolustavat omiaan Maataloustukien perusteiden kiristäminen on monille maataloille (joiden etua MTK valvoo) olennainen kysymys, kun taas jätevesiasetuksen aiheuttamat kustannukset jäävät kaikkien maalla asuvien maksettavaksi. Heillekin haitta on merkittävä, mutta ilman suoraa etujärjestön suojaa, jolloin asia on poliittisesti helpompi hoitaa. Samalla on todettava, että keskusta maksoi jätevesiasetuksesta poliittisesti kovan laskun heikentyneellä kannatuksella.

Avoimuuden lisääminen auttaisi normiohjauksen kustannusten selvittämistä. Tämä edellyttää kuitenkin parempaa kunnioitusta myös yksityistä rahankäyttöä kohtaan, kun päätösten kustannuksia arvioidaan. Yritykset ja etujärjestöt osaavat tällaisia arvioita omista kustannuksistaan tehdä, kun taas yksityiset kansalaiset joutuvat luottamaan yhteiskunnan tuottamaan tietoon. Avoimen yhteiskunnan kehityksen kannalta olisikin olennaista tuoda esiin entistä paremmin kustannukset myös niiden ohjauskeinojen kohdalla, jotka eivät valtion budjetissa näy.

Suojelualueet

Verotus, normiohjaus ja poliittinen kontrolli eivät voi ulottua kaikille. Ihmiskunta tarvitsee omankin etunsa vuoksi alueita, joita ei mitata taloudellisen hyödyn tai edes haittojen torjumisen perusteella. Ihmiskunnan kokonaistaloudellinen toiminta, ja yhä uusien alueiden ottaminen taloudellisen vaihdannan piiriin aiheuttaa arvaamattomia seurauksia. Toistaiseksi vaihtosuhte on ollut ihmiskunnalle elintason

nousun takia kannattava, vaikka riskitkin ovat samalla kasvaneetkin aiempaa korkeammiksi.

Kuudennen sukupoluttoaallon hillitseminen edellyttää muun muassa suurempien yhtenäisten suojelualueiden luomista. Näiden arvoa on mahdotonta mitata rahassa, mikä tekee niiden suojelusta poliittisesti haastavaa. Erityisen haastavaa se on niukkojen budjettien aikakautena, joka luo paineita lähinnä valtion hallinnoimien tai suojelemien alueiden taloudelliseen hyötykäyttöön.

On tärkeää huomata, että joidenkin alueiden rajaaminen taloudellisen toiminnan ulkopuolelle ei aseta erityisiä rajoja ihmiskunnan materiaaliseen hyvinvointiin tai talouden kehittymismahdollisuuksille sinänsä – talouskasvuhan rajautuu ainoastaan siihen, miten ihmiset arvostavat yhteiskunnassa eri vuosina tuotettuja palveluita ja hyödykkeitä. Vaikka osa maailman metsävaroista, malmeista tai peltoalasta jätettäisiinkin hyödyntämättä, ihmisille kuitenkin olisi mahdollista luoda taloudellista toimintaa näiden ulkopuolelta.

Kyky jättää joitakin alueita suojelun piiriin luo ihmiskunnalle haasteen ahneutemme rajoista, jossa osa ilmeisen helposti hyödynnettävissä olevista alueista jätetään tietoisesti hyödyntämättä. Toinen samanlainen haaste on ahneuden ja itsehillinnän suhteesta on se, kuinka paljon kuormitamme ilmastoamme kasvuhuonekaasuilla. Toistaiseksi esimerkiksi eivät ole olleet rohkaisevia.

Avoin vihreä talous: Ympäristö

Avoimessa vihreässä taloudessa kannalta kestävä kuluttaminen on aina kannattavaa. Jos nyt ostaa tuotteen kaupasta, voi olla aika varma siitä, että niin tehdessään osallistuu ympäristön tuhoamiseen: tuotteen valmistaminen ja kuljettaminen on lähes varmasti aiheuttanut kasvihuonepäästöjä ja köyhdyttänyt erilaisia ekosysteemejä. Jos kuluttaja on valveutunut, hän voi toki pyrkiä ostamaan eettisempiä tuotteita tai maksaa muutaman euron enemmän luomutuotteesta. Ekologisuuden vaaliminen vaatii kuluttajalta selkeää ja tietoista päätöstä.

Avoimessa vihreässä taloudessa tuotteiden hinnoittelussa huomioitaisiin niiden aiheuttamat ympäristövaikutukset. Toisin sanoen tuotteiden ulkoisvaikutukset olisi sisällytetty hintoihin.

Avoim vihreä talous verottaisi syntyviä haittoja mahdollisimman tarkasti ja niin lähellä saastuttavaa toimintaa kuin mahdollista. Polttoainetta verotettaisiin siellä, missä se on helpointa, eli alkutuotannossa, josta polttoaineet jakautuvat muualle maailmaan poltettavaksi. Ruoan aiheuttamia haittoja verotettaisiin myös kaupassa, jolloin ulkomainen ja kotimainen tuotanto olisivat samalla viivalla. Ympäristökuormituksen huomioonottaminen tapahtuisi siis kansainvälisten sopimuksien pohjalta tai niiden puuttuessa ranskaiskeinoin, jolloin vapaamatkustajavaltiot jäisivät markkinoiden sivustaseuraajiksi.

Avoimessa vihreässä taloudessakaan pihvin ostaminen ei olisi ekologisesti ongelmatonta, mutta kaupassa suuria päästöjä ja muita haittavaikutuksia aiheuttavan pihvin hinta olisi merkittävästi korkeampi ja luomupihvin saisi halpabrändin alta. Vähäpäästöisesti ja eettisesti tuotettu pihvi kun säästyisi korkeammalta verotukselta korkeammista tuotantokustannuksistaan huolimatta.

Avoimessa vihreässä taloudessa valtio suosisi enemmän vaikuttavia veroja normien sijaan, jotta yksittäisen kansalaisen valinnanvapaus säilyisi. Jos keskituloinen kansalainen haluaisi syödä pihviä joka päivä, olisi hänen tehtävä suurehkoja myönnytyksiä muilla elämäntilanteilla, sillä ilmastoa kuormittava syöminen olisi suhteellisesti kalliimpaa.

Luonnon monimuotoisuuden turvaaminen ei olisi helppoa avoimen vihreän talouden oloissakaan. Monimuotoisuuden, ja laajimmillaan kaiken elollisen vaalimista pidetään tärkeänä, sillä se tekee luonnon ekosysteemeistä kestävämpiä, kun geeniperimä pysyy laajana. Toisaalta monimuotoisen luonnon voisi kuvitella olevan hyödyllinen myös jälkipolville, oli sen hyödyntäminen sitten millaista tahansa. Lisäksi luonnolla voidaan ajatella olevan itseisarvokin: Jos ihmiskunnan säilymistä tärkeämpiä asioita ylipäättään on olemassa, ovat vuosisiljardeja kehittyneet planeettamme kanssa-asujat varmasti tässä joukossa.

Monimuotoisuuden täysi suojelu ei kuitenkaan ole mahdollista ihmisen valtaamassa maailmassa. Tappioita voidaan kuitenkin minimoida samoin keinoin kuin muitakin ulkoisvaikutuksia, ehkä sillä erotuksella, että pysyvämpiä kieltoja joudutaan käyttämään enemmän. On vaikea kuvitella monimuotoisuuden pysyvän riittävällä tasolla, ellei

lajien käytettävissä ole esimerkiksi laajoja suojelualueita. Monimuotoisuuteen liittyy todennäköisesti myös paljon enemmän haasteita kuin tällä hetkellä on todennäköisesti tiedossamme, jolloin laajat suojelualueet toimivat myös varokeinona.

5. Verotus, hyvinvointi-yhteiskunta ja tulojen tasaaminen

LUVUSSA KÄSITTELEMME VEROTUKSEN mahdollisuuksia matkalla kohti avointa vihreää taloutta. Verotuksen keskeisimmät vaikutukset ja tehtävät liittyvät julkisten hyödykkeiden maksuun ja tulonsiirtoihin. Verojen avulla voidaan tuottaa sellaisia arvokkaita palveluita, joita yksityiset ihmiset eivät voi maksaa tai jotka muuten kannattaa tuottaa julkisesti.

Verotuksella voidaan myös tasoittaa yhteiskunnan epätasa-arvoa ja lieventää erilaisia haittoja. Näitä perustellaan usein solidaarisuudella heikommin toimeentulevia tai muuten yhteiskunnan tukea enemmän tarvitsevia kansanosia kohtaan. Tulevaisuuden aiempaa heterogeenisemmässä ja eriytyneemmässä yhteiskunnassa tämä ei tule riittämään: aiempaa verkottuneemmassa maailmassa myös hyvätuloisille on perusteltava, miksi heidän kannattaa asua tulonjaoltaan tasaisemmassa yhteiskunnassa.

Verotuksen tehokkuus

Verojärjestelmät ovat kehittyneet eri yhteiskunnissa hyvin erilaisiksi riippuen maiden historiasta ja kehityksestä, ja keskitymmekin tässä lähinnä Suomen verojärjestelmään.

Kuten aiemmin totesimme, yhteiskuntamme pohjalla oleva markkinatalous on varsin hyvä hajautettu järjestelmä tyydyttämään ihmisten tarpeita. Kysyntä ja tarjonta useimmiten kohtaavat hyvin, mutta markkinat eivät kuitenkaan toimi täydellisesti. Taloudellisten ulkois-

vaikutusten lisäksi markkinoilla on erilaisia tiedonvälityksestä johtuvia ongelmia. Toisinaan esimerkiksi ostajat eivät saa oikeaa tietoa hankintojensa todellisesta arvosta. Näitä ja monia muita markkinatalouden ongelmia voidaan estää ja vähentää esimerkiksi verotuksella.

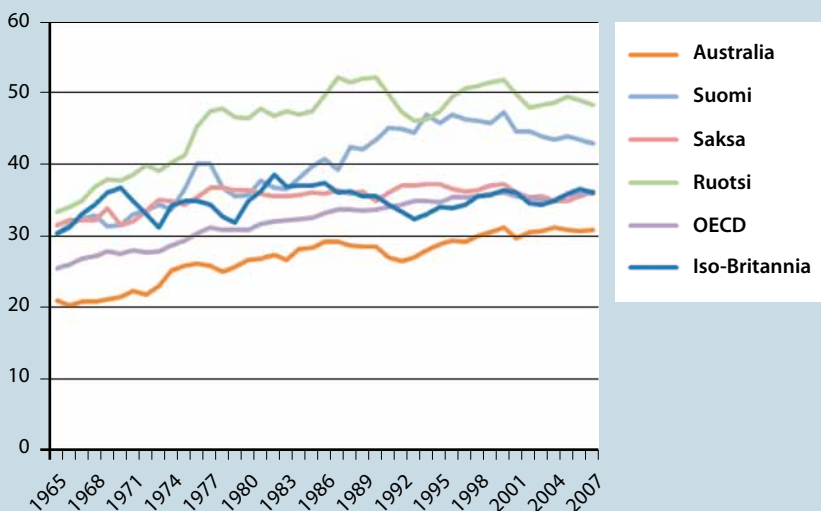
Nykyisenkaltaisessa kansainvälistä kauppaa käyvässä länsimaassa lieneekin viisainta säätää veroja, jotka ovat yksinkertaisia ja joita ei ole helppoa kiertää. Ympäristöongelmat ja kansanterveydelliset kustannukset antavat syyn ohjata verotusta haittojen vähentämisen suuntaan. Samalla verotuksen tulisi haitata ihmisten ja yritysten jokapäiväistä toimintaa mahdollisimman vähän.

Esimerkkejä ongelmista ei tarvitse etsiä kaukaa: uusi makeisvero esimerkiksi on siirtänyt erilaiset suklaat makeishyllyltä keksihyllylle, kekseihin kun vero ei nimittäin ylety. Jos verotettaisiin tuotteiden sisältämää sokeria pelkkien makeisten sijaan, ei ainakaan samanlaista siirtymää olisi nähtäisi. Tehokkaallakin verotuksella on poliittiset ongelmansa: verot pitää aina joskus maksaa. Ei ole sattumaa, että poliittisesti vaikutusvaltaisimmat ryhmät ja kansanosat ovat taitavia vääristämään verotusta omaksi edukseen.

Verotus Suomessa ja muualla

Verotuksen osuus Suomen bruttokansantuotteesta, eli siitä kuinka paljon veroja Suomessa suhteellisesti kerätään, on laskenut viime vuosikymmenen aikana noin viisi prosenttiyksikköä. Suomalaisen verotuksen huippuvuonna 2000 verojen osuus oli 47,1 prosenttia BKT:sta, vuonna 2010 verojen osuus oli 42,1 prosenttia. Pidempää aikaväliä tarkasteltaessa verotus on kuitenkin keskimääräisellä tasollaan, jolla se oli ennen 1990-luvun alun lamaa. Suurimmat muutokset on tehty kahdessa vaiheessa: 1990-luvulla työn verotuksen ja pääomatulojen verotuksen eriyttämisellä ja 2000-luvulla työn verotuksen suhteellisella keventämisellä.

Joka tapauksessa suomalainen verotus on länsimaisittain ollut korkealla tasolla, vaikkakin se on ollut muita Pohjoismaita keveämpää. Suurista talouksista verotus on suunnilleen Saksan tasolla. Lisäksi verotuksen korkean kokonaistason ja hyvän taloudellisen suorituskyvyn välillä nähtä olevan mitään ehdotonta ristiriitaa, vaan suuren julkisen talouden maat ovat pystyneet kasvattamaan talouttaan aivan hyvin (ku-

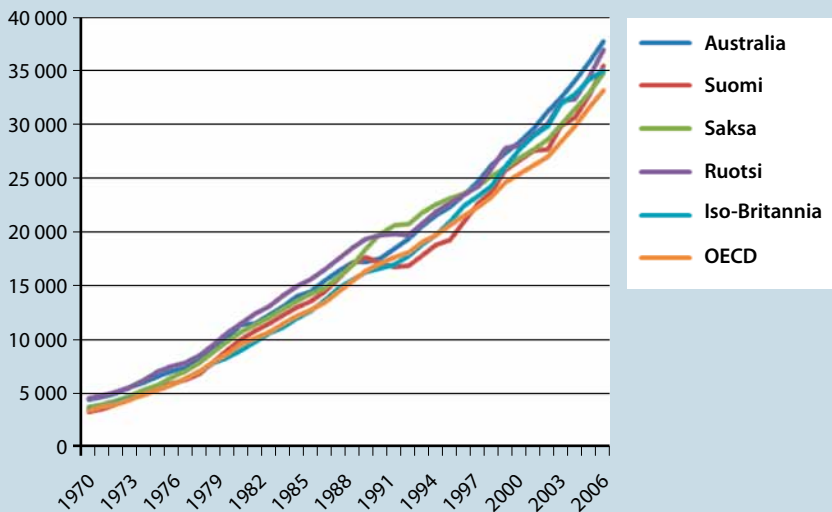
Kuva 3. Verotuksen kokonaistaso BKT:stä prosentteina eräissä länsimaissa v. 1965–2007. *Lähde: OECD Factbook*

vat 3 ja 4). Maan talouden kykyä kasvuun kannattaneekin etsiä jostain muualta kuin verotuksen tasosta.⁵³

Suomalaisessa politiikassa vihreiden ja vasemmiston on yleensä ollut helppoa olla samaa mieltä verotuksen tasosta: veroja on kerättävä runsaasi rahoittamaan laadukkaat julkiset palvelut. Tämän lisäksi verotuksen ympäristöohjaavuus koetaan vähintään riittämättömäksi ja pahimmillaan haitalliseksi.

Samaan aikaan hyvin toimeentulevasta kansanosasta tukensa ha- kevalle oikeistolle verotus on yksi sen parhaista aseista. Verotuksen

⁵³ Verotuksen yleistä tasoa olennaisempaa onkin katsoa verotusta niiltä osin, jossa sen ohjaavuusvaikutus on suurempi. Esimerkiksi yritysverotus on Suomessa muita vanhoja EU-maita kevyempää, vaikkakin erityisesti uudemmat unionin jäsenmaat ja Irlanti luovat verokilpailua alhaisella yritysverolla. Tässä tietenkin EU:n -laajuinen veropolitiikan yhdenmukaistaminen olisi olennaista, kun samaan aikaan yhtenäiset käytännöt esimerkiksi tilintarkastuksessa ja maksuliikenteessä vähentävät jo nykyisin sen merkitystä, missä maassa yritys on varsinaisesti kirjoilla.

Kuva 4. Bruttokansantuotteen kehitys henkeä kohden samoissa länsimaissa v. 1970–2008. Lähde: OECD Factbook

yhteydessä on hyvä lausua, että koska verot ovat vastikkeettomia maksuja, niihin liittyy aina tehottomuutta niiden kohdennuksessa sekä epäreiluutta niiden keräämisessä ja yhteiskunnallisen toiminnan kannustavuudessa, jossa byrokraatit pyrkivät turhaan rajoittamaan ihmisten elämää. Usein tämä on tottakin.

Vähennetään haittoja – ei määräillä ihmisiä

Liian tarkasta vero-ohjauksesta on paljon esimerkkejä historiassa. Iso-Britanniassa määrättiin esimerkiksi 1700-luvulla hattuvero, jolla ohjattiin ihmisiä käyttämään hattuja. Veron vaikutti maan hatuntekijöiden huoli markkinoiden katoamisesta muodin mukana, sekä tietenkin valtion tarve kerätä rahaa.

Verotuksen avoimuuden ja tasapuolisuuden ylläpitäminen onkin usein ollut poliittisesti vaikeaa, kun on haluttu puuttua johonkin yksittäiseen epäkohtaan tai innostuttu tukemaan tukeaa yksittäistä, ideologisesti merkittävää hanketta. Esimerkiksi tästä käy omistusasumi-

sen verovähennysoikeus, jonka hyödyt eivät mitenkään aukottomasti ylitä omistusasumisen haittoja. Urbanissa yhteiskunnassa liikkumisen mahdollistava vuokra-asuminen lisää esimerkiksi työllisyyttä.⁵⁴ Verodun takia asuntojen hinnat nousevat kohtuuttoman korkealle, mikä lisää osaltaan varallisuuseroja – etenkin suhteessa niihin kansanosiin, jotka eivät koskaan omistusasuntoa pysty hankkimaan.

Tasapainoisen ja tehokkaan verotuksen edut näkyvätkin parhaiten yhteiskunnallisessa kehityksessä. Hyvä esimerkki tästä ovat arvonlisäverotuksen alennetut tasot, joilla tuetaan ruoan, kirjojen tai lääkkeiden hankintaa. Tavoitteena nämä tietenkin ovat hyviä, mutta hyvien asioiden tukeminen onnistuisi suorempiakin reittejä. Tuoteryhmien suojeleminen alemman arvonlisäverokannalla kun nimittäin estää paitsi tehokkaan verotuksen, myös eri toimialojen uudistumisen.

Suomessa on esimerkiksi pidetty hyvänä sitä, että kirjoja verotetaan kevyemmin kuin vaikkapa dvd-elokuvia – tämä johtuu etenkin siitä, että kirjat ovat tulleet markkinoille muutamia satoja vuosia aiemmin. Kun sekä kirjat että dvd-elokuvat fyysisinä esineinä harvinaistuvat, on ratkaistava, miten eri medioiden digitaalisia versioita tulisi verottaa. Toistaiseksi on nähty hyvänä pitää fyysiset kirjat edelleen samassa verokannassa kuin ennenkin, vaikka verokohtelun painoarvo sähkökirjojen yleistyessä on heikentymässä. Sähkökirjojen epäreilu verokohtelu aiheuttaa lisäksi haittoja kirja-alan tulevaisuudelle, kun kuluttajat oppivat ostamaan sähkökirjansa ulkomailta. Kotimainen tarjonta kun on toistaiseksi ollut määrältään heikkoa ja osin verotuksenkin takia kallista.

Arvonlisäveron eri tasot erilaisille tuoteryhmille eivät ole ainoa tapa, jolla kuluttajien käyttäytymistä ohjataan kyseenalaisin perustein. Aiemmin mainitun elintarvikeverotuksen lisäksi alkoholiverotuksessa ohjaus perustuu osin muihin syihin kuin juomien sisältämien haittaan, eli alkoholin määrään. Muutoin ei voida perustella sitä, että alkoholista joutuu viinissä maksamaan suhteellisesti vähemmän veroa kuin alkoholista oluessa – veron määrä siis vaihtelee vaikka nautittu alkoholi määrä pysyisikin samana.

⁵⁴ ”Verotuksen kehittämistyöryhmän loppuraportti, Valtiovarainministeriön julkaisuja 51/2010” (2010). http://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/075_verotus/20101221Verotu/Verorapsa_loppuraportti.pdf, viitattu 25.4.2012.

Verokilpailu ja verosuunnittelu

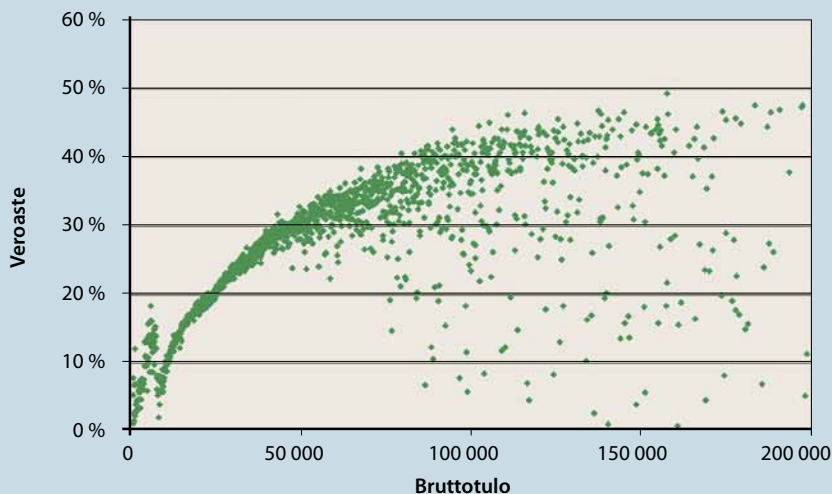
Verotuksen tehokkuuden ohella jatkuvana haasteena ovat verokilpailu ja verosuunnittelu. Erityisen haastavia ne ovat tilanteessa, jossa tuleva talouskasvu voi jäädä vaatimattomaksi, ja jossa yritykset kilpailuttavat toimipaikkojaan entistä enemmän.

Suomen talouden toimialat muuttuvat muun maailman mukana, kuten aiemmin olemme todenneet. Samalla myös länsimaissa on ollut entistä vaikeampaa kerätä niiden toimintaympäristöä kuormittavilta yrityksiltä riittävästi veroja. Tätä on pidetty aiemmin pelkkänä kehitysmaiden ongelmana. Eniten näitä vaikutuksia lisää maiden välinen verokilpailu, jota on vaikea todentaa ja yhtä lailla vaikea estää.⁵⁵ Suomen näkökulmasta keskeisessä roolissa on joka tapauksessa eurooppalainen yhteistoiminta, jonka avulla veroparatiisit tai kevyemmän yritysverotuksen maat, kuten Irlanti, saadaan kuriin.

Tämä kehitys luo paineita siihen, että verojen keräämisestä tulee tehdä entistä yksinkertaisempaa ja toisaalta kestävämpää niin yritysten kuin väestönkin liikkumisen tai verosuunnittelun suhteen. Suomessa ongelmana on etenkin työn kovapalkkaisten ammattilaisten tuloverotuksen muuttaminen pääomatuloksi tai vaihtoehtoisesti työtulojen siirtäminen keveämmän verotuksen maihin. Käytännössä tämänkaltaisen toiminta on johtanut siihen, että ylimmissä tuloluokissa veroaste voi olla mitä tahansa kymmenen ja viidenkymmenen prosentin välillä, mikä näkyy kuvassa 5.

Yksi ratkaisu tilanteeseen olisi se, että työtulojen verotuksen muuttamisesta tehtäisiin vähemmän houkuttelevaa, vaikka eri verokantoja yhdistämällä. Riittävän suurilla tuloilla tekniset esteet pystytään joka tapauksessa kiertämään verosuunnittelun avulla. Parempi keino olisi-kin yhdistää tuloverotusta ja pääomatulojen verotusta siten, että ylimpiä työtuloverotuksen luokkia voisi madaltaa ja korkeita pääomatulon veroluokkia kiristää. Ensiaskeleita tähän suuntaan otettiin Kataisen hallituksen ohjelmassa, jossa yli 50 000 euron pääomatuloille määriteltiin korkeampi verotaso.

⁵⁵ Esimerkkinä tästä on esimerkiksi kansainvälisten yritysten konsernien sisällä tapahtuva siirtohinnoittelu, jonka avulla korkeamman yritysverotuksen mais-
ta, kuten Suomesta, voidaan siirtää voittoja veroparatiiseihin.

Kuva 5. Keskimääräinen veroaste 100 euron tuloluokissa 1000–200 000 euroa 2009.⁵⁶

Moraaliselta kannalta suurempi ongelma on vuonna 2007 käyttöön otettu listaamattomien yritysten osinkokatto, jonka turvin vähintään miljoonan euron varallisuuden hankkineesta yrityksestä voi nostaa 60 000 euroa osinkoja vuodessa veroja maksamatta. Näin menestynyt yrittäjä voi vielä yhdistää verottomiin osinkoihinsa maksimissaan 30 000 euron palkanmaksun ja näin saada vuodessa 85 000 euroa käteen maksaen veroja vain 5 000 euroa.⁵⁷

Hyvinvointivaltion kasvavat kustannukset ja heikkenevät palvelut

Suhteellisen korkea ja kaikkia osallistava verotus on hyvinvointivaltion perusta. Hyvinvointiyhteiskunta on pohjannut pitkälti tulontasaukseen

⁵⁶ Kuvan alkuperäinen lähde on Heikki Hiilamon ja Pertti Honkasen blogikirjoitus ”Tuloveron tasaisuudesta” 27.1.2012. Löydettävissä netistä osoitteesta: <http://blogi.kansanelakelaitos.fi/arkisto/904>

⁵⁷ Samalla on kuitenkin muistettava, että kaikki yritykset maksavat tuloksestaan veron, mikä osaltaan leikkaa niihin jaettavia varoja, joista verotonta osinkoa voidaan maksaa.

joko suorina tulonsiirtoina tai kaikille tarjottavina palveluina. Lisäksi hyvinvointiyhteiskunta on mahdollistanut keskiluokan yhteishankintana sellaiset palvelut, kuten teatterit tai sinfoniaorkesterit, joita vapailla markkinoilla on vaikea ylläpitää. Kaikkeen tähän on periaatteessa varaa tulevaisuudessakin heikkenevän huoltosuhteen aiheuttamasta kestävyysvajeesta huolimatta: kyse on oikeastaan enemmän halusta säilyttää yhteiskuntamallin edellyttämää rahoitusta. Vaikka hyvinvointivaltion tulevaisuus riippuu pitkälti rahoituksesta, tarvitsee myös palveluita järjestää uudella tavalla. Tämän lisäksi kaikkia niitä palveluita, jotka aikoinaan on luotu, ei välttämättä tulevaisuudessa tarvita: esimerkiksi kirjastojen rooli vain fyysisten painotuotteiden lainaamispisteenä kadonnee jollain aikavälillä väistämättä.

Keskeinen ja tunnustettu haaste suomalaiselle hyvinvointivaltiolle on väestön vanheneminen ja työikäisten suhteellisen osuuden pientyminen. Eläkkeelle siirtyvät ikäluokat ovat suuria verrattuna nuorempiin, mutta poliittinen tahto nyt eläköityvän sukupolven eläkkeenmaksuun löytynee helposti. Yksi syy on jo pelkästään äänestysaktiivisuudessa: keskimääräisen äänestäjän ikä alkaa lähestyä kuuttakymmentä, jolloin ongelmia esimerkiksi eläkeiännoston suhteen on helppoa lykätä. Julkisessa keskustelussa tämä on näkynyt väittelynä siitä, pitääkö työuria pidentää ennemmin alusta vai lopusta – ja samaan aikaan suuret ikäluokat ovat jo liivahtaneet eläkkeelle.

Toisaalta hyvinvointiyhteiskunnan tehokkuuteen vaikuttaa myös yhteiskunnan tuottamien palveluiden luonne: kysyntä on lähes aina suurempaa kuin tarjonta, ehkä alkoholin haittoihin keskittyvää valistusta lukuun ottamatta.

Terveyspalveluissa kysyntä on esimerkiksi lähinnä kasvanut kansalaisten terveydentilan parantuessa ja lääketieteen kehittyessä. Näillä aloilla tuottavuus ei kuitenkaan kasva yhtä nopeasti kuin vaikkapa alan työntekijöiden toiveet palkkatasosta⁵⁸. Yksi ratkaisu olisi siirtää osa kysynnästä ihmisten itsensä kannettavaksi, mikä puolestaan tekisi terveyserojen kaventamisesta vaikeaa. Toisaalta osa kysynnästä ei ole ihmisten terveyden kannalta olennaista: esimerkiksi Viagra on

⁵⁸ Ilmiötä kuvataan William J. Baumolin mukaan Baumolin taudiksi, sillä hän kuvasi julkisten palveluiden heikompa tuottavuuskehitystä yksityiseen sektoriin verrattuna.

lääkkeenä varmasti lisännyt ihmisten onnellisuutta, mutta on eri asia, tulisiko erektiolääkkeen korvaaminen kustantaa yhteisistä varoista.

Nykyinen järjestelmä Suomessa onkin kaukana yhdenkään kansalaisen ihanteesta. Yksinkertaistettuna Suomessa on kolme terveydenhoitojärjestelmää: vähävaraisille julkiset palvelut, keskiluokalle työterveyshuolto ja varakkaimmille yksityinen terveydenhuolto. Jokainen ryhmä on pyrkinyt siirtymään omasta ”lokerostaan” ylempään ja saa pyrkimyksensä valtiolta rahoitusta suunnilleen saman verran jokaisessa lokeroissa. Terveyspolitiikka antaakin esimerkin sellaisesta politiikan suunnasta, jota on äärimmäisen vaikea muuttaa. Parhaiten ansaitsevat kansanosat pystyvät tarvittaessa suuntaamaan kulutustaan terveyteensä paljon enemmän kuin köyhemmät kansanosat, jolloin myös terveyserot kasvavat näkyvästi: köyhimmällä viidenneksellä on jopa vähemmän hampaita suussa kuin hyvätuloisilla ryhmillä.⁵⁹

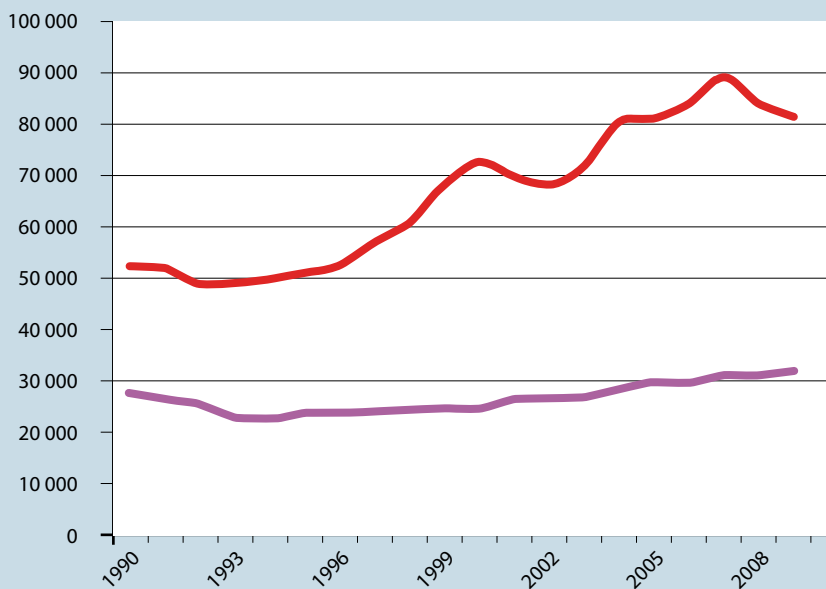
Miksi tulonjako on vaikeaa tulevaisuudessa?

Tulonjaon muutokset

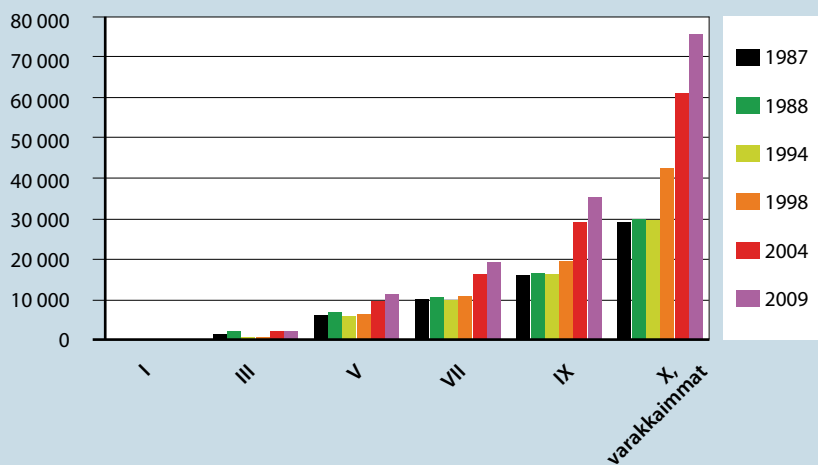
Suomalaisen politiikan 1960-luvulla alkanut tulontasaus päättyi 1990-luvun lamasta toivuttaessa. Eniten ansaitsevat ryhmät erkanivat heti omiin tulo- ja varallisuusluokkiinsa, samalla kun keskiluokka ja köyhemmät kansanosat pääsivät lamaa edeltäneelle tasolleen vasta 2000-luvun alussa. Tulojen lisäksi ylempien tuloluokkien varallisuus kasvoi huomattavasti, mikä antaa rikkaammille kansanosille turvaa omien palveluidensa järjestämiseen. Tulo- ja varallisuuserojen kasvu käy ilmi kuvissa 6 ja 7.

Samalla kun ylimmän tuloluokan kotitaloudet ovat pystyneet nostamaan vuositulojaan 50 000 eurosta 80 000 euroon, alimman tuloluokan kotitalouksilla tulot ovat pysähtyneet reiluun 30 000 euroon. Varallisuuden osalta erot ovat merkittävämpiä: siinä missä keskiluokan varallisuus on noussut reilusta 50 000 eurosta noin 100 000 euroon, on ylimmällä luokalla varallisuus noussut selvästi enemmän vajaasta 300 000 eurosta reiluun 800 000 euroon.

⁵⁹ Ilmo Keskimäki: ”Terveyspalvelujen käyttö eri sosiaaliryhmissä, Suomalaisen terveys, 18.7.2005” (2005). http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=suo00062, viitattu 25.4.2012.

Kuva 6. Ensimmäisen, viidennen ja kymmenen tulodesiilin tulojen kehitys 1990–2009 (vuoden 2009 rahassa). *Lähde: Tilastokeskus*

Kuva 7. Eri varallisuusluokkien varallisuuden kehitys desiileittäin vuosina 1987–2009 (vuoden 2009 rahassa). *Lähde: Tilastokeskus*

Kuten luvun alussa mainitsimme, ylimpien ja korkeammin koulutettujen karkaaminen omalle tulouralleen voi luoda tilanteen, jossa hyvinvointiyhteiskunnan mielekkyys alkaa niiltä unohtua – etenkin kun omassa elämässä yhteisesti tuotetut palvelut eivät ehkä peruskoulua lukuun ottamatta näy. Keskiluokan osalta samaa etäisyyttä hyvinvointivaltion hyötyihin kasvattavat palkan ohella tulevat edut, kuten työterveyshuolto. Näihin etuihin työnantajat ovat myös valmiimpia laittamaan taloudellisia panostuksia, mikä syrjäyttää pätkätoissa olevaa prekariaattia enemmän, kuin mitä pelkkä palkkataso antaisi olettaa.

Solidaarisuuden murentuminen

Halukkuutta tulontasaukseen vähentävät muutkin syyt. Tutkimukset tukevat näkemystä, jonka mukaan maahanmuuton lisääntyessä halukkuus tulontasaukseen pienenee.⁶⁰ Tämä voi johtua erityisesti empatian puutteesta omasta taustasta eroavia ihmisryhmiä kohtaan. Tätä ongelmaa on vaikea muuttaa, vaikka se kuinka tiedostettaisiin edistysellisissä piireissä. Samaan kehitykseen vaikuttaa myös populistisen liikkeen kasvu, joka hyödyntää vieraiden ihmisryhmien aiheuttamaa pelkoa omana poliittisena käyttövoimanaan.

Toisaalta, kun yhteiskunta eriytyy alakulttuureihin, saattaa solidaarisuus murentua muutenkin kuin maahanmuuton seurauksena. Yhdysvaltain politiikassa kulttuurien kahtiajako on vaikuttanut esimerkiksi siihen, että valtion perustoiminnot, kuten liittovaltion rahoitus, ovat olleet uhattuna pelkästään poliittisista syistä. Taustalla oleva eriytyminen näkyy oikeastaan kahdessa yhteydessä: toisaalta taloudellisen menestymisen ja ylipäänsä keskiluokassa säilymisen kautta, toisaalta siitä, että ihmisten käyttämien medialähteiden välittämät todellisuudet eriytyvät toisistaan. Yhdysvalloissa esimerkiksi Obaman hallinnon toimista saa täysin erilaisen käsityksen seuraamalla eri televisiokanavien ohjelmistoa.

Suomi ei pysty pysymään maailman moniarvoistumisesta loitolla vaikka se niin haluaisikin, eikä tähän ole kaiken lisäksi järkevää syytäkään. Maahanmuuton rajoittaminen esimerkiksi haittaisi pidemmällä aikavälillä talouden kilpailukykyä, vaikka homogeenisempi väestö olisikin keskenään solidaarisempaa. Lisäksi yritysten, ja yritysten

⁶⁰ Alberto Alesina ja Edward Ludwig Glaeser: *Fighting Poverty in the Us and Europe: A World of Difference* (2004).

taustalla olevien menestyvien yksilöiden, liikehdintää ei globaalissa maailmassa voi rajata keinotekoisin valtionrajoin. Omat paineensa vapaampaan työvoiman liikkuvuuteen luo väestön heikentävä huoltosuhde, joka monen muun haasteen ohella aiheuttaa vielä työvoimapulaakin.

Modernin talouden riippuvuus vapaasta liikkuvuudesta ja avoimista rajoista on joka tapauksessa haaste hyvinvointivaltiolle. Etenkin korkeasti koulutettujen ja kielitaitoisten ihmisten liikkumista on vaikeaa estää. Kestävämpi tapa onkin hahmotella keinoja, joissa tulonjaon tasapuolisuus ja reiluus tekee hyvinvointivaltiosta houkuttelevan vaihtoehdon menestyville ihmisille myös tulevaisuudessa. Julkisella rahoituksella onkin saatava luoduksi palveluita, jotka antavat kansalaisille paremman vastineen verorahoille kuin jota mikään tuloluokka pystyisi vapailta markkinoilta hankkimaan.

Vasemmistolle tämän perusteleminen äänestäjille alkaa olla todellinen ongelma tilanteessa, jossa matalammin koulutettujen palkansaajien ostovoima ei juuri tule nousemaan. Tuottavuuden kasvusta saatavat hyödyt halutaan pitää itsellä palkankorotuksina, ja solidaarisuus julkisia palveluita kohtaan rapautuu, jos sosiaalista nousua ei enää entiseen malliin tapahdukaan. Tästä on ollut viitteitä esimerkiksi viimeaikaisessa keskustelussa lukukausimaksuista, jotka vasemmistopiireissä on nähty tulonsiirtoina ylemmille luokille.

Hyvin toimeentuleva väestönosa tarvitsee omat perustelunsa sille, miksi sen ei kannata hankkia itselleen ja jälkikasvulleen parempia palveluita vapailta markkinoilta. Hyvinvointiyhteiskunnan palveluiden pitää siis tuottaa joitakin sellaisia hyödyllisiä ulkoisvaikutuksia, jotka jäävät vapailla markkinoilla syntymättä. Yhdysvalloissa näin on jo tapahtunut: julkisten koulujen taso on laskenut ylempien tuloluokkien vietyä lapsensa yksityiskouluihin. Tällöin kaikki kynnelle kykenevät vanhemmat pyrkivät takaamaan lapsilleen hyvät lähtökohdat sijoittamalla heidät yksityiskouluihin, jotta heidän suhteellinen etunsa omassa ikäluokassaan säilyisi. Halvemmalla päästäisiin, jos kaikki osallistuisivat paremmin rahoitetun julkisen koululaitoksen ylläpitoon.

Ennemmin palveluita kuin tulonjakoa

Jos valtiolla olisi käytössään ylimääräistä rahaa, sen olisi yhdessä päätettävä mihin rahat laitetaan. Jotta hyvinvointivaltion tuottamat julkiset

palvelut olisivat vahvalla pohjalla, pitäisi kansalaisten enemmistön olla valmiina kannattamaan seuraavaa priorisointia:

1. Lisäpalvelut ovat parempi asia kuin rahan jakaminen suoraan vähävaraisille.
2. Lisäpalvelut ja rahan jakaminen suoraan vähävaraisille on parempi kuin se, että toimenpiteitä ei tehtäisi lainkaan

Nykyisessä poliittisessa keskustelussa vaikuttaa siltä, että jopa vasemmistokin on myöntynyt kannattamaan pelkästään jälkimmäistä vaihtoehtoa. Tämä ei lupaa hyvää palveluiden kannattajille, sillä yleensä vain köyhille tuotetut palvelut eivät ole kovinkaan kaksisia: palveluiden tilaajien ja suunnittelijoiden kun ei itsensä tarvitse niitä käyttää. Tämänkaltaisen ajattelu näkyy puolustetuissa tuissa (kuten Kela-korvausten käytössä yksityisiin lääkäripalveluihin) ja osaltaan myös verokeskustelussa. Outo piirre tässä keskustelussa on sekin, että Iloiset veronmaksajat ry vastustaa kategorisesti arvonlisäveron korotusta.⁶¹ Jos keskiluokka on valmis puolustamaan vain itseään rikkaampien maksamia veroja, verokertymä vähentyy väistämättä, etenkin, kun keskiluokan verotus on Suomen valtion tärkein tulonlähde.

Millaisia veroja tarvitaan?

Palveluiden rahoitus tarvitseekin väistämättä verotulojen keräämistä kaikilta kansanosilta. Verotusta tulisi ohjata tuloverotuksesta edelleen kohti verokantoja, joita ei ole niin helppo kiertää. Tämän takia kulutusveroja pitää pystyä korottamaan samalla, kun niiden vaikutuksia tasataan köyhemmille. Samalla yritysverojen, arvonlisäverotuksen ja haittaverojen yhtenäistämisestä pitäisi sopia koko EU:n talousalueen sisällä nykyisten vaihtelevien käytäntöjen puolustamisen sijaan.⁶²

⁶¹ 14.6.2011 – Tiedote: Iloiset Veronmaksajat ry vaatii oikeudenmukaista veroremonttia, ei kompromisseja.

⁶² Tavaroiden ja palveluiden yhtenäisestä arvonlisäverotuksesta olisi helpompi päästä sopuun EU-tasolla kuin tuloverotuksesta – jossa vaihtelevuutta Euroopan maiden kesken on selvästi enemmän. Saksassa esimerkiksi tulovero lasketaan avioparien yhteisistä tuloista, kun taas vähemmän perhekeskeisissä Pohjoismaissa verotus on (onneksi) kunkin henkilön oma asia.

Kulutusverojen nostamisen keskeisimpiä ongelmia ovat niiden edellyttämät muutokset tulontasausjärjestelmään. Verotuksen tasa-puolisuutta tarkastellessa arvonlisäveron tasavero kohdistuu enemmän pienituloisiin kuin keski- ja hyvätuloisiin. Niinpä verotuksen progressiivista osuutta tulisikin jyrkentää. Tämä voi tapahtua joko suhteellisesti pienentyneiden tuloverotuksen portaikkojen jyrkentämisellä tai työtulojen vähennysten kautta, joka leikkaa verotusta pienimmissä tuloluokissa.

Tämän lisäksi kulutusverot kohdistuvat myös jo aiemmin ansaittuun omaisuuteen. Tämä tarkoittaa, että aiemmin esimerkiksi perinnöllä tai lottovoitolla rikastunut osallistuu enemmän verojen maksuun, vaikka olisi jo lopettanut ansaitsemisen.

Varakkaampien verotusta voisi tehostaa sekin, että varallisuutta verotettaisiin enemmän. Helpoimmat keinot tässä ovat jo käytössä oleva kiinteistövero sekä perintövero, jonka progressiivisuutta voisi jyrkentää entisestään. Tätä puoltaa erityisesti varallisuuden kasvu. Varakkaimpien tuloluokkien verotuksen lähtökohtana voisikin olla, että niiden verotuottoa pyritäisiin maksimoimaan – kun verorasitus kävisi kohtuuttomaksi, ja verotulot vähenisivät, olisi syytä vastaavasti lieventää myös verotusta.

Varallisuuteen kohdistuvalla kiinteistöverolla luotaisiin yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ilman pelkoa veropohjan rapautumisesta: kiinteistöjä kun ei voi ulkomaille helposti siirtää ja ne muodostavat joka tapauksessa suurimman osan ylempienkin tuloluokkien varallisuudesta. Kiinteistöveron korotuksilla voitaisiin kohdentaa kunnan sisäisiä kustannuksia aiempaa paremmin. Tällä hetkellä keskimääräinen kerrostaloasukas ylläpitää vesijohtoverkkoa käyttöönsä nähden paljon enemmän kuin keskimääräinen omakotitaloasuja. Samalla vero rankaisi aiempaa enemmän myös luonnonvaroja tuhlailevasta asumisesta.

Progressio – vauraudesta voi maksaakin

Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden kannalta on oikeastaan yh-dentekevää, millaisilla veromuodoilla progressiivisuus tuotetaan, kunhan se toteutetaan tehokkaasti. Köyhyyden vähentämisen kannalta oikeudenmukainen tulos voidaan saada aikaiseksi monella eri tavalla. Ongelmat ilmenevät pikemminkin ylempien tuloluokkien kannusta-

vuudessa: kovin korkeilla tuloveroasteilla halukkuus työnteon lisäämiseen alkaa vähentyä myös niillä, jotka voisivat työntekoaan lisätä ja joiden työpanosta kipeästi tarvittaisiin. Ilmiselvä esimerkki tästä ovat pitkään ja kalliisti koulutetut lääkärit.⁶³

Kannustavuuden kannalta parempi tapa olisikin pitäytyä kohtuullisen lievästi progressiivisessa tuloverotuksessa ja samaan aikaan luoda tulonjakoon myönteisiä vaikutuksia vähennyksillä, kuten kunnallisveron perusvähennyksellä.⁶⁴ Samalla progressiota voitaisiin tuoda myös kunnallisverotukseen nykyistä enemmän, joka kuntien nykyisessä taloustilanteessa olisi paikallaan. Laskua ei voi maksattaa köyhillä kahteen kertaan: sekä kansanosan käyttämiä palveluita leikkaamalla että tasaveroja nostamalla.

Kaiken kaikkiaan verojärjestelmän on hyvä tuottaa progressiota tavalla tai toisella – toisten yksilöiden toimintaa tulee kompensoida toisille. Korkeamman palkan meriiteillään, kiipeämisellään tai suhteillaan hankkineen kansalaiseen tulee maksaa enemmän. Hyvästä statuksesta ja sen mukanaan tuomista sosiaalisista ja materiaalisista eduista, voi vähän maksaakin.

Tätä voi perustella osin sillä, että osa rikkaimpien tuloluokkien kulutuksesta voidaan nähdä turhaksi, ainakin jos kuluttamisen tavoitteena on saada hyötyä ihmisille itselleen. Robert H. Frank⁶⁵ antaa esimerkin tällaisesta kulutuksesta kuvailemalla Yhdysvaltain ylimpien suunnatonta ylisuuria taloja, joiden viimeiset kymmenet, ja usein sadat, neliömetrit tehdään vain ylläpitämään talon rakennuttajan statusta, eli lähinnä hänen asemaansa yhteiskunnassa. Jos rikkaimpien marginaaliverotusta nostettaisiin, jäisivät nämä asumismukavuutta jopa laskevat hukkaneliöt rakentamatta. Statuskilpailussa rikkaimmat voisivat edelleen rakentaa suurimmat talot parhaimmille paikoille – ainoastaan hie-
man pienempinä, sillä viimeisten neliöiden hinta kilahtaisi yhteiseen kassaan.

⁶³ Kategoristen ammattikuntien ohella myös erityisen tuottavat yksilöt kannattaisi yrittää pitää töissä kaikin mahdollisin keinoin: esimerkiksi hyvän ohjelmoijan sanotaan olevan jopa satoja kertoja tuottavampi kuin keskinkertaisen.

⁶⁴ Mirrlees et al. *Tax by Design: the Mirrlees Review* (2011). <http://www.ifs.org.uk/mirrleesReview>, viitattu 25.4.2012.

⁶⁵ Tarkempi kuvailu Robert H. Frankin kirjassa *The Darwin Economy: Liberty, Competition, and the Common Good* (2011).

Progressiota voi toteuttaa myös eri tavoin eri tuloluokille. Kaikkein rikkaimpien verotukseen voidaan liittää automaatio, jolloin veronkorotuksia ei tarvitse aina ajaa uudelleen läpi – riittää, kun päästään kerran sopimukseen tuloerojen kohtuullisesta tasosta. Tästä esimerkkinä toimii vaikkapa tuloerojen kasvuun sidottu vero, jossa rikkainta prosenttia verotetaan enemmän tuloerojen kasvaessa tietyn kynnyksen yli.⁶⁶ Käytännössä korotus voisi tulla vastaan vaikkapa silloin, kun ylimmän prosentin tulot nousisivat yli kymmenkertaisiksi keskituloiisiin nähden.⁶⁷ Vero leikkaisi ylimmän prosentin tuloja siten, että ylimmälle prosentille tulisi laskennallinen lisävero, joka pitäisi tuloerot ylimmän prosentin ja mediaanituloisten välillä samalla tasolla. Vero ei myöskään estäisi rikastumasta, mikäli mediaanitulot kasvaisivat samassa suhteessa.

Näin saadaan luotua niin sanottu Brandeis'n suhdeluku. Siinä merkityksellisemmäksi nousee mediaanituloisen (eli kaikista kansalaisista sen ihmisen, jota vähemmän ja jota enemmän ansaitsee saman verran ihmisiä) ja rikkaimman prosentin tulojen välinen kerroin. Tilastokeskuksen luvuista nähdään, että suurituloisimpaan prosenttiin kuului vuonna 2009 23 900 asuntokuntaa, jotka tienaa keskimäärin 202 365 euroa vuodessa. Kun mediaanituloinen talous tienaa puolestaan 28 000 euroa, voidaan Brandeis'n suhdeluvuksi laskea noin seitsemän. Vertailun vuoksi vuonna 1990 mediaanitulot olivat 19 800 euroa, ja suurituloisimman prosentin tulot noin 97 000 euroa. Tällöin Brandeis'n suhdeluku on siis ollut alle viisi. Yhdysvalloissa sen sijaan suhdeluku oli vuonna 2006 36, joten Suomella on vielä jonkin verran matkaa todelliseen kuiluyhteiskuntaan.

Hyvinvointiyhteiskunnan pelastaminen tarvitsee, monen muun toimen ohella, paljon rahaa. Uudet veromuodot erityisesti rikkaiden verotuksessa edellyttäisivät joka tapauksessa asenteiden muuttumista niin oikealla kuin vasemmallakin, sekä nöyrympää suhtautumista taloustieteellisiin tutkimuksiin. Kun solidaarisuus väestöryhmien välillä vielä vähenee, on tulontasauksen kritisointi ja leimaaminen kateudeksi

⁶⁶ Ian Ayresin ja Aaron Edlinin blogikirjoitus: "An Inequality Tax Trigger: The Brandeis Ratio Explained", 21.12.2011. <http://www.freakonomics.com/2011/12/21/an-inequality-tax-trigger-the-brandeis-ratio-explained/>, viitattu 25.4.2012.

⁶⁷ Nykytilanteeseen verrattuna vaatimus on aika maltillinen: Tällä hetkellä ylimmän prosentin tulot ovat noin seitsemänkertaiset mediaanituloon verrattuna.

on asiaan ideologisesti vihkiytyneelle oikeistolle helppoa ääntenkalastelua. Vasemmiston on puolestaan hyväksyttävä tasaverot merkittävänä osana nykyaikaista verotusjärjestelmää.

Avoim vihreä talous: Verotus ja hyvinvointiyhteiskunta

Avoimessa vihreässä taloudessa yksittäisistä veroista muodostuisi toimiva kokonaisuus, jolla voitaisiin tarjota hyvät julkiset palvelut kaikille. Verotuksessa otetaan huomioon taloustieteen havainnot, ja veroilla pyritäisiin vähentämään haittoja ihmisten määräilyn sijaan.

Poliittisina valintoina avoimen vihreän talouden verotus tavoittelisi seuraavia asioita:

- 1) Tuloerojen tasaaminen tulonsiirtojen avulla
- 2) Talouden toiminnan tehostaminen markkinoiden häiriöihin puuttumalla
- 3) Julkisen sektorin palveluiden rahoittaminen

Tämä kaikki tulee saavuttaa mahdollisimman yksinkertaisesti mahdollisimman harvoilla poikkeuksilla. Avoimessa vihreässä taloudessa kaikkia aloja kohdeltaisiin tasavertaisesti ja jopa palvelusektorilta kerättäisiin veroja samaan tapaan kuin muiltakin. Verojärjestelmä olisi ymmärrettävä kokonaisuus, joka tukisi avointa yhteiskuntaa.

Avoimessa vihreässä taloudessa huomioitaisiin myös se, että palvelujen rahoittajiksi tarvitaan kulutusverojen kautta myös he, jotka eivät saa palkkaa tai eläkettä vaan ovat rikastuneet perimällä, liiketoiminnalla tai vaikka arvonnalla. Kulutusveroja on lisäksi vaikea kiertää yhtenäisessä Euroopassa, jossa kirjoilla voi olla missä tahansa. Samalla kulutuksen tuottamia haittoja pyritäisiin vähentämään tehokkailla haitta- ja ympäristöveroilla, joihin pureudumme myöhemmin.

Avoimessa vihreässä taloudessakin ihmiset ansaitsevat erilaisia määriä rahaa taitojen, sattumien, ahkeruuden ja muiden syiden vuoksi. Osa ihmisistä on myös yksinkertaisesti tuottavampia kuin toiset. Tuloluokat kuitenkin eriytyvät liian paljon, jos näitä eroja ei pyritä tasaamaan. Tuloerot aiheuttavat ongelmia koko yhteiskunnalle, joten niiden kasvu estetään pääasiassa verotuksen progressiivisuudella: rikkaat maksavat suhteellisesti enemmän ja köyhät vähemmän.

6. Terveyspalvelut ja infrastruktuuri: valtion perusta

KUTEN AIEMMASSA LUVUSSA esitimme, toimivat julkiset palvelut ovat olennaisia hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisessa ja säilyttämisessä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö aiempaa verkottuneemmassa maailmassa asioita pitäisi tehdä uusin tavoin. Käsitlemmeikin tässä luvussa muutamia uusia avauksia ja niiden mukanaan tuomia mahdollisuuksia.

Osa yhteiskunnan keskeisistä rakenteista luodaan julkisilla hankinnoilla ja infrastruktuurin kehittämisellä. Julkisilla hankinnoilla voidaan osin ohjata markkinoita, mutta tällä tiellä rajat tulevat hyvin nopeasti vastaan. Samalla suomalaisen infrastruktuurin rakennustyö ei vielä ole päättynyt.

Terveyspalveluiden järjestäminen

Lisää avoimuutta terveydenhuollon kustannuksiin

Olemme jo aiemmin nostaneet esille terveydenhuollon rahoituksen, joka on keskeinen haaste hyvinvointiyhteiskunnan säilymisen kannalta. Perusterveydenhuollon rahoitusvajetta on vaikea määritellä tarkasti etenkin kun suuret ikäluokat ovat alkaneet eläköityä ja enenevässä määrin sairastella. Jo yksin arvioitu 75 000–200 000 uuden työpaikan tarve sosiaali- ja terveysalalla vuoteen 2040 mennessä antaa osviittaa siitä, millaista remonttia tarvitaan ja millaiset työvoima-

reservit maahan tulisi hankkia.⁶⁸

Poliittisessa keskustelussa on korostunut paljon se, millaisten rakenteiden kautta terveyskeskukset ja sairaalat tulisi rahoittaa: tuleeko rahoitus kunnan vai ylikunnallisten tuottajien pussista. Tilanne on poliittisen keskustelun kannalta hankala, kun terveydenhuollon kustannukset karkaavat käsistä. Samalla kyse on myös siitä, kuka asiassa käyttää valtaa: kuntien valtuustot vai jonkinlaiset kuntarajat ylittävät hallintoelimet? Tämäkin keskustelu on tärkeää, sillä poliittinen kontrolli on monissa hallintoelimissä heikko.

On kuitenkin muistettava, että terveydenhuollon palveluiden tuottamisessa on vielä enemmän haasteita kuin monissa muissa julkisissa palveluissa. Merkittävässä asemassa ovat lääkärit, jotka pystyvät omaa lukumääräänsä säätelevänä avainryhmänä ohjaamaan tuottavuuden parantamista hyvinkin paljon. Potilasturvallisuuden nimissä on esimerkiksi helppo päättää siitä, mitkä toimenpiteet kuuluvat lääkäreille ilman, että muilla on asiaan juurikaan sananvaltaa.

Hyvinvointivaltion kannalta onkin olennaista keskustella siitä, mikä rooli palveluiden käyttäjillä on omien terveyspalveluidensa rahoittamisessa – nykyinen malli kun ei käytännössä tee maksuista käyttäjille näkyviä, vaikka rahoitus on edelleen valtaosin julkista myös työterveydenhuollossa tai Kela-korvauksin tuetussa yksityisessä terveydenhuollossa (kuva 8).

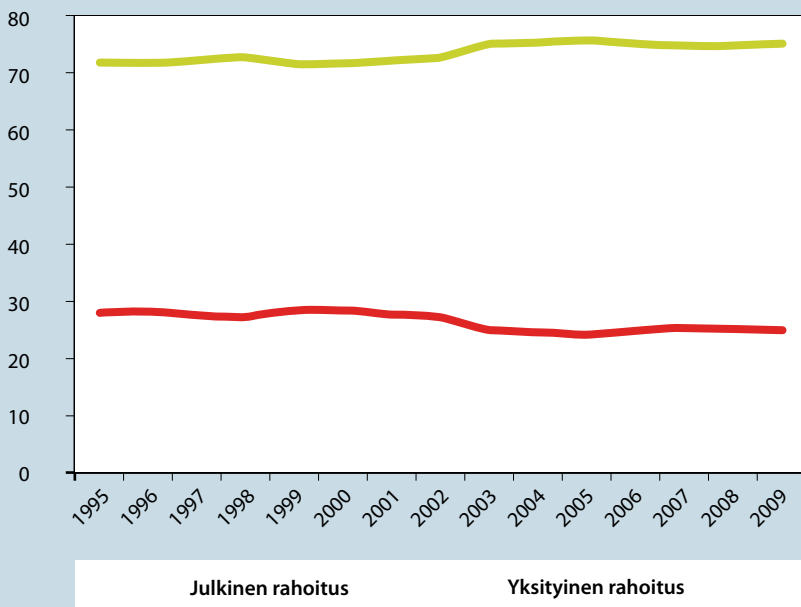
Samaan aikaan julkisessa terveydenhuollossa kerättävät palvelumaksut eivät ohjaa kuin aivan vähävaraisimpia käyttäjiä. Julkisesti tuotettujen palveluiden suurkanaluttajat, eli käytännössä sairaat ja vanhat ihmiset, käyttävät palveluita joka tapauksessa ja saavuttavat oman maksukattonsa, jonka jälkeen ohjaavuusvaikutus katoaa. Vähävaraisten kohdalla maksut voivat tosin aiheuttaa sen, että terveyden hoitamiseen ei ole varaa. Samalla pienten maksujen periminen vaatii tietenkin omat järjestelmänsä ja byrokratiansa.

Vakituisissa töissä olevat eivät juuri julkisia palveluita käytä – vaikka merkittäviä kustannuksia tuovia poikkeuksiaikin löytyy, kuten synnytukset sekä syöpä- ja saattohoidot. Julkisia palveluita jossain määrin

⁶⁸ Työ- ja elinkeinoministeriö: ”Hyvinvointialan kehittäminen – peruskartoitukset” (2009). http://www.tem.fi/files/23173/TEM_32_2009_strategiset_hankkeet.pdf, viitattu 25.4.2012.

on pystytty tuomaan lähemmäs kaikkia kansanosia esimerkiksi tuottamalla terveyskioskeja⁶⁹ kauppakeskuksiin. Yksityiset palveluthan ovat olleet kansan kulkureiteillä koko olemassaolonsa ajan.

Avaamme seuraavaksi kahta uutta tapaa, joita on tuotu esiin terveyspalvelujen järjestämisessä: henkilökohtaista terveystiliä sekä ulkoistettujen palveluiden ostamiseen tarkoitettua palveluseteliä. Kummankaan mallin toimivuudesta ei ole vielä erityisiä takeita, mutta ne voisivat toimia ainakin avoimuuden lisäämisessä: kun hoitojen kustannukset olisivat avoimesti käyttäjien ja päättäjien näkyvillä, olisi niitä kenties helpompi myös vähentää.

Kuva 8. Terveystenhuollon menojen jakautuminen julkiseen ja yksityiseen rahoitukseen prosentteina vuosina 1995–2009. *Lähde: THL*

⁶⁹ Terveyskioskin avulla voidaan vähentää terveyskeskusten asiakaspainetta hoitamalla pienet haaverit siellä, missä ihmiset luontaisesti liikkuvat. Samalla voisi miettiä, mikä estää terveyskeskuksia yleensäkin sijoittumasta kauppakeskuksiin.

Terveystili

Yksi mahdollisuus maksujen parempaan terveydenhuollon arvioimiseen voisi olla henkilökohtaisten terveysmenojen näkyminen kansalaisille. Nykyisellään keskimääräisen suomalaisen terveysmenot ovat noin 3000 euroa vuodessa, eli noin 250 euroa kuussa.⁷⁰ Suurin osa (75 prosenttia) näistä menoista syntyi julkisessa terveydenhuollossa, ja vain neljäsosa yksityisessä terveydenhuollossa. Rahoituksesta vastasi kolmen neljäsosan osuudella valtio (ml. Kela) ja kunnat, jolloin reilu yksi neljäsosa jäi ihmisten omasta pussista maksettavaksi (ks. ylläoleva kuva). Tästä huolimatta arkielämässään keskimääräinen suomalainen työkäinen ei juuri kohtaa julkista terveydenhuoltoa, mikä johtuu esimerkiksi siitä, että Kela korvaa työterveyshuollosta tai yksityisestä terveydenhuollosta suuren osan.

Yksi ratkaisu rahoituksen avoimuuden parantamiseen voisi olla jokaisen kansalaisen henkilökohtainen terveystili, johon veloitukset maksuista kerättäisiin ja josta henkilön käyttämien palveluiden kustannukset veloitettaisiin. Näin yksittäiset kansalaiset hahmottaisivat paremmin oman terveydenhuoltonsa kustannukset nykyhetken verrattuna. Samalla palveluiden kysyntä voisi vähentyä, kun terveystilin saldo alkaisi olla vähissä.

Terveystilin avulla olisi mahdollista panna myös ulkoistetut palvelutarjoajat parempaan menokuriin. Viime aikojen uutisoinnit terveydenhuoltoyhtiö Mehiläisen ylihinnoitelluista laboratoriokokeista ovat esimerkki siitä, että nykyään palvelun tilaajat eivät yksittäisten palveluiden hinnoista juuri piittaa. Osin syy voi olla palvelun läpinäkymättömyydessä: yksittäinen kuluttaja ei vastaa sen koko hinnasta eikä näin ollen juuri välitä hintatasosta. Nykyisellään tämä on tietenkin yritykselle mahdollisuus rahastaa, ja Mehiläinenkin osannee hyödyntää tilanteen.

Ilmeisin haaste ihmisten motivoimisessa terveysmenojen maksuun on kustannusten painottuminen erityisen sairaisiin ihmisiin: suurimmalla osalla ihmisistä oma terveystili olisi roimasti ylijäämäinen.

⁷⁰ Terveysten ja hyvinvoinnin laitos: ”Terveystenhuollon menot ja rahoitus 2010”, (2012). http://www.thl.fi/tilastoliite/tilastoraportit/2012/Tr05_12.pdf, viitattu 25.4.2012.

Toisaalta äkillinen vakava sairastuminen voisi tehdä keskiluokan edustajastakin julkisen terveydenhuollon tukijan.

Terveystilin lanseeraaminen nyt, kun suuret ikäluokat eläköityvät ja sairastuvat, olisi luonnollisesti haastavaa: terveystilin karttumiseen ja kustannusten laskentaan pitäisi tehdä alkutilanteessa vaikeasti selvitettäviä olettamuksia. Lisäksi terveystilin tyhjentäessä tulisi yhteiskunnan edelleenkin tarjota jonkinlainen turvaverkko perusterveydenhoitoon. Tämä puolestaan heikentäisi ihmisten motivaatiota huolehtia terveystilinsä saldosta, kun he aivan oikeutetusti luottaisivat siihen, että yhteiskunnan turvaverkko joka tapauksessa suojaa sairastunutta kansalaista.

Palvelusetelit

Osana terveyspalveluiden järjestämistä voitaisiin hyödyntää myös palveluseteleitä. Tässä mallissa osa julkisesta rahoituksesta kanavoitaisiin palvelun kuluttajien oman valinnan piiriin. Palveluseteleillä viranomaiset ja poliitikot voivat määritellä tietyn hinnan, jonka alittavat palveluntarjoajat voivat tarjota palveluitaan kunnan asukkaille.

Samalla olisi pidettävä huolta siitä, että palveluseteleiden tarjonnan piirissä olisi sellaisiakin palveluita, joista ihmiset eivät joudu itse maksamaan lisää, mutta hoito olisi silti laadukasta. Toistaiseksi palveluseteleillä on laajennettu keskiluokan palveluvalikoimaa, sillä useimmat palveluntarjoajat edellyttävät omaa maksuosuutta kunnan minimimaksun päälle. Palveluista ovatkin toistaiseksi hyötyneet lähinnä hieman varakkaammat vanhukset, jotka ovat voineet ostaa tiensä ulos riittämättömien resurssien ylläpidetyistä kunnallisista vanhainkodeista.

Palvelusetelijärjestelmän toimivuus edellyttäisikin viranomaisilta aiempaa parempaa joustavuutta ja jämäkkyyttä, kun palvelujen tuottamisen tai tilaamisen sijaan niiden markkinoiden valvonnasta tulisi uutta ydintoimintaa. Palvelutarjonnan ohjaaminen vastaamaan uusia tarpeita olisi joustavampaa, jos kansalaiset voisivat itse valita ne palvelut, jotka he kokevat mielekkäiksi. Samalla tulisi varmistaa, että palvelut eivät eriytyisi erilaisiin luokkiin yksilöiden maksukyvyyn mukaan.

Toisaalta palveluseteleillä voitaisiin ohjata tehokkaammin sitä, mikä ei ole hyväksyttävää: nykyistä Kela-korvausta nimittäin voi hakea joustavasti myös sellaisiin terveyspalveluihin, jotka eivät ole terveyden kannalta olennaisia. Avoimessa yhteiskunnassa poliitikkojen tehtäväksi jäi-

si määritellä, mitä pidettäisiin yksilön terveyden kannalta tarpeellisenä, tai ainakin välttämättöminä.

Miten infrastruktuuria pitää kehittää?

Yllä käsitellyt terveyspalvelut ovat olennainen esimerkki valtion ja kuntien kulurakenteesta. Yhteiskunnan varojen sijoittamisen kannalta keskeisiä puolestaan ovat infrastruktuurihankkeet, joista tunnetuin esimerkki ovat liikenneväylät. Niissä yhdistyvät samaan aikaan korkea hinta ja merkittävät aluepoliittiset kiistat yhteiskunnassa, jonka resursit ovat entistä rajallisempia.

Aluepolitiikka on ailahtelevaista, ja siksi helpointa olisi jakaa alueelliseen kehittämiseen varatut varat maakunnittain suhteessa väkilukuun. Tästäkin jaosta syntyy luonnollisesti ongelmia: esimerkiksi Uudenmaan liikenneinfrastruktuuria käytetään huomattavan paljon myös läpikululiikenteeseen. Tältä kannalta olisi reilua kohdistaa esimerkiksi Helsinkiin raideliikennevaroja jatkuvasti yli väkimäärän, eikä tukea maakuntapolitiikkojen siltarumpupolitiikkaa. Nykytilanteessa liikennetarkoituksella ajetaan aluepoliittisia tavoitteita, joissa taantuvia seutuja yritetään kehittää enemmän kuin mitä maakuntiin tehtävillä investoinneilla olisi saatavissa irti tai mitä sen väestöpohjan tarpeet edellyttävät.

Samaan aikaan infrastruktuurin kehittämisestä saatavat hyödyt ovat pienentyneet: maa alkaa etenkin tieväyliltään olla pitkälti valmis ja panostuksia tarvitaan lähinnä tieverkon ylläpitoon. Raiteiden osalta tilanne ei etenkään vihreästä näkökulmasta ole samanlainen, vaan Suomen nostaminen samalle raideliikennetasolle esimerkiksi Saksan kanssa vaatisi paitsi erilaista asennetta myös eri mittaluokan panostuksia ja väestön tiheämpää asumista. Suomen väylät ovat lisäksi usein *riittävän hyviä* nykyisenkaltaiselle yhteiskunnan toiminnalle, etenkin jos autoilua subventoidaan estämällä ruuhkamaksut tai oikeudenmukainen päästöverotuksen taso. Kun Suomesta katsotan kateellisina kehittyvien maiden, etenkin Kiinan, raideliikennehankkeita, unohdetaan se suunnaton määrä kirkastusta⁷¹ joka näiden talouksien on tehtävänä länsimaisen

⁷¹ Englanninkielinen termi ”catching up” lienee jo yleistynyt suomalaisessa talouslehdistössä, mutta yritämme sitä tässä yhteydessä välttää.

tason saavuttamiseksi. Raideinvestoinnit kehitysmaissa ovat paitsi hyviä ympäristölle, myös taloudellisesti äärimmäisen kannattavia.

Tietoyhteiskunnan osalta investoinnit perusinfrastruktuuriin ovat sen sijaan kesken kaikkialla: tulevaa tarvetta tiedonsiirrolle on mahdotonta ennustaa. Näiden investointien osalta suuretkin panostukset varmasti maksavat itsensä takaisin, jos katsotaan vaikka viime vuosien kasvualoja. On huolestuttavaa, että osa kansasta syrjäytyy nopeimpien yhteyksien ääreltä, jotka esimerkiksi Yhdysvalloissa ovat olleet tärkein edellytys monien uusien palveluiden hyödyntämiselle. Väestöltään pienen ja kieleltään yksinäisen valtion, kuten Suomen, ei tulisi haaskata nopeiden yhteyksien tuomia hyötyjä vain kaapelointien puutteeseen.

Voiko julkisilla hankinnoilla vaikuttaa?

Julkisilla hankinnoilla pyritään edistämään eri poliittisten ryhmien hyvinä pitämiä asioita, kuten vihreiden tapauksessa esimerkiksi luomua. Ohjaavat vaikutukset rajoittuvat tuotannon käynnistämiseen, ja lukuisat maininnat julkisten hankintojen roolista kuvaavat lähinnä politiikan hampaattomuutta vaikuttaa markkinaosuuksiin.

Julkisilla hankinnoilla on kuitenkin tätä tärkeämpi roolinsa, joka ei liity niinkään alojen tukemiseen. Valtio voi nimittäin ostajana halutesaan laittaa asioita kuntoon. Hyvä esimerkki tästä on nykyään maailman logistiikkaa hallitseva tavarakonttijärjestelmä, jonka standardi luotiin aikoinaan Yhdysvaltain sotilaallisiin tarpeisiin. Ilman tarpeeksi suurta ja sitoutunutta ostajaa ratkaisua ei olisi ainakaan niin nopeasti löytynyt.⁷²

Hankintoihin tulee ajaa malleja, joissa tuottajilta entistä enemmän kun asioita hankitaan julkisella rahoituksella. Yhteiskunnallisten toimijoiden ei esimerkiksi kannata tilata rakennustöitä yritykseltä, joka eivät pysty osoittamaan kaikkien tuottajaketjussaan olevien henkilöiden verotietoja.⁷³ Samalla tavoin valtion ei ole syytä siirtää sähkökirjojen

⁷² Toisaalta tällaisiin toimenpiteisiin tarvittavaa valtaa ei monellakaan toimialalla ole. Euroopan unioni esimerkiksi joutui vaatimaan standardia kännyköiden latureihin kaikille markkinoilleen tuoduille puhelimille. Pelkkänä ostajana Euroopan unioni tuskin olisi juuri teollisuutta liikuttanut.

⁷³ Samalla olisi syytä pitää huolta siitä, että valvontakeinot eivät aiheuta ylimääräisiä esteitä kilpailulle. Ilmeisenä vaaranahan olisi suurien toimijoiden eriytyminen julkisen alan toimittajaksi ja tästä johtuva kermankuorinta.

käyttöön, joissa asiakkaille ei myönnetä kunnollisia oikeuksia vaikkapa aineiston jakeluun opetuskäytössä.

Avoim vihreä talous: terveystalvelut ja infrastruktuuri

Avoimessa vihreässä taloudessa terveydenhuollon kustannusten nousua olisi saatu kuriin käyttämällä uudenlaisia rahoitusjärjestelmiä, ja avaamalla terveydenhuollon kustannukset aiempaa selkeämmin palveluiden käyttäjille. Käyttäjien vapaus ja vastuu omien hoitomuotojensa osalta kasvaisi, mutta samalla julkisten varojen käyttö olisi nykyistä paremmin valvonnassa. Rahoitus kun tulisi edelleenkin pääosin yhteisistä varoista.

Terveydenhuollosta vastaavat virkamiehet toimisivat enemmän palvelujen laadun varmistajina ja tarkkailijoina kuin palvelun ostajina. Päätökset sopivan hoidon valitsemisesta olisi annettu ihmisille itselleen. Näin ulkoistetut ja julkisesti tuotetut palvelut voivat kilpailla laadussa ilman heti lähdössä tapahtuvaa erittelyä eri käyttäjäryhmiin, kuten nykyään on tapana eritellä julkisen ja työterveyshuollon käyttäjät.

Avoimessa vihreässä taloudessa panostukset infrastruktuuriin nähtäisiin edelleen tärkeiksi, ja niitä tehtäisiin siellä missä ne auttaisivat mahdollisimman suuria ihmismääriä. Yhteiset resurssit esimerkiksi raideinvestointeihin olisivat edelleen niukat. Tietoyhteiskunnan perusinfrastruktuuria kehitettäisiin edelleen, ja se nähtäisiin tärkeäksi tulevan talouden perustaksi. Julkisilla hankinnoilla ei yritettäisi muuttaa markkinoiden suuntaa vaan ainoastaan parantaa eri alojen käytäntöjä, ja luoda standardeja koko yhteiskunnan hyödyksi.

7. Koulutus

TÄSSÄ LUVUSSA KESKITYMME koulutukseen sekä siihen, kuinka paljon ja millaista koulutusta yhteiskunnassa kenties tarvitaan. Samalla käsittelemme koulutuksesta saatavien hyötyjen vähenemistä, sekä sitä miten koulutuksen tuottavuutta ja tehokkuutta voitaisiin parantaa.

Aihepiiri on ollut viime aikoina esillä. Amerikkalainen ekonomisti Tyler Cowen⁷⁴ esittää omasta näkökulmastaan nykyisten länsimaisten talousvaikeuksien syyksi sen, että tuottavuuden kannalta monen alan kehitys on hidastunut tai jopa pysähtynyt huolimatta niihin kaadetuista lisärahoista ja -investoinneista. Kaikki eivät Cowenin analyysiin nykykriisin syistä ja ratkaisuista yhdy, mutta argumentit esimerkiksi koulutukseen panostamisesta ovat suomalaisestakin näkökulmasta mielenkiintoisia.⁷⁵

Koulutuksen vähenevät hyödyt

Koulutus on eräs aloista, jossa palveluihin laitetuista panostuksista saadut hyödyt ovat vähentyneet. Kun Suomeen rakennettiin kansakouluja, niistä saatavat hyödyt yhteiskunnalle olivat ilmeisiä ja välittömiä.

⁷⁴ Tyler Cowen: *The Great Stagnation: How America Ate All The Low-Hanging Fruit of Modern History, Got Sick, and Will (Eventually) Feel Better* (2011).

⁷⁵ Cowenin uskottavuutta syö ainakin vasemmistolaisissa piireissä toiminta Mercatus Center -nimisen tutkimusyksikön johdossa. Tutkimusyksiköllä on omat yhteytensä esimerkiksi Tea Party -liikkeen tukijoihin.

Vähänkin koulutettu, esimerkiksi luku- ja laskutaitoinen työntekijä on paljon tuottavampi kuin kouluttamaton. Tehdastyökään ei oikein onnistu ilman jossain määrin koulutettua väestöä.

Koulutustason nousu alkoi etenkin peruskoulun kehittymisen myötä myös nostaa parhaita kykyjä esiin. Väestöstä kyvykkäin osa pystyi jo suurten ikäluokkien nuoruusvuosina tavalla tai toisella rahoittamaan koulutuksensa. Jos motivaatiota, älykkyyttä ja innokkuutta riitti, rahaa opiskeluun yleensä jostain sai ja myöhemmin vielä taatun palkkatason jolla maksaa velat takaisin.

Nyt ollaan kuitenkin uudessa tilanteessa, jossa kouluttaa pitäisi myös ne, joilla on puutteita erilaisissa kouluttautumiseen vaadittavissa taidoissa, asenteissa ja taustoissa. Heidätkin pitää toki kouluttaa. Jos asiaa katsottaisiin vain yhteiskunnan rahojen kannalta, pitäisi esimerkiksi oppimishäiriöisten maksaa enemmän veroja myöhemmin, jotta ”nettohyöty” yhteiskunnalle olisi positiivinen. Yhteiskunnallisen reiluuden näkökulmasta tällaiset laskelmat eivät tietenkään ole perusteltuja. Voidaan myös väittää, että Suomen vahvan sosiaaliturvan vuoksi on kansantaloudellisesti järkevämpää keskittyä ihmisten tukemiseen niin, että kaikki tulisivat toimeen omillaan. Matalamman sosiaaliturvan maissa, kuten Yhdysvalloissa, taloudellinen motivaatio tällaiseen on tästä syystä pienempi, kun ainakaan sosiaaliturvan suorat kustannukset eivät ole niin suuret, vaikka ihmiset eivät pärjäisikään omillaan.

Koulutusrasite

Koulutuksen hyödyn vähenemiseen vaikuttaa myös koulutusrasite eli se, että yksittäisen ihmisen on hankittava korkea koulutus, koska kiinnostavimmista työpaikoista kilpailevat ihmiset ovat yhtä lailla korkeasti koulutettuja. Työnantaja voi asettaa tehtäväkuvasta riippumatta vaatimukseksi korkean koulutuksen vain hakijakuntaa harventaakseen. Toisaalta työntekijät itse voivat toisinaan rajata työmarkkinoita kilpailulta asettamalla itseään seuraaville suurilla vaatimuksilla koulutustasossa – kuten useaan otteeseen mainitut suomalaiset lääkärit ovat onnistuneet tekemään.

Koulutusrasitetta voidaan tarkastella myös ajatuskokeen kautta. Voidaan ajatella, että kansakunnan koulutustasolle on olemassa jokin optimaalinen raja: kaikkia ei kannata eikä edes voida kouluttaa kym-

meniä vuosia. Tällöin yhteiskunta voisi, ainakin talouden näkökulmasta, keskittyä liikaakin kouluttamaan seuraavaa sukupolvea. Kun tähän vielä yhdistetään hurjalla vauhdilla muuttuva maailma, jossa opettajan pitäisi tarjota tietoa, josta on hyötyä vielä myöhemminkin, on mahdollista että yhteiskunta keskittyisi liikaa kouluttautumiseen muun toiminnan kustannuksella.

Koulutus ei siis ole investointina enää niin mainio kuin aiemmin. On tietenkin tärkeää muistaa, että koulutuksella on muitakin hyötyjä kuin kansantalouden kilpailukyvyyn parantaminen. Demokraattista yhteiskuntaa on hankala saada toimimaan ilman kansalaisten ymmärrystä ympäröivästä maailmasta. Koulutuksella voidaan myös tasata tulo- ja varallisuuseroja todennäköisesti kestävämmiin kuin millään muilla toimilla – onhan koulutuksella ollut keskeinen rooli suomalaisessa luokkakierrossa.

Miksi opettamista on vaikea tehostaa?

Samaan aikaan opetusta on haastavaa tehostaa oikeastaan kaikilla tasoilla. Peruskoulussa ja keskiasteella tehostamista on lähdetty hakemaan lähinnä luokkakokojen kasvattamisesta. Tällainen tehostaminen on varsin ilmeisistä syistä ongelmallista: luokkakoon kasvaminen kahdestakymmenestä oppilaasta kolmeenkymmeneen voi nostaa opettajan tuottavuutta enimmilläänkin 50 prosenttia. Käytännössä onkin vaikea osoittaa missä määrin luokkakoon kasvattaminen tuo tehokkuutta opettamiseen.

Jos kerran tuottavuutta ei saada aikaan lisäämällä opettajien määrää, voisiko opetuksen tuloksellisuutta parantaa? Johonkin rajaan asti tämä on mahdollista, mutta tulosten mittaaminen on vaikeaa. Yhdysvaltain monissa osavaltioissa on esimerkiksi muodostunut tavaksi testata oppilaita varsin usein standardoiduilla kokeilla. Niiden perusteella voidaan päätellä monia asioita esimerkiksi opettajien laadukkuudesta, jota on usein yritetty myös palkita. Taustalla on ylväs ajatus siitä, että huippuopettajan olisi saatava huippupalkkaa. Jatkuvilla kokeilla on kuitenkin niin suuri vaikutus opetuksen sisältöihin, että ne eivät ole kannatettavia. On esimerkiksi helppo kuvitella, miten opettajien palkkauksen kytkeminen Pisa- tai ylioppilaskokeiden tuloksiin vaikuttaisi suomalaisen koulutuksen sisältöihin. Koulutuksen voi hyvinkin väittää

olevan sektori, jossa suorien taloudellisten kannustimien sijaan on annettava tilaa työntekijöille.

Opettajan roolin yhteydessä törmätään rationaalisen toimijan rajoihin. Yleisesti taloustieteessä rationaalinen itsekäs toimija pyrkii toimimaan vain kustannusten ja voittojen perusteella. Nykyään kuitenkin behavioristisen taloustieteen parissa on tehty paljon tutkimusta, jossa rationaalisen toiminnan puutteet on osoitettu. Tunnettu esimerkki on israelilaista päiväkodista, jossa oli ongelmia lasten hakemisessa myöhästelevistä vanhemmista.⁷⁶ Tutkijat asettivat myöhästyville vanhemmille pienen rahallisen sakon. Vastoin odotuksia myöhästyneiden vanhempien määrä nousi tutkimuksen aikana. Selitys lienee se, että ennen sakkoa vanhemmat kokivat kunnia-asiakseen lasten hakemisen ajoissa. Taloudellinen sanktio teki myöhästymisestä hyväksyttävämpää. Taloustieteeseen vähemmän perehtyneelle lukijalle tulos ei liene suuren äimistelyn aihe, mutta rationaaliin itsekkääseen optimoijaan tottuneelle asia voi olla toisin. Samaan tapaan esimerkiksi opettajalle saattaa olla päiväkodin vanhempien tapaan merkittävämpää kunniantunto hyvin tehdystä työstä kuin taloudelliset edut.

On myös mahdollista, että opettajien rooli muuttuisi tulevaisuudessa vähintäänkin vanhempien opiskelijoiden parissa. Yhdysvalloissa puhutaan jo melko paljon koulutuksen siirtymisestä internetiin erityisesti collegeissa ja yliopistoissa. Yhdysvalloissa tähän ovat ajaneet alati nousevat lukukausimaksut. ”Oikean” ja verkon kautta suoritettun tutkinnon laadullisista eroista on vielä vaikea sanoa mitään varmaa.

Suomalainen korkeakoulujärjestelmä

Suomalainen korkeakoulukentän kehittäminen on aiemmin perustunut lisääntyvään rahoitukseen ja koulutuksen levittämiseen mahdollisimman suureen osaan väestöstä. Tämä on tuonut mukanaan esimerkiksi yliopistoihin painotuksen, jossa ne ovat joutuneet panostamaan voimakkaasti koulutukseen tutkimuksen kustannuksella. Alla olevassa taulukossa on vertailtu keskeisten ulkomaisten yliopistojen tunnuslukuja koko suomalaisen yliopistokentän vastaaviin.

⁷⁶ Uri Gneezy ja Aldo Rustichini: ”A Fine Is a Price”, *The Journal of Legal Studies*. Vol. 29, No. 1 (Tammikuu 2000).

	Cambridge (2005)	Harvard (2004)	Stanford (2005)	Suomalaiset yliopistot (2005)
Kustannukset	692 900 000 £	2 358 193 000 \$	2 498 805 000 \$	1 974 516 000 €
Opiskelijat yht.	17 803	18 441	14 881	121 144
Valmistuneet	3 881	6 829	4 735	18 718
Professorit	1 542	2 433	1 771	2 255
Julkaisut 2005 (ISI Web of Science)	7 022	14 574	7 441	9 254

Vertailua suomalaisen yliopistokentän ja kansainvälisten huippuyliopistojen välillä ⁷⁷

Ammattikorkeakoulujen osalta keskustelua käydään useimmiten muilla kuin koulutuksellisilla argumenteilla. Useimmiten puolustuspuheen-
vuorot liittyvät lähinnä alueellisiin painotuksiin ja paikallisen elinkei-
noelämän tarpeisiin. Näissä keskusteluissa painopisteenä ei aina edes
ole alueelle valmistuvan työvoiman määrä vaan ennemminkin opiske-
lijoiden ja henkilökunnan seutukunnalle tuottava taloudellinen akti-
veetti.

Korkeakoulutuksen maksullisuudesta käyty keskustelu kuvaa omal-
ta osaltaan sitä, millaisena hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuus näh-
dään. Tähän mennessä on haluttu rahastaa kansainvälisiä opiskelijoita,
ja nostaa suomalaisen koulutuksen brändiä. Ruotsissa vastaavaa kokei-
lua on pidetty epäonnistuneena, kun ulkomaalaisia opiskelijoita ei ole
tullutkaan. Suomessakin yliopistojen osalta into maksullisten koulujen
perustamiseen on ollut laimeaa. Korkeakoulupolitiikka tarvitsisikin
kehittyäkseen uusia avauksia.

Tarvitaanko tutkintoja?

Koulutuksen kasvu näkyy yhteiskunnassa etenkin tutkintojen määrän
rajuna kasvuna. Havainnollistamme asiaa seuraavan sivun taulukossa.

⁷⁷ Yliopistoallianssi. Suunnitteluryhmän loppuraportti 17.12.2007 (s. 10).

	Muutos vuosien 1998 ja 2010 välillä	Osuus väestöstä 2010
Keskiaste	10 %	39 %
Alin korkea-aste	-16 %	11 %
Alempi korkeakouluaste	97 %	8,4 %
Ylempi korkeakouluaste	47 %	7,4 %
Tutkijakoulutusaste	58 %	0,8 %

Koulutusaste yli 15 vuotta täyttäneissä.⁷⁸

Taulukosta voi nähdä, että suomalaisten koulutustaso nousee tutkinnoissa mitattuna vieläkin melkoista vauhtia. Tämä ei ole välttämättä pelkästään positiivinen asia. Voidaan miettiä, kuinka paljon tiukasti rajattuja tutkintoja tarvitaan. Opiskelijat voisivat sisällyttää opintoihinsa ne kurssit, joilla heidän mahdollisuutensa työmarkkinoilla paranisivat, ja tilanteiden muuttuessa he voisivat mahdollisesti opiskella lisää, mikäli tutkinnot olisivat aiempaa modulaarisempia.

Tätä muutosta helpottaisi se, että ammattikorkeakouluja ja yliopistoja erottavasta duaalimallista luovuttaisiin, ja eri korkeakoulut joutuisivat tosissaan kilpailemaan keskenään koulutuksen laadulla. Yliopistot voisivat halutessaan säilyttää asemansa hyödyntämällä tutkimustaan osana opiskelua. Tohtorin koulutuksen edellyttäviä tehtäviä on yhteiskunnassa tarjolla rajallisesti, ja vielä vähemmän mikään työpaikka edellyttää kahden yliopistotutkinnon tuomia valmiuksia. Yksilölle näistä voi parhaimmillaan olla merkittävääkin kilpailuetua, joka puolestaan vahvistaa aiemmin käsiteltyä koulutusrasitusta.

Modulaarisuuden lisääminen palvelisi nykyistä järjestelmää paremmin myös siirtymistä työelämään. Lyhyellä aikavälillä suuri osa opiskelijoista selviäisi kandidaatintutkinnolla, ja tutkimusorientoituneemmat voisivat suorittaa laajemman tutkinnon. Modulaarisempi järjestelmä ehkäisisi myös koulutusrasituksen lisäksi syntyvää korkeasti koulutettujen työttömyyttä, kun tutkintoja voisi tarvittaessa täydentää uusilla sivu- tai pääaineilla. Modulaarisuuden lisääminen voisi tarjota helpomman tavan lyhentää siirtymää työelämään kuin nykyinen tutkintoaikojen rajaamiseen tähtäävä politiikka.

⁷⁸ Tiedot on poimittu Tilastokeskuksen luvuista.

Avoim vihreä talous: koulutus

Avoim vihreä talous hyötyy siitä, että suuri osa kansalaisista koulutetaan. Koulut vievät vieläkin suuren summan verotuloista ja opiskelu vie ihmisten elämästä pitkän ajanjakson. Avoimessa vihreässä taloudessa tiedostettaisiin se, että kaikkien kouluttamisesta ei välttämättä seuraa taloudellista hyötyä. Samaan aikaan avoimessa vihreässä taloudessa luotettaisiin siihen, että väestön kouluttaminen kannattaa, mutta tutkintoja ei tule pitää ylimääräisenä esteinä työmarkkinoille pääsemisessä. Kouluttamalla saadaan joka tapauksessa sivistynyt ja monitaitoinen väestö, joka on arvo itsessäänkin.

Koulutuksessa tähdittäisiinkin suurempaan valinnaisuuteen kuin mitä on mahdollista saavuttaa tiukasti rajattujen tutkintojen avulla. Tällä paitsi turhaa koulutusinflaatiota estetään, myös saadaan koulutukseen käyetyt arvokkaat resurssit paremmin käyttöön työuran eri vaiheissa.

Korkeakoulujen annetaan erikoistua kilpailullisen hallinnon periaatteiden mukaan – eikä duaalimallin kaltaisia keinoitekoisia rakenteita ei tarvita. Samalla yliopistot voisivat halutessaan panostaa tutkimukseen, toisinaan myös opetuksen kustannuksella.

8. Uusilla avauksilla kohti avointa vihreää taloutta

PÄÄTÄMME KÄSITTELYMME SELLAISIIN uusiin avauksiin, joilla voidaan lähestyä avointa vihreää taloutta. Ympäristön, ja erityisesti ilmaston, paremmin huomioiva talous vaatii ennen kaikkea parempia ohjauskeinoja, jonka takia myös avauksemme painottuvat ennen kaikkea ympäristövaikutusten parempaan huomioimiseen.

Palveluiden tehostaminen vaatii epäonnistumisia

Kun rahat ovat vähissä jollain julkisen sektorin alalla, konsensus löytyy usein siitä, että kyseisen alan palvelut pitäisi tuottaa tehokkaammin. On kuitenkin turha odottaa konsensusta siitä, kuinka tämä tavoite tosiasiassa toteutetaan. Oikeisto yleensä tarjoaa yksityistämistä tai muita markkinalähtöisempiä ratkaisuja ja vasemmisto haluaa tukea nykyisiä työntekijöitä, mikä usein tarkoittaa markkinalähtöisempinä pidettyjen toimien torppaamista.

Useimmiten päädytään pohtimaan sitä, tarkoittaako tehokkuuden lisääminen suoraan väen irtisanomista vai nähdäänkö se laajemmin ajatteluna, jossa nykyisestä työntekijäjoukosta saadaan enemmän irti. Yhtä lääketta tehokkuusvajaisiin kaikilla julkisen sektorin alueilla tuskin on olemassa. Joidenkin kaupunkien ja kuntien käyttämän tilaaja-tuottaja -mallin esimerkiksi voi toteuttaa paremmin tai huonommin. Mallin kokonaisuuden toimivuus riippuu sadoista tai jopa tuhansista yksityiskohdista, jotka ovat kullekin kaupungille tyypillisiä. Yhteen kaupunkiin sopiva malli voi siis olla vaikeasti kopioitavissa toisiin.

Julkisten palveluiden kehittämisen pitäisikin olla jatkuvaa uuden kokeilua ja kokeilujen jälkeistä tulosten tehokkuuden arviointia. Tämä prosessi ei nykyään ole niinkään itsestään selvää, vaikka se siltä voi luettuna kuulostaakin. Suomessa usein lähdetään pyrhähdysmäisesti kokeilemaan jotakin uutta ideaa hankkeen avulla. Hankkeen tulokset ovat monesti arvattavissa ennalta: tehokkuus parani, asiakastytyväisyys nousi ja työntekijätkin tykkäsivät. Hankkeiden tunnustetaan epäonnistuvan harvoin, ainakin jos asioita kriittisesti tarkasteleva Valtiontalouden tarkastusvirasto voidaan pitää hankkeen seurannasta loitolla. Syitä tähän ovat ainakin hankkeen vetäjien ammatillisen etenemisen vaikeutuminen epäonnistuneen projektin seurauksena ja inhimillisen tarve kokea olevansa osa onnistumista epäonnistumisen sijaan. Rahoittajien ja poliitikoiden tarve näyttäytyä vain onnistujina ei myöskään tarjoa ole avuksi. Kuka haluaisi rahoittaa montaa epäonnistumista?

Onnistuneemman lopputuloksen kannalta olisikin tärkeää, että kehitystyössä epäonnistumisen ja onnistumisen kriteerit määriteltäisiin etukäteen. Tärkeintä olisi tunnustaa, että onnistua voi vain, jos epäonnistuu monta kertaa. Tim Harfordin suosittua *Adapt*-kirjaa vuodelta 2011 lainataksemme tarvitaankin poliitikoita joilla on paljon ideoita terveydenhuollon uudistamiseksi ja vankka usko siihen, että ideoista suurin osa ei varmaankaan toimi – muutama toimiva riittää. Samalla tarvitaan uudenlaista avoimuutta julkiselle sektorille, jotta mahdollisimman moni silmäpari voi tarkkailla toiminnan tehokkuutta ja laatua. Avoimuus myös parantaa mahdollisuuksia epäonnistumisten huomamiseen ja välillä jopa niiden myöntämiseen.

Uusia keinoja ympäristöohjaukseen

Toteutettujen ympäristöverojen ongelmat liittyvät joko heikkoon ohjaavuuteen (esimerkiksi polttoaineveron kohdalla) tai niiden epäreiluun jakautumiseen verotettavien kohteiden kesken: siinä missä teollisuuden energiaveroja leikataan, ympäristöverot lankeavat jokaiselle tavalliselle kansalaiselle samansuuruisina heidän omista toimistaan juurikaan riippumatta. Reiluutta vähentää muun muassa se, että suomalaisessa järjestelmässä ympäristöverot eivät toistaiseksi ole olleet millään tavalla progressiivisia.

Sähköä tai polttoaineita kohtuuttomasti tuhlaavien verorasitus nousee nykyverotuksella lineaarisesti, vaikka tehokkaampaa olisi puuttua juuri tuhlaajien kulutukseen. Samalla progressiivisten ympäristöverojen säätäminen toisi etenkin pienituloisille kansanosille suuremmat edut kohtuukulutuksestaan.

Progressiivinen sähkövero

Ympäristöverotuksen suureksi epäkohdaksi on jo sen aiemmin mainittu ongelmallinen luonne tasaverona: energiapihien ja tuhlaajien käyttöä verotetaan samassa suhteessa. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kannalta tämä on ongelmallista siksi, että nykyään hyvin harvat tulevat toimeen kokonaan ilman sähköä tai fossiilisia polttoaineita, jolloin verotuksen tasokorotukset tuntuvat köyhän ja rikkaan pussissa yhtä paljon. Perinteinen ratkaisuna tähän on esitetty tuloverotuksen vähennyksiä, joilla ympäristöverotuksen korotukset kompensoitaisiin pienituloisille. Energiankäytön tehokkuuden kannalta tässä on uhkansa: verohelpotus on kaikille yhtä edullinen energiankäytön tasosta riippumatta.

Parempi tapa ohjata ympäristöverotuksen reiluutta olisikin sen progressiivisuus, eli verotason nostaminen kulutuksen lisääntyessä. Tässä vastaan tulee vain muutamia käytännön ongelmia: esimerkiksi sähköverotuksen suhteen erilaisia kotitalouksia ei ole mahdollista verottaa samalla tavalla asuntokohtaisiin sähkösopimuksiin perustuen. Eri ruokakuntiin kuuluvia kämppekavereita ei ole reilua rangaista joukkoon kuuluvan tuhlarin toiminnan vuoksi. Perheen vanhemmille tuleva lasku lasten holtittomasta sähkön käytöstä sen sijaan olisi usein ohjausvaikutuksiltaan tehokas. Tulevaisuuden yhteiskunnassa erilaisten asumismuotojen tunnistaminen ja luokittelu on kuitenkin vielä vaikeampaa.

Hyvä keino olisikin kohtuullisen jyrkästi nostettu sähkövero, josta kaikille kansalaisille palautettaisiin veronpalautusten yhteydessä samansuuruinen osuus, samaan tapaan kuin seuraavaksi esiteltävän progressiivisen polttoaineveron yhteydessä. Tällöin sähköä säästävät tai muuten vain maltillisesti elävät voisivat päästä parhaimmillaan omilleen, kun taas tuhlarit joutuisivat miettimään todellisia vaihtoehtoja elämäntavalleen. Poliittisen tahdon saaminen ajatuksen taakse edellyttäisi myös jonkinlaista siirtymäaikaa tai reiluja investointitukia esimerkiksi sähkölämmitteisten omakotitalojen uusimiseen.

Progressiivinen polttoainevero

Sähköverotuksen kaltainen progressiivisuus olisi mahdollista kytkeä myös polttonesteisiin. Vero toimisi siten, että alhaisella kulutustasolla olevat saisivat polttoaineista jopa pientä palautusta, kun taas enemmän kuluttavat joutuisivat maksamaan nykyistä selvästi enemmän. Ilmeisenä ongelmana veron käyttöönotossa ovat kuitenkin aluepoliittiset syyt. Jo nykyään maaseudulla asuvia rangaistaan samantasoisella autoverotuksella kuin kaupunkilaisia, vaikka yksityisautoilun tuottamat hyödyt ovat selvästi suurempia maalla ja sen aiheuttamat haitat suurempia kaupungeissa.

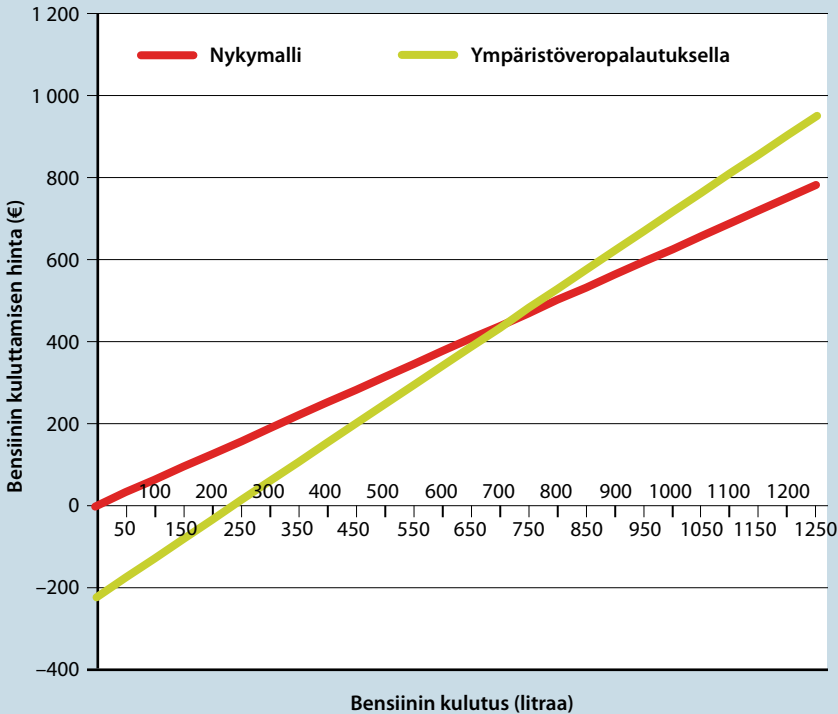
Polttoaineverotukseen progressiivisuuteen liittyy myös sellainen ongelma, että autolla ajaminen ja sitä kautta polttoaineen kuluttaminen on selvästi oleellisempaa suhteellisen pienelle suurkuluttajien joukolle. Tämä johtaisi herkästi uuden eturyhmän esiinnousuun, jolloin ehdotettu vero aiheuttaisi negatiivisia tuntemuksia pienessä ja äänekkäässä joukossa. Samalla suurelle enemmistölle veronpalautukset olisivat lähinnä mukava yllätys, mutta eivät kuitenkaan mitenkään merkittävä poliittinen voitto. Ongelmat eivät kuitenkaan liene ylitsepääsemättömiä.

Mitä edellä oleva käytännössä tarkoittaisi? Moottoribensiinin vero oli vuonna 2010 62,70 senttiä litralta ja dieselin 36,40 senttiä litralta. Suomalaiset maksoivat mukaan vuonna 2010 noin 1410 miljoonaa euroa bensaveroa ja 985 miljoonaa euroa diesilveroa. Väestöä Suomessa oli vuoden 2010 lopussa Tilastokeskuksen mukaan noin 5,4 miljoonaa henkeä. Keskimäärin suomalainen maksoi siis vuodessa noin 445 euroa näitä kahta polttoaineeveroa yhteensä.

Esimerkissämme polttoaineveroja kohotettaisiin 50 prosenttia ja näin kerätty summa palautettaisiin veroina tai mieluiten kuukausittaisena maksuna jokaiselle suomalaiselle. Tämä tarkoittaisi, että moottoribensiini vero nousisi 94,05 senttiin litralta ja dieselin 54,6 senttiin litralta. Samalla jokaiselle suomalaiselle maksettaisiin 223 euroa vuodessa (tai n. 18,60 euroa kuussa).⁷⁹

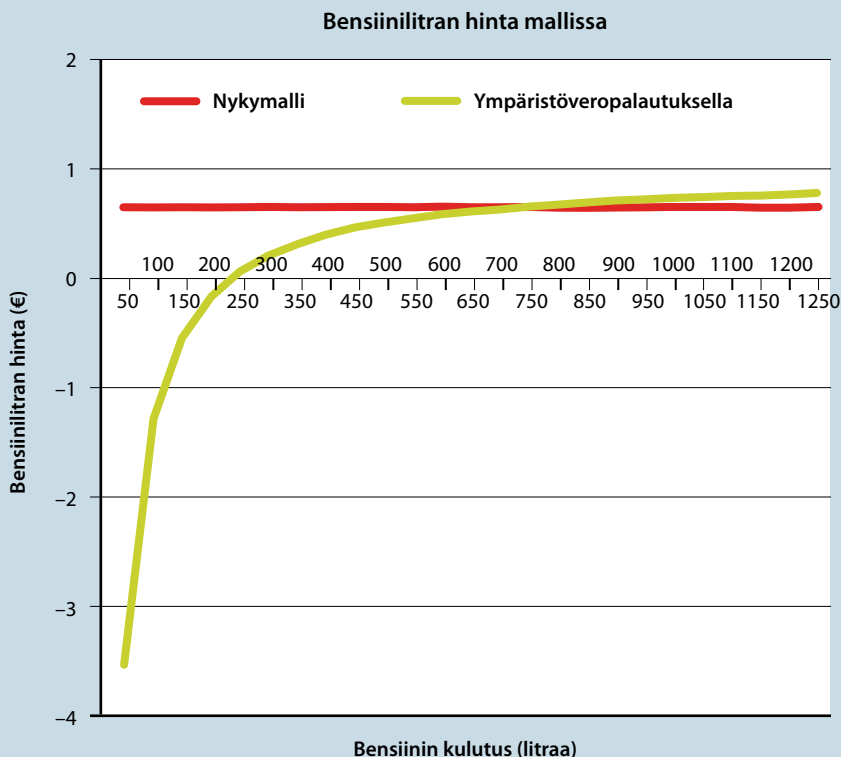
⁷⁹ Varauksena on myös sanottava, että verotuksen muutoksella olisi varmasti myös sellaisia käyttäytymisvaikutuksia, joita laskelmissa ei ole voitu ottaa huomioon.

Mallien vertailu

Kuva 9. Bensiinin kokonaishinta kuluttajalle eri kulutustasoisille uudessa ja vanhassa veromallissa.

Kuten kuvasta 9 voi nähdä, progressiivinen polttoainevero tulisi nykyistä halvemmaksi aina noin 700 litran vuosikulutukseen asti. Alle 200 litraa kuluttava taas jäisi joitakin euroja voitolle. Tässä mallissa toteutuu progressiivisuus: kulutuksen noustessa jokainen bensalitra maksaa enemmän. Saman näkee myös kuvasta 10, joka kuvaa veron ja veronpalautuksen jälkeistä bensiinilitran hintaa.

Kuva 10. Bensiinin efektiivinen litrahinta veronpalautuksen jälkeen uudessa ja nykyisessä veromallissa.

Palautus maksettaisiin jokaiselle kansalaiselle, lapset mukaan lukien. Tämä vaikuttaa reilulta, kun otetaan huomioon lasten aiheuttamat matkat, joita perheelliselle joka tapauksessa tulee. Vero olisi myös reilu, sillä se takaisi köyhemmille kansanosille saman tasasuuruisen polttoaineveron palautuksen – polttoaineisiin kun kaikki tuloluokat käyttävät suunnilleen saman osuuden tuloistaan. Ainoastaan ylimmät tuloluokat käyttävät hieman vähemmän.⁸⁰

⁸⁰ ”Verotuksen kehittämistyöryhmän loppuraportti, Valtiovarainministeriön julkaisuja 51/2010” (2010). http://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/075_verotus/20101221Verotu/Verorapsa_loppuraportti.pdf, viitattu 25.4.2012.

Progressiivisuus sinänsä ei välttämättä vähentäisi autoilua merkittävästi. Jos verotuksella halutaan ohjata kulutusta pienempään suuntaan, olisi reiluinta jättää osa veronpalautuksesta palauttamatta. Tällöin autottomat eivät kohtuuttomasti hyötyisi autoilijoiden kovemmasta verotaakasta.

Nykymallissa polttoaineverotus ei sisällä tällaista ohjaavaa elementtiä. Polttoaineverotuksen korotukset ovat lähinnä verotuloja lisääviä toimenpiteitä, joita on otettu käyttöön arvonlisäveron korvikkeena. Nykyisin käytettävissä olevilla veroilla ohjausvaikutuksiltaan selvästi tehokkaampaa olisi verottaa polttoaineiden ilmastolle aiheuttamia haittoja.⁸¹ Suomessa tämä tarkoittaisi fossiilisille polttoaineille suunnatuista tuista luopumista ja hiilidioksidiverojen laajentamista.

Ruoan haittaverot

Suomalaisessa poliittisessa keskustelussa ruoan verotus nousee tasaisin väliajoin kiistelyn kohteeksi. Vihreästi ajattelevissa piireissä toivotaan usein alennettua arvonlisäveroa sellaisille elintarvikkeille, jotka on tuotettu kestävästi tai eettisesti. Tämä on kuitenkin hankalaa toteuttaa: avoimessa yhteiskunnassa esimerkiksi trendit (kuten karppaaminen) vaihtelevat ja toisaalta elintarvikkeiden tarkka jakaminen hyviin ja huonoihin olisi viranomaisille haastavaa.

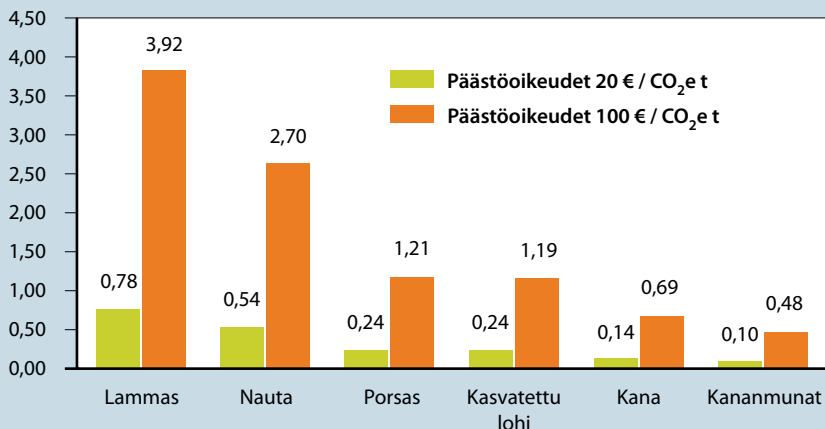
Arvonlisäverotukseen liittyvät myös kategoriaongelmat, jolloin esimerkiksi tulevaisuudessa täysin uudenlaisten ”hyvien” tuotteiden saaminen alennettuihin kantoihin olisi vaikeaa. Eläinten kärsimystä vähentävä keinotekoinen liha esimerkiksi edellyttää todennäköisesti geneettistä suunnittelua. Tällöin perinteisestä vihreän ajattelusta lähtien keinoliuhankin määrittely ”hyväksi” olisi hankalaa. Omat rajoituksensa arvonlisäveron eri luokkien käyttöön luovat Euroopan yhteismarkkinat (ja näitä puolustava EU), jonka intresseissä ovat mahdollisimman yksinkertaiset arvonlisäverokannat.

⁸¹ Scrimgeour et al.: ”Reducing Carbon Emissions? The Relative Effectiveness of Different Types of Environmental Tax: The Case of New Zealand” (2004). <http://www.iemss.org/iemss2004/pdf/kyoto/scridedu.pdf>, viitattu 25.4.2012.

”Hyvien” asioiden suosimisen sijaan helpompaa ja tehokkaampaa onkin verottaa haittoja. Näistä on myös helpompaa päästä yhteisymmärrykseen niin tieteellisesti kuin poliittisestikin. Samalla haittojen kohdistamiseen olisi valmiit mekanismit, sillä ne voidaan kohdistaa kauppiaille valmisteverojen tapaan, vaikka lopullisen hinnan maksaisikin kuluttaja. Lihalle ja muille paljon päästöjä aiheuttaville elintarvikkeille olisi mahdollista asettaa haittavero, joka siirtäisi hintoihin esimerkiksi hiilidioksidipäästöjä vastaavat, tuotannossa laskennallisesti syntyvät haitat. Lihavero kohtelisi myös kotimaista ja ulkomaista tuotantoa tasaveroisesti. Samalla olisi mahdollista hillitä lihan kulu- tusta, joka on 1950-lukuun verrattuna noussut lähes kolminkertai- seksi⁸².

Haitan taso tulisi erityisesti hiilidioksidipäästöjen hinnasta – joka voitaisiin johtaa päästöoikeuksien hinnasta. Samalla tietenkin hiilidi- oksidiverotus koskisi myös kasviperäisiä ravintoaineita, jolloin suurilla hiilidioksidipäästöillä tuotetun riisin hinta nousisi. Hiilijalanjälkiä eri- laisille eläinkunnan tuotteille on jo laskettukin, vaikka on syytä uskoa että hyvin vaihtelevin menetelmin. Voimme nostaa esiin viitteellisiä esimerkkejä: jos hiilidioksiditonnin hinta asettuisi vaikkapa 20 euron tasoon, kananlihakilon hinta nousisi 14 senttiä, sianlihakilon 24 senttiä ja naudanlihakilon 54 senttiä. Jos päästökauppaoikeuksien hinta nousi 100 euroon, nousisi naudan hinta lähemmäs 2,70 euroa ja sianlihaki- lokin yli eurolla. Asiaa on havainnollistettu kuvassa 11.

⁸² Tarja Halla, Maaseudun tulevaisuus, Huomisen lihaa kasvatetaan laborato- riossa, 16.3. 2007

Kuva 11. Lihaveron vaikutukset eri eläintuotteiden kilohintoihin eri päästötasoilla⁸³

Vaihtoehtoinen tapa olisi määrittää maailmanlaajuisesti kestävä lihan-syönnin taso, jonka perusteella lihankasvatuksen oikeuksia voitaisiin huutokaupata hieman päästöoikeuksien tapaan. Tämä edellyttäisi kuitenkin maailmanlaajuisesta valvontajärjestelmää, jota on käytännössä mahdotonta saada aikaan. Lisäksi kestävä lihan-syönnin tasoa joutuisi jatkuvasti muokkaamaan, kun lihan-syönnin ekotehokkuus oletettavasti parantuisi.

Elintarvikkeiden kohdalla voidaan esittää muitakin syitä haittaverotukselle. Lihantuotanto aiheuttaa eläimille kärsimyksiä, joita olisi hyvä vähentää. Samoin esimerkiksi kalastamiseen liittyy valtavia luonnon monimuotoisuuteen ja kalastuselinkeinon kestävyyyteen liittyviä ongelmia. Näiden haittojen huomioiminen järjestelmässä ei varmastikaan olisi mahdotonta. Kalastuksen piirissä esimerkiksi jonkinlaisia kalastuskiintiöitä käytetään nykyäänkin, mutta ne ovat täysin riittämättömiä.

⁸³ Environmental Working Group: "Meat Eaters Guide to Climate Change and Health" (2011). http://static.ewg.org/reports/2011/meateaters/pdf/methodology_ewg_meat_eaters_guide_to_health_and_climate_2011.pdf, viitattu 25.4.2012.

Asuntojen elinkaarivero

Viimeisten vuosikymmenten aikana kuluttajien tekemät todelliset investoinnit ovat yleensä liittyneet asuntoihin, mökkeihin ja autoihin. Autojen hankintaa koskevaa autoveroa on alettu viime vuosina käyttää ohjaamaan autojen hiilidioksidipäästöjä matalammalle tasolle, missä onkin onnistuttu. Samalla tavalla kuluttajia voitaisiin ohjata suosimaan elinkaarensa aikana vähemmän haittoja tuottavia asuntoja.

Tarve ohjailuun syntyy ennen kaikkea siitä, että nykyinen järjestelmä ei rakennusmääräyksiä lukuun ottamatta kannusta lainkaan siihen, että asuminen on kestäväällä pohjalla muuten kuin käytön aikana tapahtuvan energiankulutuksen osalta. Tärkeämpää olisi puuttua asuntojen kestävyYTEEN myös muutoin kuin rakennusmääräyksillä, jolloin elinkaarensa aikana vähemmän haittoja tuottavat ja energiaa kuluttavat materiaalit tulisivat helpommin valituiksi. Näin kuluttajista tulisi rationaalisempia toimijoita, kun investoinneissa otettaisiin huomioon asunnon koko elinkaari. Käytännössä tämä voisi ohjata esimerkiksi nykyistä vähäpäästöisempään puurakentamiseen: puutaloa rakentaessa materiaaleihin sitoutuu hiiltä pysyvästi. Sen sijaan suuria päästöjä jo rakennusvaiheessaan synnyttävät elementtitalot menettäisivät kilpailuetuaan.

Luontaisena ongelmana ehdotuksessa on sen rajoittuminen vain uusiin asuntoihin samaan tapaan kuin autovero rajoittuu vain uusiin tai maahantuotuihin autoihin. Samalla asuminen voisi etenkin kehyskunnissa kallistua, mikä taas hidastaisi muuten luonnollista väestön muuttoliikettä maalta kaupunkeihin. Toisaalta veron ei välttämättä tarvitsisi suuruudeltaan olla mittakaavaltaan merkittävä kustannus, jotta kulutusta voitaisiin kuitenkin ohjata. Tästä esimerkkinä on nykyisin käytössä oleva autovero, jossa suhteellisen pienillä veromuutoksilla on saatu aikaan suuria ohjausvaikutuksia.⁸⁴

⁸⁴ Ajoneuvovero vaikuttaa uuden auton hintaan joitakin tuhansia euroja ja vähentää alle 110 grammaa hiilidioksidia kilometrillä tuottavien autojen hintaa sekä tuo lisähintaa muihin. Ajoneuvoverossa on huomattavaa, että yhden hiilidioksiditonin vähennyksen hinnaksi tulee noin 400 euroa, mikä on taas uusi tulonsiirto autoilijoilta teollisuudelle.

Ilmastotullit

Tullit ja rajoitteet kaupalle ovat pääsääntöisesti vain haitaksi. Maailmanhistorian mittakaavassa nykyinen ennennäkemätön vaurauden aika on saavutettu eri kansakuntien erikoistumisella omiin osaamisalueisiinsa, ja tätä kehitystä ovat edistäneet matalat tai olemattomat tullit. Vapaakaupan ansiosta kuluttajat eivät joudu pelkän kansallisen teollisuuden suosimisen takia maksamaan ylihintaa iPadeistaan, ruoastaan tai muista välttämättömistä hyödykkeistään. Yleensä tuotanto, jota suojellaan tullimaksujen avulla, ei pärjäisi vapaassa kilpailussa, jolloin sen ylläpitäminen sitoo kansakunnalta ylimääräisiä varoja.

Ilmastotullien takana oleva periaate on pääpiireittäin toinen kuin oman tuotannon suojeleminen: sen varmistaminen, että päästörajoista luistavat valtiot eivät saa kohtuutonta kilpailuetua ympäristöä kuormittamalla. Toisin kuin paikalliset ympäristöongelmat, hiilidioksidipäästöt aiheuttamat ulkoisvaikutukset vaikuttavat koko maailman ilmastoon. Nykyisessä ilmastoneuvottelutilanteessa, jossa maailmanlaajuinen ilmastopimetus on vielä hahmottumatta, ilmastotullit olisivat merkittävä kannustin vähäpäästöisempien tuotantotekniikoiden käyttöönotolle. Ilmastotullit ehkäisisivät osaltaan myös hiilivuotoa vähemmän kehittyneisiin maihin, joiden riittämättömät päästörajat luovat epäreilua kilpailuetua.

Aihetta ei valitettavasti ole juurikaan tutkittu, ja julkaistut tutkimukset eivät rohkaise ilmastotullien käyttöönottoon.⁸⁵ Lisäksi Kiinalle velkaantuneiden Yhdysvaltojen ja Euroopan neuvotteluasema näissä kysymyksissä oli heikko jo vuoden 2009 neuvottelujen aikaan, ja on tästä entisestään heikentynyt.⁸⁶ Länsimaiden velkaantuneisuus johtaa siis myös heikompiin neuvotteluasemiin ympäristökysymyksissä.

⁸⁵ Katso esimerkiksi McKibbin ja Wilcoxon: ”The Economic and Environmental Effects of Border Tax Adjustments for Climate Policy” (2009).

⁸⁶ Markus Becker ja Christoph Seidler: ”Economists Warn of a Climate Trade War”, Spiegel Online International, 24.12.2009. <http://www.spiegel.de/international/business/0,1518,668635,00.html>, viitattu 25.4.2012.

Tutkimusten⁸⁷ perusteella vaikuttaa lisäksi siltä, että vaikutukset eivät ole kovinkaan merkittäviä – ainakaan silloin, jos tullin suuruus on vain päästökaupan piirissä valmistettavien tuotteiden päästökiintiöiden hinnan mukainen. Päästöt maailmanlaajuisesti eivät juurikaan pieneneisi, vaikka tulli otettaisiinkin käyttöön. On kuitenkin mahdollista, että päästöjen vähentäminen olisi helpompaa sisäpoliittisesti tullin myötä kuin ilman sitä.

Toisaalta jotkut kirjoittajat, kuten Joseph Stiglitz, ovat kannattaneet rangaistusluonteisia ilmastotulleja.⁸⁸ Näiden tullien tarkoitus olisi päästökauppaan sitoutuneen teollisuuden suojelemisen ohella pakottaa sopimuksen ulkopuolinen maa mukaan sopimukseen asettamalla tulli selvästi korkeammalle kuin tavanomaisessa ilmastotullissa. Rangaistusluonteiset ilmastotullit tarjoaisivat parhaimmillaan kannustimen maille liittyä mukaan ilmastosopimukseen. Tällaisten tullien laillisuus WTO:n sääntöjen perusteella olisi varmaankin vielä ongelmallisempi kuin tavanomaisten ilmastotullien. Ilmastomuutoksen hidastamisen kannalta tilanne on joka tapauksessa niin epätoivoinen, että tällaisiakin keinoja tulisi harkita.

⁸⁷ Katso esimerkiksi Burniaux et al.: ”Is there a case for carbon-based border tax adjustment? An applied general equilibrium analysis” (2010).

⁸⁸ Joseph E. Stiglitz: *Making Globalization work* (2006).

Eurokriisi

YLEISTERMILLÄ EUROKRIISI on viime vuosina pyritty selittämään momentasoisia haasteita ja ongelmia, joita Euroopan talousjärjestelmällä on ollut ja joita sillä jatkossa tulee olemaan. Toistaiseksi on kuitenkin vielä epävarmaa, miten eurokriisi lopullisesti ratkeaa, ja millaiset vaikutukset sillä on Euroopan taloudelliseen ja poliittisen järjestelmään. Tässä luvussa käymme läpi oman näkemyksemme kriisin syistä, sen rajoittamiseen ja hallitsemiseen tähänneistä toimenpiteistä, sekä siitä mitä kriisin ratkaisu mielestämme edellyttää niin Euroopan kuin avoimen vihreän taloudenkin näkökulmasta.

Kriisin taustat ja synty

Euroopan nykyisen velkakriisin juuret ovat Yhdysvaltain asunto-markkinoilta lähteneestä talouskriisissä. Yhdysvalloissa vähennettiin 1980-luvulta lähtien rahoitussektorin valvontaa ja säännöksiä. 2000-luvun lopulla suuri osa lainsäädännöstä oli poistettu ja valvontaa ratkaisevasti heikennetty. Samalla vuosituhannen vaihteessa puhjennut IT-kupla synnytti varallisuutta, joka siirtyi asuntomarkkinoille.

Kun rahoitusmarkkinoiden sääntelyä oli vähennetty, samaan aikaan myös niiden koko kasvoi räjähdysmäisesti. Merkittävä elementti olivat monenlaiset uudet johdannaiset,⁸⁹ joilla erilaisia velkoja ja muita

⁸⁹ Näistä esimerkki ovat cds-luottoriskijohdannaiset, joilla sijoittajat saattoivat suojautua alkuperäisen lainanottajan maksukyvyttömyydeltä, tai joissakin tapauksissa lyödä vetoa lainanottajan maksukyvyttömyydellä.

tuotteita voitiin myydä näennäisen helposti eteenpäin. Asuntolainoja esimerkiksi myytiin yrityksille, jotka eivät juuri tienneet yksittäisen kuluttajan ja pankin välisestä lainan yksityiskohdista. Tällaisilla asuntokauppaan, mutta myös moniin muihin rahoitusinstrumentteihin liittyvillä paketoinneilla onnistuttiin peittämään valtaviin lainamassoihin liittyvät suuret riskit. Tämä näkyi erityisesti niin sanotuilla subprime-asuntolainamarkkinoilla, jossa kyse oli lähes maksukyvyttömien asukkaiden lainoista, joiden kannattavuus perustui pääasiassa asuntojen jatkuvaan arvonnousuun. Kun tämä usko alkoi horjua, syntyi näitä lainoja antaneille ja välittäneille rahoituslaitoksille suunnattomia tappioita.

Rahoitusmarkkinoiden kasvuun liittyi myös toimijoiden välisten yhteyksien ja keskinäisriippuvuuksien valtava lisääntyminen. Yhden pankin ongelmat olivat lopulta kaikkien pankkien ongelmia. Välittäjinä tällaisissa keskinäisissä riippuvuuksissa olivat monenlaista toimintaa harjoittavat hedgerahastot,⁹⁰ joissa pienellä määrällä omaa pääomaa otettiin kannettavaksi aiempaa suurempia riskejä. Hedgerahastojen Atlantin ylittävien sijoitusten vuoksi Yhdysvaltain talouden ongelmat levisivät myös Eurooppaan aiempien kuplien puhkeamisiin liittyviä kriisejä nopeammin.

Sekä Yhdysvalloissa että Euroopan unionissa ongelmia syntyi ensin erityisesti asuntosektorille. Kummallakin talousalueella ongelmiin joutuivat alueet, joiden talouskasvu oli merkittävästi nojannut asuntosektorin nousuun. Euroalueella ongelmaksi muodostuivat myös valtioiden lainat, kun yhtäkkiä valtioiden takaisinmaksukyky ei ollutkaan varmaa. Yhdysvalloissa myöhemmin ilmenneet epäilykset maan maksukyvyystä olivat täysin tästä kriisistä irrallista poliittista pelailua, eivätkä ne varsinaisesti liittyneet millään tapaa maan todelliseen maksukykyyn.

Ensimmäiset askeleet kriisin hallinnassa

Valtiot ja talousalueet reagoivat tietenkin kriisiin eri tavoin. Yhdysvallat haki päättäväisesti ratkaisuja maata ensimmäiseksi kohdanneeseen

⁹⁰ Hedgerahastoilla tarkoitetaan niin sanottuja absoluuttisen tuottotavoitteen rahastoja, jotka pyrkivät saavuttamaan positiivisen tuottotavoitteen kaikissa markkinatilanteissa. Samalla ne ovat korkeariskisiä ja voivat sijoittaa hyvin monenlaisiin sijoituskohteisiin ja johdannaisiin. Perinteiset sijoitusrahastot pyrkivät voittamaan lähinnä oman vertailuindeksinsä, tiukemmin säännöin.

pankkikriisiin. Bushin hallinnon aloittamissa ja myöhemmin Obaman jatkamissa toimissa kanavoitiin valtavia summia halpaa lainaa pankeille ja suurimpien pankkien vararikoilta vältyttiin suurelta osin. Vasemiston harmiksi pankkeja ei kansallistettu, mutta akuutit ongelmat saatiin joka tapauksessa padottua.

Yhdysvaltain keskuspankki alkoi elvyttää rahapolitiikkaa laskemalla korkoa ja valtio puolestaan lisäämällä investointeja ja sekä tukemalla muutenkin yksityistä kulutuskysyntää. Politiikkana tämä ei ollut erityisen suosittua eikä demokraattipresidentin hallinnolla ollut tarpeeksi poliittista voimaa, joten elvytys jäi varsin vaatimattomaksi, jos samalla huomioidaan samanaikaisesti tapahtuneet yksittäisten osavaltioiden ja kaupunkien tekemät leikkaukset. Elvyttäminen jäi siis vaillinaiseksi.⁹¹ Yhdysvaltain työttömyys on noussut ja tiettyine puutteineenkin hyvinvoinnin mittarina toimiva bruttokansantuotekaan ei näytä hyvältä: esimerkiksi BKT asukasta kohti oli syksyllä 2011 maassa samalla tasolla kuin vuoden 2005 syksyllä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että vaikka talous ehkä nyt elpyy, on selvää, että talouskasvua on menetetty jopa yhden vuosikymmenen edestä.

Euroalueella kriisi loi samanlaisia ongelmia kuin Yhdysvalloissa. Se osui eri tavoin Euroopan eri osiin eurotaloutta: esimerkiksi vientiveitoisen Suomen bruttokansantuote putosi enemmän kuin kertaakaan itsenäisyyden aikana. Alkuvaiheessa kriisiä Eurooppa näytti kuitenkin selviävän Yhdysvaltoja paremmin. Tämä saattoi osin johtua Euroopan valtioille tyypillisemmän laajan sosiaaliturvan vuoksi: valtiot harjoittivat jossain määrin automaattista elvytyspolitiikkaa työttömyyden noustessa, sillä ansiosidonnaiset työttömyyskorvaukset ja irtisanomisia kevyemmät lomautukset mahdollistivat yksityisen kulutuksen.

Osa maista, kuten Irlanti, kärsi erityisesti pankkijärjestelmän riskien lauettua, kun taas osassa maita ongelmat lähtivät julkisen sektorin yllättävistä vaikeuksista saada rahoitusta. Euroalueen sijoittajilla aiemmin ollut käsitys siitä, että euromaiden veloista vastaisivat lopulta kaikki euroalueen maat, osoittautui pian huomattavan epäselväksi, ja taloudellisessa ahdingossa olleet maat saivat huonommin lainaa. Näistä ongelmissa rypi erityisesti Kreikka. Huonosta lainansaannista seurasi syöksykierre, jossa maiden lainansaanti jatkuvasti vaikeutui, kun

⁹¹ Mikä tuntuu olevan keynesiläisen politiikanteon suurin este.

lainoittajat seurasivat muiden lainottajien epäilevää toimintaa. Euro-alueen päättäjät kokoontuivat moneen kertaan ja yrittivät luoda pienempiä pelastuspaketteja kriisiytyneille maille, mutta ongelma tuntui siirtyvän ja kasvavan jokaisen kriisipaketin jälkeen.

Aiemmista Eurooppaa kohdanneista taloudellisista vaikeuksista, esimerkiksi Suomen 1990-luvun alun lamasta, on selvitty useimmiten heikentämällä yksittäisen valtion valuutan arvoa ja näin lisäämällä ulkomaankauppaa. Heikompi valuutta merkitsi käytännössä halvempaa työvoimaa ja tuotantokustannuksia ulkomaan kauppaa käyville yrityksille. Euroon siirtymisen jälkeen tämä ei ole enää kuulunut yksittäisen valtion käytettävissä oleviin keinoihin, eikä eurolle vastaavaa ole mahdollista tehdä. Yksittäinen maa voisi toimillaan periaatteessa saada aikaan vastaavan vaikutuksen: kaikki talouden sisäiset sopimukset tulisi tehdä uusiksi halvemmalla, aina työehtosopimuksista lähtien. Kuitenkin käytäntö osoittaa, ettei koko maan kaikkia sopimuksia voi kovin nopeasti ryhtyä uusimaan.

Kriisin syyt

Monimutkaisen kriisin syyt ovat luonnollisesti monisyisiä. Nykyiseen kriisiin johtaneita syitä voidaan listata muun muassa seuraavasti:

- Sääntelyn voimakas vähentäminen Yhdysvaltain asuntomarkkinoilla, ja lainananto myös niille kotitalouksille, joilla ei käytännössä ollut mahdollisuuksia takaisinmaksuun
- Huomattavasti monimutkaistunut rahoitusmarkkinajärjestelmä, jossa yksittäisen sijoituksen riski oli häivytetty ja jaettu monien toimijoiden kesken
- Talouden heilahteluita voimistavat hedgerahastot, jotka levittivät kriisin tehokkaasti Yhdysvaltojen ulkopuolelle
- Eteläisen Euroopan maiden velkaantuminen koko Euroopan alhaisen korkotason takia
- Epäselvyys Euroopan keskuspankin (EKP) roolista ennen kriisiä muun muassa Euroopan rahoituksen takaajana
- EKP:n toimet kriisin aikana – erityisesti alussa⁹²

⁹² Mm. Euroopan keskuspankin päätös koronnostosta kriisin keskellä on saanut runsaasti kritiikkiä.

- Yhteinen valuutta, joka esti valuutan arvon heikentämisen ulkomaankaupan toivossa
- Euroopan poliittisen päätöksenteon rakenteiden heikkous ja Yhdysvaltojen politiikan voimakas polarisaatio

Kuten tästäkin viitteellisestä listasta voi päätellä, syitä on monia. Tämä on myös mahdollistanut poliitikoille monenlaisia tulkintoja. Yksittäisinä syinä kriisille on tarjottu ainakin ahneutta, keinottelua, velkaa ja julkista velkaa. Kaikkia näitä voidaan pitää osatotuuksina, mutta varsinkin yksinään täysin riittämättömiä selityksiä nykykriisille.

Kriisinaikaiset toimet

Nykyistä kriisiä on Euroopassa lääkitty lähinnä pyrkimällä pikaiseen velkaantumisen leikkaamiseen, mikä ei toimena ainoastaan ole riittämätön vaan on myös heikentänyt kriisimaiden taloutta. Monet tahot, mukaan lukien IMF⁹³, ovat huomauttaneet, että liian nopea velkojen leikkaaminen eivät ole auttaneet Euroopan talouksia vaan pikemminkin aiheuttivat sijoittajissa epävarmuutta maiden kyvystä selviytyä veloistaan. Liialliset leikkaukset siis vahingoittivat Euroopan talouksia korjausohjelman sijaan.

Nykyisissä toimissa ei ole myöskään juuri keskitytty Saksan vaihtotaseen ylijäämään, joka on ollut omiaan tukemaan valuutta-alueen ongelmia. Käytännössä Saksa on ollut liian kilpailukykyinen nyky-Eurooppaan. Jotta sisämarkkinat toimisivat paremmin, tulisi Saksan leikata omaa kilpailukykyään ja nostaa palkkoja, jotta eteläisen Euroopan maiden suhteellinen kilpailukyky paranisi – kreikkalaiset ja portugalilaiset pystyisivät kilpailemaan edes edullisemmilla kustannuksillaan. Tähän mennessä tehdyt toimet eivät ole tätä edistäneet, vaan toimet ovat jääneet puolitiehen eteläisen Euroopan maiden kurittamisena. Samalla Euroopan keskuspankki nosti ohjauskorkoaan huhtikuussa 2011, mikä vain heikensi kriisimaiden kykyä selvittää ongelmistaan, kun kasvunäkymät heikkenivät. Yhtenäisen valuutta-alueen politiikkaa tehtiin

⁹³ Olivier Blanchard: "2011 In Review: Four Hard Truths", IMF 21.12.2011. <http://blog-imfdirect.imf.org/2011/12/21/2011-in-review-four-hard-truths/>, viitattu 25.4.2012.

pitkään lähinnä Saksan ehdoilla. Tosin linja muuttui vuoden 2011 lopussa parempaan suuntaan.

Omat ongelmansa aiheuttavat niin Euroopassa kuin Yhdysvalloisakin poliittisten järjestelmien tuottamat hankaluudet. Ne eivät ole kyenneet sellaiseen päätöksentekoon, jota kriisin taltuttaminen olisi edellyttänyt. Yhdysvalloissa ongelmana ovat olleet yhä oikeistolaisemmiksi muuttuneet republikaanit, jotka ovat vastustaneet niin akuuttia kriisiä lievittävää elvytystä kuin valtionvelan tasapainottamiseen tähtääviä veronkorotuksiakin, vaikka ne koskisivat vain verojärjestelmän selvien aukkojen paikkaamista.

Euroopassa ongelmana eivät ole, populismin noususta huolimatta, olleet niinkään poliittiset äärimmäisyydet, vaan pikemminkin poliittinen johtamisjärjestelmä, joka ei kykene tekemään yhtenäistä talouspolitiikkaa. Tämä on johtanut valtioiden sisäpolitiikan motivoimaan osaoptimointiin (hyvänä esimerkkinä Suomen hyödyttömät ja vain omaa etua tavoittelevat vakuusvaatimukset), joka hidastaa päätöksentekoprosessia entisestään. Tämän hajanaisen poliittisen johtamisen suurimpana vaikutuksena on ollut jatkuva epävarmuus markkinoilla. Samalla kansalaisille ei ole tullut selväksi, kuinka tiiviiseen yhteistyöhön Euroopan maat ovat euron myötä sitoutuneet.

Miten tästä eteenpäin – Euroalue ja avoin vihreä talous

Vaikka kaikki nykyistä velkakriisiä kommentoivat tahot vaativat tiukoja toimenpiteitä, on hyvä pitää mielessä, että millään yksittäisellä tai nopealla toimenpideohjelmalla kriisistä ei selviydytä. Poliittiset voimat, eli valtiot tai johtajat, eivät tule ottamaan niskalenkkiä markkinoista niin kauan kuin valtioilla ylipäätään on velkaa markkinoilla. Samalla on todennäköistä, että suurempia ja pienempiä kriisejä tulee eteen jatkossakin.⁹⁴

Myös tulevaisuudessa markkinoiden reaktiot tulee ottaa huomioon, ja vain markkinoiden pysyvämpi rauhoittuminen nykyhetkestä voi ylipäätään mahdollistaa sen, että muilla toimenpiteillä voi olla tehoa.

⁹⁴ Toisaalta samanlaista pysyvää kriisiytymistä kuin 1930-luvun laman aikaan käytössä olleessa kultakannassa ei nykyisessä järjestelmässä ole. Nykyinen kriisi onkin johtunut enemmän väärästä politiikasta.

Tämänkin takia EKP:n tulee jatkaa tukistojaan myös tulevaisuudessa. Tällöin välttyttäneen ainakin akuutilta pankkien väliseltä luottolamalta, jonka uhka on leijunut ilmassa.

Epävarmuus on aiheuttanut myös maailmanlaajuisen uuden taantumahan uhan, jossa uuden kasvun veturit ovat ainakin toistaiseksi harvassa. Yhdestäkään lamasta tai taantumasta ei ole noustu siten, että kaikki valtiot säästävät yhtä aikaa. Tilanne on tiedostettu taloudellisissa tutkimuslaitoksissa ja niinpä esimerkiksi suomalaisen elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etla⁹⁵ sekä kansainvälinen valuuttarahasto IMF suosittavat leikkausten lykkäämistä.

Suomessa leikkauspolitiikkaa on silti jossain määrin tehty. Samaan aikaan pitää muistaa, että suomalainen yhteiskunta tulee kohtaamaan merkittävän kestävyysvajeen, jossa työllisten suhteellinen osuus väestöstä laskee eläköitymisen myötä. Sen edellyttämät toimenpiteet ovat kuitenkin vain harvoin sellaisia, joihin nopeat leikkaukset auttavat.

Koko euroalueen tasolla ratkaisuun tulisi pitkällä aikavälillä olla valuutta-alueen eri maiden tuottavuuden tasapainottaminen. Tämä ei tule olemaan helppoa eikä kaikille maille edes kovin edullista. Jos valuutta-alue halutaan saada toimimaan paremmin, esimerkiksi koko 2000-luvun ajan tiukkaa palkkamalattia noudattanut Saksa joutuisi heikentämään kilpailukykyään. Käytännössä Saksan tulisi siis nostaa omia palkkojaan kotimaan kysynnän kasvattamiseksi (joka osaltaan suuntautuisi sitten myös eteläisen Euroopan maiden tuotteisiin), mutta sen vienti kärsisi samaan aikaan korkeammista kustannuksista. Teoriassa olisi myös mahdollista nostaa paremmin toimeentulevissa maissa (eli pääasiassa Saksassa) työn verotusta ja laskea arvonlisäveroa ja samaan aikaan tehdä talousongelmaisissa maissa päinvastoin: lisätä arvonlisäverotusta ja laskea työn verotusta.⁹⁶ Tällainen kansainvälisesti koordinoitu toiminta kuitenkin lienee vielä jopa vaikeampaa poliittisesti kuin työn hinnan alentaminen muilla toimilla. Toistaiseksi Saksalla ei ole ollut tähän erityistä halua, minkä tietenkin sen kansallisia lähtökohtia tarkastellessa ymmärtää hyvin.

⁹⁵ Etlan tiedote 21.12.2011: ”Väestön ikääntyminen vaatii kaukokatseista talouspolitiikkaa”. <http://www.etla.fi/index.php?action=news&id=240>, viitattu 25.4.2012.

⁹⁶ Esimerkiksi Jay C. Shambaugh: ”The Euro’s Three Crises” (2012)

Samaan aikaan tämä edellyttää kilpailukyvyn parantamista Euroopan eteläosissa myös reformeja, kuten kansallisten monopolien ja tuotantotukien purkamista. Työvoiman liikkuvuuden tulisi parantua juhlapuheiden lisäksi myös käytännössä, joka edellyttäisi Schengen-sopimuksen ohella kevyempiä odotuksia työntekijöiden kielitaitoon tai vaikkapa joustavuutta suomalaiseen työehtosopimusjärjestelmään.

Kaikki tämä sopisi tietenkin avoimeen vihreään talouteen varsin mainiosti. EU:n suunnatessa kohti uutta kansallisen nurkkakuntaisuuden aikaa tämä lienee käytännössä vaikeaa saavuttaa.⁹⁷

⁹⁷ Kauppalehti 4.1.2012: ”Rajut erot: Espanjassa suurtyöttömyys, Saksa porskuttaa”.

KERTAAMME VIELÄ kirjamme lopussa keskeisimmät uudet viestimme ja avauksemme. Eteenpäin kohti avointa vihreää taloutta!

Talouspolitiikkaan ja talouspoliittiseen keskusteluun tarvitaan uutta otetta

Suomalainen talouspoliittinen keskustelu ei toimi. Osin kyse on siitä, ettei taloustiedettä tunneta tai haluta kuunnella ja ehkä vielä enemmän siitä, että keskustelua ei käydä. Talouskeskustelua ei kuitenkaan voida ulkoistaa vain tietentekijöille tai virkamiehille.

Talouspolitiikka on yksi politiikan keskeisimmistä sisällöistä. Tarvitaan enemmän yrityksiä tuoda vaikeitakin talouspoliittisia kysymyksiä politiikan areenoille ilman turhia yksinkertaistuksia, mutta silti ymmärrettävästi. Haaste ei ole pieni, mutta tarve on suuri. Kirjamme on yksi yritys lyödä ideoita pöytään ja avata keskusteluita. Tarvitaankin paljon ideoita, jotta tulevaisuuden haasteista selvittää. Siinä onnistuminen vaatii paljon yritystä.

Avoin vihreä talous

Avoin vihreä talous on markkinatalous, jossa ulkoisvaikutuksiin ja muihin markkinahäiriöihin suhtaudutaan vakavasti. Avoin vihreä talous pyrkii talouskasvuun, mutta vain rajoissa, jotka esimerkiksi ympäristö sallii. Markkinat tekevät paljon virheitä, joita pyritään estämään ja rajoittamaan valtion väliintulolla. Valtio osallistuu niin paljon kuin tarvitaan, mutta ei yhtään enempää.

Markkinatalous ja vapaa kauppa turvaavat tulevaisuuden

Markkinatalous on avoimen vihreän talouden perusta. Se perustuu siihen, että vapaat yksilöt tekevät valintoja omien halujensa mukaan. Yleensä ihmiset suostuvat vaihtokauppaan vain silloin kun se hyödyttää heitä itseään. Molempia hyödyttävistä kaupoista muodostuu ihmisten verkko, jossa yksittäiset kaupat nostavat ihmisiä köyhyydestä ja parantavat yksittäisten ihmisten tilannetta. Vaikka käytämme tässäkin kirjassa paljon aikaa erilaisten markkinatalouden ongelmien ratkomiin, on tässä ihmisten välisen kaupan muodostamassa orgaanisessa kokonaisuudessa paljon sellaista, johon mikään suunnittelu ei kykene.

Markkinatalouden verkosto toimii yksilöiden kohdalla ja uskomme siihen, että yksilöt ovat samanarvoisia kaikkialla maailmassa. Ihmisten välisen kaupan pitää olla niin vapaata kuin mahdollista vaikka heidän välissään olisikin valtioiden rajoja. Kehityksellä voi olla tarve hoitaa julkisen taloutensa rahoitusta jonkin verran tulleilla, mutta tämä on korkeintaan välivaihe ennen valtion toiminnan järkevämpää rahoitusta ja kansainvälisen kaupan vapautusta.

Tehokas talous kaihtaa tukia

Avoimessa taloudessa ei tueta kannattamattomia aloja: ihmisten tulee löytää elantonsa niiltä aloilta, joiden tuottamat palvelut ja tuotteet ovat kilpailukykyisiä. Saman ajatuksen tulee ulottua yksilöiden lisäksi myös yrityksiin. Suurten yritysten keräämät tuet ovat este yhteiskunnan kehitykselle, eikä asiaa auta taantuvien alojen edustajien kiinteä yhteistyö poliitikkojen kanssa.

Puretaan monopolit

Monopolit ja suurten yritysten keskenään rakentamat kartellit antavat markkinoilla harvoille yksilöille ja yrityksille epäoikeudenmukaisten etujen kerätyä ylisuuria tuottoja. Kannuste painaa kustannukset alas ja tuotteiden laatu korkealle ilmenevät ainoastaan aidossa kilpailutilanteessa. Valtion tuleekin aktiivisesti kartoittaa monopoleja ja kartelleja, ja tarvittaessa purkaa niitä.

Valtion omat monopolit eivät ole useinkaan sen paremmin perusteltuja. Valtion monopolin kannattaa toimia vain aloilla, joilla vaaditaan suuria panostuksia infrastruktuuriin, ja joilla kilpailu aiheuttaa sen rajoittamista enemmän haittaa: jos maahan rakennetaan rataverk-

ko, on järkevää antaa se kaikkien toimijoiden käyttöön. Monopoleja ei voi useinkaan perustella yhteiskunnan eduilla: jos esimerkiksi alkoholin saatavuudesta kannetaan huolta, voi sen saatavuutta rajoittaa muutenkin kuin rajaamalla jakelu valtion omistaman yhtiön hoidettavaksi, jolla ei ole kannustimia kehittää toimintaansa kuluttajien haluamaan suuntaan.

Ympäristön saastuminen ja ihmisten turvallisuus vaativat rajoja

Ilmastotutkijoiden varoitukset on otettava tosissaan. Olemme matkalla kohti ympäristökatastrofien aikakautta melkeinpä riippumatta siitä, mitä teemme. On kuitenkin syytä olettaa, että päättäväiset toimet talousjärjestelmämme ehkä suurimman markkinahäiriön, hallitsemattoman ilmastonmuutoksen, ehkäisemiseksi ovat vielä mahdollisia. Jos kaksi ihmistä tekee kauppaa keskenään, ei heillä välttämättä ole syytä arvioida kaupan vaikutuksia ympärillä oleviin ihmisiin. Jotta yleinen etu toteutuisi, vaikutukset tulee kuitenkin aina huomioida ja lopulta saastuttajan on maksettava, jotta saastumista voitaisiin estää tulevaisuudessa. Näitä ulkoisvaikutuksia on pelkästään ilmastonmuutokseen liittyvien ohella tietenkin vielä paljon muitakin. Kaikki ne pitää ottaa vakavasti ja viedä vaikutukset hintoihin.

Samalla tavalla markkinat eivät itsekseen pysty takaamaan esimerkiksi turvallisuutta, vaan turvallisuudeltaan heikommät ratkaisut saavat usein epäreilua etua. Rajoituksin voidaan kuitenkin luoda pohjataso turvallisuudelle. Esimerkki tähän saadaan vaikkapa ammattilaisjääkiekon kypäräpakosta: jos kypäröiden käyttö ei ole pakollista, saavat kypärättömät pelaajat kilpailuedun oman turvallisuutensa kustannuksella. Jos kypäräpakko puolestaan määrätään kaikille, ei epäreilua kannustinta oman turvallisuutensa vaarantamiseen synny.

Ennemmin ympäristöveroja ja päästökauppaa kuin viherkaulus-työpaikkoja

Ympäristön pelastamisessa tärkeintä on rajoitusten asettaminen, ei leimallisesti vihreiden työpaikkojen luominen. Puheet siitä, että ympäristön pelastaminen olisi kivutonta, voidaan unohtaa. Silti on mahdollista, että ympäristön asettamien rajoitusten huomioiminen voi synnyttää myös työpaikkoja. Lienee todennäköistä, että esimerkiksi tuulivoiman ympärille on vielä tiedossa työpaikkoja – tai sitten ei. Voihan olla, että

päästövähennykset saadaan aikaan vaikkapa vähentämällä kulutusta tasaisesti eri talouden sektoreilla.

Jos vaikkapa hiilivoimaloiden päästöt saataisiin jollakin mielikuvi-tuksellisella teknologialla edes osittain haltuun, kukaan tuskin silloin-kaan pitäisi hiilivoimalan lämmittäjää viherkaulustyöntekijänä. Mieli-kuva paperitehtaan ja sikatilan korvautumisesta leimallisesti vihreillä toimijoilla on tietenkin miellyttävä poliittinen retorinen keino, mutta vailla syvempää sisältöä.

Päästöjen rajoittaminen joko verojen tai päästökaupan avulla ohjaa päästövähennyksiä sinne, missä ne on kannattavinta tehdä. Taloudelli-sen kannattavuuden markkinat osaavat määritellä lähes aina politiik-koja paremmin.

Ennemmin julkiset palvelut kaikille kuin rahan jakamista köyhille

Suomalaiset hyvinvointipalvelut ovat vielä kohtuullisella tasolla. Yksi syy siihen on se, että keskiluokka ja jopa rikkaimmat käyttävät niistä kohtuullisen suurta osaa. Kun keskiluokka kokee saavansa vastinetta verorahoilleen, kuten hyviä sairaaloita, kouluja ja vaikka kulttuuria, hyvinvointivaltiolla riittää varmasti puolustajia ja palvelut ovat sellaisia että ne kelpaavat paremminkin ansaitseville.

Hyvinvointivaltiota puolustavan ja rakentavan vasemmiston pitää siis muistaa, että veroalennuksina tai taantuvien alojen tukina annetut rahat syövät pohjaa hyvinvointivaltion tulevaisuudelta. Julkisten palve-lujen turvaaminen ja rahan kerääminen niihin on tärkeää asettaa rahan jakamisen edelle.

Verotuksen tulee olla tehokasta

Tehokkaatkin hyvinvointipalvelut pitää rahoittaa. Rahoitus tapahtuu jatkossakin verojen avulla. Kukaan ei erityisesti pidä verojen maksus-ta sillä hetkellä kun se tapahtuu. Olisihan hauskeempaa tuhlat kaikkia rahat itse tai maksaa oluesta muutama sentti vähemmän. Hyvinvointi-valtion on kuitenkin saatava jostain rahansa. Verotus pitää suunnitella kokonaisuutena, niin tehokkaaksi kuin mahdollista. Suunnittelussa tu-lee hyödyntää uusinta tutkimusta. Verojen pitää häiritä talouden toi-mintaa mahdollisimman vähän tai vielä mieluummin korjata jotakin markkinahäiriötä.

Pienet tuloerot takaavat reilumman pelin

Veroilla on rahoituksen ohella toinenkin tärkeä funktio: tuloerojen tasaaminen. Yksilöt ansaitsevat lukemattomista syistä johtuen vapailla markkinoilla todella erilaisia summia rahaa. Jonkun osaamista pidetään syystä tai syyttä arvokkaampana kuin toisten. Hyvä yhteiskunta pitää kuitenkin varmistaa, ettei yhteiskunnan köyhien ja rikkaiden välinen kuilu kasva liian suureksi. Mieluiten tuloerojen kasvua pitää hidastaa erilaisin veroautomaatein, eli luomalla tuloerojen kasvaessa suurentuvia veroja. Usein kuvitellaan, että tuloerojen painaminen taiseisiksi veroilla olisi uhka talouskasvulle. Jonkinlaisessa ääritilanteessa näin voisi ollakin: jos rikastuminen olisi täysin mahdotonta, ei kukaan varmaan jaksaisi rehkiiä. Tästä pisteestä ollaan kuitenkin vielä kaukana.

Hyvinvointipalveluiden kehittämisessä tulee voida myös epäonnistua

Hyvinvointipalveluiden luomisessa tulee sallia kokeilut ja epäonnistumiset. Valtaosa nykyään saatavillamme olevissa tavaroiden ja palveluiden edeltäjistä ovat olleet vaillinaisia, ja siksi ne ovat karsiutuneet markkinoilta. Ei ole mitään syytä olettaa, että uusia julkisia palveluita kehitettäessä onnistuttaisiin heti kerralla luomaan jotain täydellistä, pikemminkin päinvastoin! Tämän takia esimerkiksi julkisten palveluiden sähköisiä palveluita rakennettaessa voidaan ensin kokeilla laajasti erilaisia lähestymistapoja, joista laajempaan käyttöön karsitaan vain parhaat. Virkamiesten ja poliitikkojen on opittava sietämään epäonnistumisia ja hyödyntää kokemuksiaan.

Samalla tavalla kilpailullista hallintoa voidaan hyödyntää yksittäisiä järjestelmiä laajemminkin. Suurissa kunnissa, valtiosta puhumattakaan, voi olla useampia tapoja järjestää peruskoulun toiminta tai sopimukset lumen keräämisestä talvisilta kaduilta. Avoimessa ja tiedonkulultaan tehokkaassa yhteiskunnassa parhaat käytännöt leviävät eikä epäonnistuneita projekteja tarvitse korjata rahaa kylvämällä.

Parempi elämä tuleville sukupolville

Ihmiskunnan matka on ollut pitkä. Olemme viljelleet maata, rakentaneet kaupunkeja, pystyttäneet tehtaita ja yhdistäneet maailman verkostoillamme. Vihreän liikkeen ja vihreä talouden pitää luoda näkymät siitä, kuinka ihmiskunnan tarina voi jatkua.

Vaikka ympäristöuhkien keskellä emme aina näekään selkeää reittiä kohti valoisampaa tulevaisuutta, on melko mahdotonta kuvitella ihmisen tyytyvän vain jonkinlaiseen hitaaseen kurjistumiseen. Ihmisiä ei voi vaatia luopumaan kaikesta siitä hyvinvoinnista, jonka yhteiskunnan ja teknologian edistys on tuonut. Visioksi ei riitä myöskään se, että valtion byrokraatit voivat säännellä ihmisten elämän turvallisesti ja ympäristölle kestäväksi. Ihmisten vapaus ja avoin yhteiskunta ovat arvoja, joista ei tule luopua.

Avoin vihreä talous pyrkii tarjoamaan uskottavan tien siihen, että tulevat sukupolvet voivat elää parempaa ja kestävämpää elämää kuin nykyiset.

- Castells, Manuel & Himanen, Pekka: *Suomen tietoyhteiskuntamalli* (2001)
- Cowen, Tyler: *The Great Stagnation: How America Ate All The Low-Hanging Fruit of Modern History, Got Sick, and Will (Eventually) Feel Better* (2011)
- Frank, Robert H.: *The Darwin Economy* (2011)
- de Grauwe, Paul: *The Governance of Fragile Eurozone* (2011)
- Harford, Tim: *Adapt: Why Success Always Starts with Failure* (2011)
- Kahneman, Daniel: *Thinking, Fast and Slow* (2011)
- Krugman, Paul: *The Return of Depression Economics* (2008)
- Lessig, Lawrence: *Remix: Making Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy* (2008)
- J. Mirrlees, S. Adam, T. Besley, R. Blundell, S. Bond, R. Chote, M. Gammie, P. Johnson, G. Myles and J. Poterba: *Tax by Design: the Mirrlees Review*, 2011 (ladattavissa netistä)
- Shambaugh, Jay C.: *The Euro's Three Crises* (2012)
- Thaler, Richard. H. & Sunstein, Cass R.: *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness* (2009)
- Verotuksen kehittämistyöryhmä: *Verotuksen kehittämistyöryhmän loppuraportti* (2010)

Katsottavaa:

- Friedman, Milton: *Free to Choose* (dokumenttisarja vuosilta 1980 ja 1990)
- Ferguson, Charles: *Inside Job* (2010)
- Gaylor, Brett: *RIP: A Remix Manifesto* (2009)

Ilmastonmuutos ja rajalliset resurssit ovat viime vuosikymmeninä nostaneet keskusteluun yhä voimakkaampia näkemyksiä nykyisen talousjärjestelmän kestävämmästä. Globalisaation ja tietoyhteiskunnan kehittämisen myötä niin innovaatiot kuin kriisitkin leviävät hetkessä. Samaan aikaan suomalainen talousjärjestelmä on rakennettu monelta osin vastaamaan teollisen yhteiskunnan tarpeita.

Heikki Sairasen ja Jaakko Stenhällin kirja esittelee avointa vihreää taloutta. Avoin vihreä talous on lähestymistapa talouden uudistamiseen ja vastaus siihen, miten suomalainen talous voi rakentua tulevaisuudessa. Samalla kirja laajentaa vihreän talouden käsitettä pelkästä ympäristöstä tukevasta elinkeinopolitiikasta ja sosiaaliturvan uudistamisesta.

Avoin vihreä talous tarkoittaa avoimuutta monella eri alueella: avointa kulkua ihmisille, palveluille ja tavaroille. Avoimuus tarkoittaa myös sääntelyn ja kilpailun esteiden vähentämistä: avoimelle kentälle on helpompi uusienkin toimijoiden ja kokonaisten toimialojen tulla. Vihreys edellyttää katkoa niin saastuttamiselle kuin rajallisten resurssienkin käytölle. Ympäristön asettamilla rajoituksilla ei voi kuitenkaan perustella tyranniaa. Ihmisten vapaus ja avoin yhteiskunta ovat arvoja, joista ei tule luopua.

Vaikka aihe on vakava, on teoksessa tarjottu visio positiivinen: ympäristöuhkien keskelläkin ihmiskunnalle on annettava toivoa. Yhteiskunnan ja teknologian edistys on luonut ihmiskunnalle ennennäkemätöntä hyvinvointia ja vapautta tavoitella omaa onneaan, jota tulee myös suojella.

opintokeskus | sivistysliitto | ajatuspaja

PULTTI

ISBN 978-952-5078-41-1

